

Grensefestningenes siste kamp:

**Festningene Fredrikstad, Fredriksten, Kongsvinger og
Blaker skanse før og under krigen i 1814**

Av: Aksel Gundersen Kolsung

Masteroppgave i Historie

Institutt AHKR

Universitetet i Bergen

Høst 2013

Takk til

Å skrive en masteroppgave er i stor grad et selvstendig arbeid, men det betyr ikke at ikke andre har medvirket til at denne oppgaven har blitt som den har blitt.

Jeg vil først og fremst takke Tore Kielland Gransæther som har stor kunnskap på dette området, og som har svart på alt jeg har spurt om og hjulpet meg med å finne litteratur. Uten ham ville arbeidet med denne oppgaven vært mye vanskeligere. I denne forbindelse vil jeg også takke Per Erik Rastad, som også har vært behjelpelig på litteraturfeltet.

Det er også naturlig å takke Tor Weidling ved Riksarkivet i Oslo som har hjulpet meg med både å finne kilder og litteratur, samt alle de andre ansatte ved Rikstarkivet som har vært til hjelp. Jeg vil også benytte anledningen til å takke de ansatte jeg har vært i kontakt med ved Krigsarkivet i Stockholm og Rigsarkivet i København, selv om reisen til sistnevnte arkiv var en total bomtur.

Min veileder Ståle Dyrvik, som jeg antakeligvis har benyttet meg av mindre enn jeg burde, og alle som har deltatt på masterseminaret i tidlig moderne historie, fortjener også takk for å ha kommet med nyttige kommentarer og hjulpet meg på forskjellige måter.

Til slutt vil jeg takke mine foreldre Jørgen Bo Gundersen og Astrid Kolsung som har støttet meg og latt meg starte oppveksten i Halden og avslutte den i Kongsvinger. Hadde ikke dette skjedd, ville nok masteroppgaven hatt et helt annet tema. Jeg vil også takke min far for å ha gått gjennom og kommentert oppgaven i dagene før levering.

Aksel Gundersen Kolsung

Bergen 19. november 2013.

Innholdsfortegnelse

1. Innledning.....	6
1.1. Tema og problemstilling.....	6
1.2. Struktur.....	7
1.3. Kilder.....	8
1.4. Litteratur.....	8
1.5. Bakgrunn for krigen.....	10
2. Krigsforløpet.....	12
2.1. Gjennomgang.....	12
2.1.1. Diplomati.....	12
2.1.2. Fredrikstad.....	13
2.1.3. Fredriksten.....	17
2.1.4. Kongsvinger.....	22
2.1.5. Andre kamper.....	27
2.2. Vurdering.....	32
3. Planene.....	40
3.1. Den svenske angrepsplanen.....	40
3.1.1. Gjennomgang.....	40
3.1.1.1. Første alternativ.....	42
3.1.1.2. Andre alternativ.....	44
3.1.1.3. Tredje alternativ.....	45
3.1.2. Vurdering.....	46
3.1.2.1. Første alternativ.....	47
3.1.2.2. Andre alternativ.....	52
3.1.2.2. Tredje alternativ.....	53
3.1.3. Oppsummering.....	54
3.2. Den norske forsvarsplanen.....	56
3.2.1. Gjennomgang.....	56
3.2.1.1. Innledning.....	56

3.2.1.2. Posisjoner.....	57
3.2.1.3. Alternativ 1.....	58
3.2.1.4. Alternativ 2.....	59
3.2.1.5. Alternativ 3.....	59
3.2.1.6. Alternativ 4.....	61
3.2.1.7. Alternativ 5.....	62
3.2.2. Vurdering.....	63
3.2.2.1. Innledning.....	63
3.2.2.2. Posisjoner.....	64
3.2.2.3. Alternativ 1.....	65
3.2.2.4. Alternativ 2 og 3.....	66
3.2.2.5. Alternativ 4.....	68
3.2.2.6. Alternativ 5.....	69
3.2.3. Oppsummering.....	70
3.3. Sammenlikning av planene.....	72
4. Senere planer og justeringer.....	75
4.1. Norsk angrep på Sverige.....	75
4.1.1. Gjennomgang.....	75
4.1.2. Vurdering.....	76
4.2. Avvik fra forsvarsplanen.....	77
4.2.1. Gjennomgang.....	77
4.2.2. Vurdering.....	79
4.3. Svenske vurderinger.....	81
4.3.1. Gjennomgang.....	81
4.3.2. Vurdering.....	82
4.4. Oppsummering.....	83
5. Opprustning.....	84
5.1. Gjennomgang.....	84
5.1.1. Fredrikstad.....	84

5.1.2. Fredriksten.....	87
5.1.3. Kongsvinger.....	89
5.1.4. Blaker.....	90
5.2. Vurdering.....	91
6. Etterretning.....	94
6.1. Gjennomgang.....	94
6.2. Vurdering.....	95
7. Karl Johan under krigsforløpet.....	97
7.1. Gjennomgang.....	97
7.2. Vurdering.....	99
8. Oppsummering og konklusjon.....	102
Litteratur.....	107
Kilder.....	108
Vedlegg 1.....	109
Vedlegg 2.....	110

1. Innledning

Norge og Sverige har vært i krig med hverandre flere ganger, og angrep inn i nabolandet har kommet fra begge sider av grensen, med varierende hell. Av norsk territorium har Sverige klart å vinne både Jemtland og Härjedalen, Bohuslän og Trøndelag, men etter freden i Roskilde i 1658, da de to sistnevnte stedene havnet på svenske hender, var det slutt på svenskenes krigslykke i Norge. Nå ble en utstrakt bygging av festningsverker satt i gang langs grensen, og svenskene vant ikke mer norsk territorium. De ble til og med nødt til å gi tilbake Trøndelag (Kavli 1987, s. 23; Ersland & Holm 2000, s. 148, 183, 202, 209, 212).

I 1814 var det siste gang grensefestningene Fredriksten, Fredrikstad og Kongsvinger fikk prøvd seg i krig. For Fredrikstads vedkommende var det også første gang. Etter dette gikk Norge i union med Sverige. Dermed ble angrep fra denne kanten var svært mye mindre sannsynlig enn før. Etter hvert ble disse festningene også utdaterte som forsvarsverker (Kavli 1987, s. 125, 136, 159).

1.1. Tema og problemstilling

Utgangspunktet for denne oppgaven er krigen mellom Norge og Sverige i 1814, med fokus på festningene Fredriksten, Fredrikstad og Kongsvinger, samt Blaker skanse. Grunnen til dette fokuset er at alle disse var de sentrale forsvarsverkene langs den delen av grensen krigen utspant seg ved (Ersland & Holm 2000, s. 304). Av denne grunn ville det også være nødvendig, både på svensk og norsk side, å ta med disse verkene i flere av vurderingene som ble gjort opp mot og under krigen.

Problemstillingen lyder som følger: Hvordan ble de nevnte forsvarsverkene vurdert militært før og under krigen i 1814, og hva slags betydning fikk de?

Hovedvekten av analysen vil dreie som om tiden etter at Kristian Fredrik kom til Norge i 1813 (Alnæs 2013, s. 34), men jeg vil også gå lenger tilbake i tid hvor jeg synes det er nødvendig.

Jeg vil i denne sammenhengen ta for meg avgjørelser og vurderinger som ble gjort i forbindelse med disse og forsøke å finne ut hva dette sier om de aktuelle aktørenes syn på festningene og skansen. Ut fra dette ståstedet vil jeg også se på hva som faktisk skjedde i krigen, og finne ut hvordan vurderingene og avgjørelsene kan forklare noen av de mer mystiske hendelsene. Jeg vil stort sett holde meg til det militære og selve krigen, men noe politikk vil komme inn der det er nødvendig.

Siden jeg hovedsakelig konsentrerer meg om festningene og skansen, handler hovedvekten av oppgaven om norske forhold. Få av de svenske avgjørelsene og vurderingene dreide seg om disse verkene, og bortsett fra planer er det jeg har funnet stort sett troppeforflytninger og oversikter over magasiner og depoter, eller utnevnelser av og korespondansen mellom offiserer. Lite av denne informasjonen er relevant for temaet.

Mer spesielle spørsmål, som de nevnte hendelsene under krigsforløpet, vil bli stilt i senere kapitler, etter at den relevante bakgrunnsinformasjon, som er nødvendig for å fullt ut forstå spørsmålet, er gjennomgått.

1.2. Struktur

Fra og med kapittel 3 er denne oppgaven strukturert tematisk og, i den grad det er mulig, kronologisk. Kapittel 3 og 4 tar for seg planleggingen fram mot krigen, kapittel 5 tar for seg den materielle opprustningen av festningene, kapittel 6 og 7 tar for seg felttoget og etterretning. I denne forbindelse kunne kapittel 5 kommet før 3 og 4, da det er her jeg går lengst tilbake i tid, men jeg har valgt å gjøre det slik fordi arbeidet i kapittel 5 på en eller annen måte har måttet forholde seg til planleggingen, og det er lettere å se dette hvis planleggingen blir gjennomgått først.

Kapittel 2 er et unntak fra denne strukturen. Her kommer en full gjennomgang av felttoget, og kunne passe inn mellom kapittel 6 og 7, men å sette det såpass tidlig i oppgaven er et bevisst valg. Ikke bare legger kapittel 2 til rette for en del av drøftingen senere i oppgaven, det gir også en bakgrunnskunnskap

som gjør det lettere å se informasjonen i de senere kapitlene i sammenheng med selve krigshandlingene og få en oversikt over hva som foregår.

1.3. Kilder

Å finne kilder til norsk militærhistorie fra denne perioden er ikke alltid så lett. Riksarkivet har et stort utvalg, men systemet er kronglete og kan i visse tilfeller virke litt tilfeldig. Da jeg for eksempel lette etter en norsk forsvarsplan for 1814, var noe slikt ikke å finne noe sted. I hvert fall ikke i noen av de eksplisitt militære arkivene. Det eneste jeg fant var et dokument som sa at den var trykt, og i hvilken bok. Jeg har senere funnet flere trykte kilder, men det er stort sett som følge av tilfeldig leting på universitetsbiblioteket og internett.

I Krigsarkivet i Stockholm fortonte det seg helt annerledes. Her var det en egen avdeling tilegnet denne krigen, kalt "Krigen i Norge 1813, 1814", og var det dokumenter som hørte bedre til i andre arkiver, var de skrevet av og lagt inn her. Slik var alt samlet på ett sted og lett å finne. Problemet var bare at det var forferdelig mye, og jeg hadde bare fire dager til rådighet. Skulle jeg fått gått gjennom alt sammen skikkelig, burde jeg snarere hatt fire uker, så det er godt mulig det fortsatt er interessante opplysninger å hente her.

1.4. Litteratur

Det er ikke skrevet altfor mye om denne krigen, i hvert fall ikke de siste hundre årene, men den er likevel godt utforsket. Jeg har funnet flere bøker med nyttig informasjon, og på grunn av den vanskelige kildesituasjonen har jeg blitt nødt til å benytte litteraturen mer enn jeg kanskje skulle ønske.

Den mest omfattende av disse verkene er Odd Lindbäck-Larsens "Den norske hær og 1814" (1945), som til tross for sin tittel også gir visse innblikk i den svenske hær, selv om dette er noe begrenset. Lindbäck-Larsen var en norsk offiser som på 1930-tallet etter ønske fra høyere hold begynte en innsamling av kilder fra krigen i 1814 for å gi dem ut i en kildesamling. Dette arbeidet utviklet

seg videre til et eget verk om krigen, som kom ut etter at andre verdenskrig var over (s. XXIV-XXVII). Denne boken baserer seg på mer enn nevnte kildesamling, og alt dette blir godt gjennomgått av forfatteren. Kildesamlingen skulle befunnet seg på Forsvarsmuseets bibliotek på Akershus festning, men har dessverre forsvunnet.

Et annet viktig verk er oberst Henrik Angells "Syv-Aars-Krigen for 17. mai 1807-1814" (1995). Den ble første gang utgitt i 1914, og er en grundig gjennomgang av begivenhetene. Gjennomgang og henvisning til kilder og litteratur er det dårlig med her, men boken later likevel til å være ansett som pålitelig, da den ofte blir referert til også i bøker som er mer nøye på sin kildegjennomgang. Den stemmer dessuten godt overens med deres versjoner av krigsforløpet. Om det skulle ha noe å si, var det dessuten på Riksarkivet jeg ble anbefalt denne boken, og jeg tillater meg å tro at arkivarene der er profesjonelle nok til at de ikke ville anbefalt den om den ikke var til å stole på.

Av mer lokal karakter er Per Erik Rastads "Kongsvinger Festnings historie" bind 1 og 2 (hhv. 1992 og 1982), Martin Dehli's "Fredrikstad Bys historie II" (1964), "Norske minnesmerker" om Halden og Fredrikstad (hhv 1963 og 1934), utgitt av Riksantikvaren med artikler av Clare Sewel Widerberg, samt Georg Brochmans "Blaker, skansen og skolen" (1950).

Rastad, Dehli og Brochmann er alle forholdsvis grundige når det kommer til kilder, men Rastad er nok den mest nøyaktige. Widerberg er litt mer tilfeldig, men jeg har vanskelig for å tro at en institusjon som Riksantikvaren ville gi ut noe som ikke var til å stole på. Lindbäck-Larsen, med sin store kildekunnskap, ser dessuten ut til å gå god for Widerberg.

Av mer moderne karakter har vi "Norsk forsvarshistorie bind en" av Geir Atle Ersland og Terje H. Holm (2000). Dette er et mer eller mindre tradisjonelt historieverk med gode kildehenvisninger. Det samme kan på mange måter sies om Guthorm Kavlis "Norges festninger: Fra Fredriksten til Vardøhus" (1987), Karsten Alnæs' "1814 Miraklenes år" (2013), og Kjell Arnljot Wigs "Karl Johan Konge og eventyrer" (1998).

1.5. Bakgrunn for krigen

På slutten av 1700-tallet kom Napoleon til makten i Frankrike, og en lang periode med krig startet opp i Europa. Etter hvert som krigen skred frem ble det vanskeligere og vanskeligere for de landene som ikke var direkte involvert å holde seg utenfor. Danmark-Norge ønsket å være nøytrale, men deres betydelige flåte var en viktig faktor som både Storbritannia og Frankrike, de to store rivalene under krigen, ønsket å få på sin side. Storbritannia angrep København i 1801, men dette fikk ingen store konsekvenser for noen av partene. Da de kom igjen i 1807, derimot, gikk det annerledes. Britene tok den dansk-norske flåten med seg tilbake til Storbritannia, og i København så man ikke annet valg enn å alliere seg med Napoleon. Britene opprettet også en sjøblokade, som etter en stund strakk seg langs hele norskekysten (Ersland & Holm 2000, s. 284-285, 300-301).

Året etter gjorde avtaler med Frankrike og Russland at Danmark-Norge måtte erklære Sverige krig. Noen uker etter erklæringen gikk svenskene inn i Norge. De gikk mot Blaker, Kongsvinger, Flisa og Fredrikshald (Ersland & Holm 2000, s. 293, 298).

Ved Blaker angrep de norske styrkene svenskernes flanker og sendte dem tilbake til Sverige. Lenger nord gikk general Armfeldt med sin styrke mot Kongsvinger, og oberst Gahn gikk med en styrke mot Flisa. Armfeldt slo de norske stillingene ved Lier, men gjorde aldri noe forsøk på å ta festningen, og trakk seg til slutt tilbake. Gahn, på sin side, led nederlag ved Trangen og ble tatt til fange. Kampene ved Fredrikshald skjedde noen måneder senere, men også her gikk det dårlig for angriperne, og bedre gikk det ikke på svenskernes østfront. Her vant Russland og overtok Finland under fredsavtalen i 1809. Dette var det mange som var misfornøyde med i Sverige, og 13. mars samme år ble kongen avsatt til fordel for den gamle Karl XIII. De valgte også øverstkommanderende for militæret i Norge, Kristian August, til kronprins, men han døde kort etter, og et nytt valg ble gjort. Denne gangen falt valget på den franske generalen Jean Baptiste Bernadotte, bedre kjent som Karl Johan. Han skjønte fort at svenskernes krav om å ta tilbake Finland ikke lot seg gjøre, så han fikk ordnet en avtale med

alliansen mot Napoleon om å få Norge hvis Sverige hjalp dem, og brøyt slik gamle bånd (Angell 1995, s. 85, 96-97, 137, 145, 151, 155; Ersland & Holm 2000, s. 297-300, 301-302).

Som en del av avtalen skulle han føre svenske styrker sørover for å kjempe mot Napoleon, men da han kom til Tyskland, fant han ut at han ville sikre seg Norge en gang for alle, og angrep Danmark. Fredrik VI måtte snart innse at han var slått, og under fredsforhandlinger i Kiel ble Norge avstått til sveriges regent under den berømte Kieltraktaten av 14. januar 1814 (Ersland og Holm 2000, s. 302).

I mai 1813 ble kronprins Kristian Fredrik sendt til Norge som stattholder. Han kom til et Norge i hungersnød som militært ble truet av Sverige, og situasjonen ble ikke noe bedre med Kieltraktaten, men siden mesteparten av de svenske styrkene var sør i Europa på det tidspunktet, hadde ikke svenskene mulighet til å sette makt bak sine krav. Kristian Fredrik hadde derfor et visst spillerom. Etter en reise til Trondheim kalte han inn til et stormannsmøte på Eidsvoll, hvor en riksforsamling skulle kalles sammen for å skrive en grunnlov og velge en konge. Denne grunnloven ble vedtatt 17. mai samme år, men nå begynte felttoget mot Napoleon å nærme seg slutten, og det svenske militæret kunne igjen snart være fulltallig. Svenskene var harme over nordmennenes opptreden og kalte grunnloven ulovlig. Nå kom det diplomater fra Storbritannia, Østerrike, Prøysen og Russland for å forsøke å mekle mellom de to landene og komme til en enighet som var tilfredsstillende for alle parter, men de mislyktes, og krigen var et faktum (Angell 1995, s. 228-229; Alnæs 2013, s. 126, 132, 136, 301, 310).

2. Krigsforløpet

Hvordan man beskriver forløpet i en krig kommer an på så mangt, ikke minst på hva fokuset er. Det er en slik beskrivelse dette kapitlet er dedikert til, og i denne forbindelse vil fokuset naturlig nok ligge på det som skjedde i forbindelse med festningene Fredrikstad, Fredriksten og Kongsvinger. Når det gjelder Blaker faller fokuset i dette kapitlet av naturlige årsaker bort, da denne ikke ble involvert i krigshandlingene (Brochman 1950, s. 73).

Videre vil jeg i dette kapitlet se på hvilken rolle festningene spilte i krigen, samt å legge fram problemstillinger, på bakgrunn av det som skjedde, som vil ligge til grunn for videre diskusjon i senere kapitler.

2.1. Gjennomgang

2.1.1. Diplomati

Kristian Fredrik forsøkte flere ganger å starte opp forhandlinger med svenskene, men disse på sin side så på ham som en opprører, og ville ikke forhandle. Det ble derfor de fire utenlandske diplomatene som måtte ordne opp. De kom egentlig til Oslo for å få Kristian Fredrik til å gå med på Kieltraktaten, men han kunne opplyse om at noe slikt var det bare Stortinget som kunne bestemme. Han var likevel villig til å trekke seg om Stortinget tillot det, og ba om to og en halv måneds våpenstillstand for at Stortinget kunne samles. Dette gikk representantene med på, så lenge garantier ble gitt. Kristian Fredrik ville godta at utenlandske styrker kunne besette Fredrikstad og Fredriksten, så lenge disse styrkene ikke var svenske. Representantene gikk ikke umiddelbart med på dette, og krevde at Fredrikstad, Fredriksten og Kongsvinger skulle besettes med svenske styrker, i henhold til Kieltraktaten, samt at området øst for Glomma og Hvaler skulle være nøytralt. Kristian Fredrik ville ikke ha noe av at Kongsvinger ble besatt, da denne festningen ikke ligger øst for Glomma, men gjentok at styrker fra stormaktene kunne besette de to andre festningene. Dette punktet nektet Karl Johan å gå med på, men alt håp så ennå ikke ut til å være ute.

Representantene gjorde et nytt forsøk på å få Kristian Fredrik på bedre tanker og holdt på helt til 26. juli, men da var det allerede for sent (Lindbæck-Larsen 1945, s. 61-62, 64. 64-68).

2.1.2. Fredrikstad

Den 26. juli reiste en stor svensk flåtestyrke fra Strømstad med den hensikt å ta den norske roflotiljen stasjonert ved Hvaler. Meningen var at den svenske skjærgårdsflåten og den svenske orlogsflåten skulle angripe sammen for å være sikre på en seier, men utenfor Dynekilen ble vindforholdene for dårlige til at orlogsflåten kunne fortsette. Flåtestyrken ankret derfor opp og utsatte angrepet til dagen etter. Samme kveld fikk kommandørkaptein Fasting ved Hvaler en melding fra svenskene om å underkaste seg. Han sendte beskjeden videre til den norske overkommandoen med signaltelegraf, og fikk ordre om å trekke seg tilbake. Da svenskene ankom Hvaler dagen etter, var det dermed ingen roflotilje å ta, og angrepet ble regnet for mislykket. Likevel kontrollerte svenskene nå Hvaler og kysten opp til Fredrikstad, deriblant Iddefjorden med Svinesund, så fullstendig mislykket var operasjonen ikke. 28. juli ankret flåten opp utenfor innløpene til Fredrikstad (Lindbæck-Larsen 1945, s. 258; Angell 1995, s. 260-262).

27. juli ble divisjonen Worsøe stilt til rådighet for Fredrikstad festnings forsvar av Kråkerøy. 350 mann fra selve festningen ble også sendt til øya. Nå var forsvarsstyrken der på 600 mann, og fikk etter ønske fra kommandanten enda tre divisjoner 29. juli. Det skal nå ha vært 1100 mann på øya under ledelse av oberstløytnant Hjermann. Hjermann skal ha blitt tilbudt flere forsterkninger, men mente at hans styrke var sterk nok, og avslo (Lindbæck-Larsen 1945, s. 266; Angell 1995, s. 274).

I den svenske flåtestyrken var det to motstridende syn på hvordan man skulle gripe saken fatt, og denne striden fortsatte selv etter at Hvaler var tatt. Generaladmiral Puke var av den mening at det beste ville være om orlogsflåten holdt seg til kamper på sjøen, mens kanonbåtflåten kunne samarbeide med

hæren. Oberst Klint, som på egenhånd skal ha tatt initiativet til å ankre opp utenfor Fredrikstad uten at Puke visste om det, da han skal ha vært under dekk og ergret seg over at den norske roflotiljen kom seg unna, mente at hele flåtestyrken skulle bistå hæren (Lindbæck-Larsen 1945, s. 300; Angell 1995, s. 262).

28. juli bestemte Karl Johan at Puke skulle ta så mye av orlogsflåten han syntes nødvendig og gå etter den norske sjøstyrken, mens resten skulle hjelpe til med å gjøre inntoget over Svinesund lettere, men da de norske styrkene under Butenschøn og Spørck i området trakk seg nordover, vekk fra Svinesund, ble ikke dette lenger nødvendig. 1. august bestemte Karl Johan derfor at den samlede flåtestyrken skulle ta Kråkerøy og derfra bombardere Fredrikstad og be kommandanten om å overgi seg. Forsterkninger ble sendt fra Strømstad. Sammen med disse forsterkningene kom også kong Carl XIII for å overvære den svenske triumf (Lindbæck-Larsen 1945, s. 300-301; Angell 1995, s. 274).

3. august startet angrepet. De svenske styrkene delte seg i tre avdelinger og seilte til hver sin side av øya for å gå i land. Hjermann hadde også delt sine styrker i tre, med seg selv i baktroppen og kaptein Grüner lenger sør med 700 mann. Mellom disse sto en styrke under kaptein Hermannsdorff. Hjermann hadde dagen før gitt Grüner direktiver om å trekke seg tilbake til Holte hvis svenskene så ut til å ville gå i land mellom Strålsund og Enhus og han i tillegg ble angrepet fra øst (Lindbæck-Larsen 1945, s. 302).

Klokken fem om morgenen startet angrepet med svensk kanonild og ilandsetting. Grüner trakk seg tilbake, som direktivet hans tilsa, og satte opp en stilling ved Holte. Hjermann hentet tilbake mennene ved Strålsund og samlet hele styrken i området Holte til Enhus. Her ga han beskjed til kommandanten om at han hadde til hensikt å bli stående så lenge som mulig, men oppga etter hvert stillingen uten kamp og trakk seg tilbake til en ny stilling. Han oppga til slutt også denne og forlot øya. Mennene ble sendt til Onsøy og Fredrikstad. Forsvaret av Kråkerøy var nå gitt opp uten virkelig kamp. De eneste som hadde ytt noen særlig motstand var fortet Huth på nordvestsiden av øya, men derfra var både flere kanoner og mye av ammunisjonen fjernet, så deres motstand ble ikke så

sterk som den kunne ha vært. Fortet holdt ut i en og en halv time. Nå sendte general Mörner en parlamentær til Fredrikstad for å be kommandant Hals om overgi seg, men Hals sa at han aktet å forsvare festningen til det ytterste (Lindbæck-Larsen 1945, s. 301-304; Angell 1995, s. 274).

Ved Kråkerøya, nærmere Fredrikstad festning, ligger øya Isegran, og der ligger også et fort ved samme navn som kunne ha hjulpet til med å hindre svenskene i deres angrep, men herfra var alt utstyr fjernet, og fortet hjalp ikke til annet enn å gi svenskene et passende sted å sette opp sine kanoner og beskytte byen fra. Rundt klokken 16 åpnet svenskene ild mot Fredrikstad, og ilden ble besvart fra hovedfestningen og det tilhørende fortet Kongsten, men på grunn av svenskernes beliggenhet på Kråkerøy og Isegran, hadde de lettere for å treffe nordmennene med kanonkuler enn omvendt. Kanonbåter og to skonnerter var også med i slaget på svensk side, og en svensk styrke gikk i land og besatte Vaterland. Ilden stanset ved mørkets frambrudd, ca. klokken 21. Den startet igjen klokken 4 neste morgen og varte fram til mellom klokken 6 og klokken 7. Da hadde kommandanten bestemt seg for å kapitulere. Det hvite flagget ble heist, og Mörner sendte straks en deputasjon for å forhandle fram kapitulasjonsvilkårene. Omtrent samtidig hadde også Puke sett det hvite flagget, og utnevnte en representant fra flåten og en fra hæren til å forhandle. Mörners utnevnte, på sin side, representerte artilleriet. Slikt kunne det bli bråk av. Da Pukes mann, oberst Klint, ankom festningen, hadde oberst Skjöldebrand, Mörners utsending, allerede fått klar avtalen. Dette var det ikke alle som likte, for her var det snakk om hvem som skulle ha æren for festningens overgivelse. Klint skrev likevel snart under på avtalen, uten å protestere, da han nødvendig ville tape ansikt overfor fienden, men problemene tok ikke slutt så fort. Mannskapene på kanonsjaluppene var sterkt misfornøyd med å få mindre ære for erobringen, da det var de som hadde satt seg i den største faren. Dette skapte en spent stemning blant de menige, som var på nippet til å eksplodere. Offiserene måtte inn og ordne opp, og etter hvert roet stemningen seg. Festningen hadde uansett kapitulert, og hvem som fikk æren var det for sent å endre på. Resultatet av forhandlingene var at festningen skulle overgis svenskene klokken 20:00. Inntil da skulle det være våpenhvile, og alle som befant seg inne i byen var frie til å forlate den. Da svenskene til slutt inntok

festningen var det bare kommandanten, 18 underoffiserer og 188 mann igjen av forsvarsstyrken, men også et betydelig ammunisjonslager, deriblant 136 kanoner, geværer og ammunisjon. Fangene ble snart sendt hjem etter å ha avgitt et løfte om å ikke kjempe mot svenskene. Nordmennene hadde ellers ingen registrerte sårede eller drepte. På svensk side ble det registrert 7 døde og 12 sårede. Flere av de frigjorte fangene bodde bak de svenske linjene og måtte derfor forbi svenske styrker på hjemveien. Å se norske soldater trekke seg fra krigen på den måten har antakeligvis virket positivt på den svenske krigsmorale. Den norske var det verre med. Utover dagen og kvelden kom de fleste av de flyktende norske soldatene til Rolfsøy hvor det sto norske styrker i svært demoralisert forfatning, noe som satte en ekstra demper på stemningen. Major Schrøder, som hadde kommandoen over styrkene på Rolfsøy, meldte at de var uvillige til videre strid. Da en gruppe flyktninger bestemte seg for å tømme geværene sine ved Kjølberg, skapte dette dessuten forvirring hos de norske troppene, som trodde at svenskene hadde omgått dem, og de forlot derfor sin stilling for en tid. Da svenskene ikke var i nærheten fikk ikke dette noen andre konsekvenser enn videre lav moral (Lindbæck-Larsen 1945, s. 295, 328-332; Dehli 1964, s. 176-178; Angell 1995, s. 275-277).

Overgivelsen ble ikke sett på med blide øyne fra norsk hold. Soldatene som hadde vært med ble av mange sett på som forrædere, og kommandant Hals ble dømt til døden for å overgi seg. En dom som senere ble gjort noe mildere. Til hans forsvar kan det sies at mye av festningens utstyr hadde blitt ført bort før stridighetene tiltok. Overkommandoen var dessuten klar over at festningen ikke ville holde ut lenge om Kråkerøy falt, men hadde ikke gjort stort for å bedre forsvaret av den. I tillegg til dette hadde Kristian Fredrik skrevet til kommandanten, i et brev som ikke kom frem i tide, at han skulle ødelegge kanonene og gjøre et forsøk på å forene seg med brigaden Arenfeldt når forsvaret ikke lenger var mulig, noe som tyder på at overkommandoen ikke hadde den største troen på Fredrikstads beskyttelsesevne (Lindbæck-Larsen 1945, s.320, 332-333; Angell 1995, s. 275-277).

Både Angell og Lindbæck-Larsen legger fram måter forsvaret av festningen kunne bli gjort bedre på. Lindbæck-Larsens vurderer det slik at hvis

brigaden Arenfeldt, brigaden mellom Glomma og Kristiania, hadde hatt Fredrikstad som et viktig støttepunkt og derfor stått nærmere festningen, kunne det gått annerledes, og svenskene ville hatt problemer med å få kontroll over Kråkerøy, i hvert fall før de svenske styrkene fra landsiden hadde nådd fram til Glomma. Arenfeldt var klar over at dette var et alternativ, men ville ikke ha det slik, og overkommandoen var enige. Han ville heller ha en hovedkamp nærmere Råde. I tillegg sier Lindbæck-Larsen at Fredrikstads raske fall kan ha vært en grunn til at Kristian Fredrik beordret størsteparten av de norske styrkene til å oppgi området øst for Glomma, mot Seiersteds vilje. Han kommer også med innvendinger mot dette synet, men det vil jeg komme tilbake til (Lindbæck-Larsen 1945, s. 332-333 ,347-348; Angell 1995, s. 276).

2.1.3. Fredriksten

Den 30. juli rykket svenske styrker under grev von Essen inn over grensen sør for Fredrikshald. Han delte sine styrker i to, med seg selv som leder for den første og generalløytnant Vegesack for den andre. De svenske styrkene tok veien opp Enningdalen, sørøst for Svinesund. Det var dårlige veier, og de hadde problemer med å få vognene og kanonene frem. Andre problemer fikk de i svært liten grad. Ved Prestebakke møtte de løytnant Nordby med en liten styrke som skøyt på dem, men disse trakk seg fort tilbake. Kaptein Spørck, som hadde kommandoen over styrkene i området, delte sin styrke i to. Én del under kaptein Bertnum sør for Iddeletten og den andre under Spørck selv nærmere Iddefjorden. I Tistedalen hadde også Lærdalske lette kompani ankommet, og etter anmodning fra Spørck lot generalløytnant Staffeldt dem bli der. De ble stående bak elva Tista for å dekke tilbaketoget. I tillegg kom et detasjement fra Fredriksten under løytnant Brock om ettermiddagen, men selv med disse forsterkningene var de ikke flere enn noen hundre mann mot halvparten av den svenske landhæren. Spørck hadde noen dager i forveien bedt om forsterkninger basert på egne observasjoner av fiendens bevegelser, men dette ble avslått. Det var altså ikke veldig mye de kunne utrette. Likevel angrep de svenskene, og trakk seg fort tilbake, men uten å gjøre mye skade. Natt til 1. august ødela de alle broer

over Tista, og hadde nå en noe bedre stilling enn før. Spørck ba igjen om forsterkninger, men det han fikk var kun noen små jegeravdelinger, i tillegg til en gruppe på 70 frivillige tistedøler, mens løytnant Brock ble sendt tilbake til festningen med sine menn. Svenskene angrep og ble oppholdt i to timer, men fant snart et vadested, og mens hovedstyrken holdt nordmennenes oppmerksomhet, gikk en avdeling over elven og angrep dem i flanken. Nordmennene hadde nå nesten ikke mer ammunisjon igjen, og trakk seg unna til Kjølén og Rakkestad (Lindbæck-Larsen 1945, s. 270-272, 275-276, 280-282; Angell 1995, s. 264-267).

Ved Svinesund sto major Butenschøn med en del av Norske jegerkorps og tre kanoner. Da han fikk vite om hva som foregikk mellom Enningdalen og Tistedalen, ble han engstelig for at svenskene skulle avskjære ham, og trakk seg tilbake til Ingedal etter sterke anbefalinger fra generalløytnant Staffeldt. Kristian Fredrik beordret da Staffeldt til å besette Svinesund igjen, og samtidig samle sammen hans og Stabels styrker og kaste svenskene ut, noe som i praksis ville si at deres begrensede styrke ble beordret til å drive tilbake hele den svenske hæren. Staffeldt samlet sammen sine soldater, men ved Torpum hørte de kanoner, og fikk snart vite at Tistedal var kommet på svenske hender. Styrken gikk derfor tilbake til Ingedal. Dagen etter, 2. august, gikk Karl Johan over Svinesund, og denne stillingen ble dermed umulig å besette på nytt. Staffeldt fikk isteden ordre om å angripe svenskene i Tistedalen, og reiste derfor til Kjølén, hvor Stabel og Spørck sto, for å diskutere et angrep. Deretter dro han til hovedkommandoen for å få angrepet godkjent, men da hadde situasjonen endret seg, og angrepet ble avblåst (Lindbæck-Larsen 1945, s. 278-279; Angell 1995, s. 268-270).

På Fredriksten mottok man enten kvelden 30. juli eller morgenen 31. beskjed om at svenskene hadde gått over grensen. 31. juli klokken 18 ble det derfor slått alarm. Alt tilhørende mannskap rykket opp i festningen, og borgerkorpssene samlet seg på torget. Allerede før beskjeden kom hadde mannskapet begynt å rykke opp i festningen, på bakgrunn av meldinger fra Spørck, så innrykket kom ikke som noen overraskelse (Ohme 1899: Ohmes journal, s. 1, Mamens journal s. 38; Lindbæck-Larsen 1945, s. 272-273, 276).

Nå samlet borgerkorpset seg på torget, og de frivillige jegerkorpset ble sendt til Knivsøya ved Lundestad og, ifølge Ohme, til Tangen ved Bøe, eller ifølge Mamen og Lindbæck-Larsen, til Tangen ved Røed (Ohme 1899: Ohmes journal s. 2, Mamens journal s. 38; Lindbæck-Larsen 1945, s. 276). Antakeligvis dreier det i Ohmes tilfelle seg om en trykkfeil. Ifølge nåtidige kart er det eneste stedet i området som heter Bø nå for tiden i hvert fall nord for Femsjøen, og her er det lite trolig at man trengte vakthold.

1. august red Dines Mamen, sjefen for det frivillige jegerkorpset, opp til festningen og spurte kommandant Ohme om han og korpset skulle rykke opp dit, men Ohme sa at han anså festningen for seg og byen for seg, og beordret Mamen isteden til å sette en kjede av vaktposter rundt byen, noe han gjorde (Ohme 1899: Ohmes journal s. 5, Mamens journal s. 38-39).

2. august møttes de svenske styrkene til Essen og Karl Johan på Torpum. Samtidig omringet Vegesack Fredriksten og Fredrikshald og sendte en parlamentær til festningen for å be kommandanten om å overgi seg på bakgrunn av Kielfredens bestemmelser og kong Fredrik VI's ordre. Ohme svarte at nordmennene hadde blitt løst fra eden til den danske kongen og hadde gitt en ny ed til konstitusjonen og kong Kristian Fredrik. Denne eden hadde han ikke tenkt å bryte. Dette var det første i en rekke forsøk svenskene skulle komme til å gjøre på å overtale kommandanten til å overgi seg (Angell 1995, s. 267-268).

Før dette hadde Fredrikshalds frivillige jegerkorps spionert på de svenske styrkene og holdt de norske styrkene godt underrettet om deres bevegelser. Kommandanten kalte også inn til et møte med byens representanter for å fortelle at han ville skyte direkte på byen om det ble nødvendig. Kanselliråd Dahl foreslo at borgerne selv kunne forsvare byen fra svenskene om de fikk forsterkninger fra festningen, men kommandanten hadde ingen å avse (Lindbæck-Larsen 1945, s. 333-334).

3. august seilte svenske båter innover Iddefjorden mot byen. Om ettermiddagen rodde oberstløytnant Cederström og en major inn til byen for å be festningen om å overgi seg. Major Huitfeldt tok imot ham og avslo med en gang. Cederström forsøkte deretter å få byens magistrat til å overgi seg, men

magistraten svarte at byen lå under festningens kanoner, og kunne ikke gjøre noe på egen hånd. Oberstløytnanten erklærte dermed at han skulle starte bombardement av byen om to timer. Han holdt ord, og festningen svarte, men på Huths batteri gikk en kanon i lufta, antakeligvis på grunn av dobbel ladning ved en feil. Resultatet var én død og seks skadde (Ohme 1899: Ohmes journal s. 10-11; Lindbæck-Lasen 1945, s. 334; Angel 1995, s. 328-329).

Dagen etter fortsatte bombardementet fra begge sider. Svenskene fikk noen sårede og flere båter ødelagt. På festningen skjedde ingen skade, men tre mann deserterte. Utpå ettermiddagen kom en svensk parlamentær til byen og mente han hadde sett et hvitt flagg på festningen. Det viste seg å ikke være annet enn en nyoppsatt plankevegg. Representanter for byen ble med parlamentæren tilbake for å anmode om et opphør av bombardementet mot byen, i hvert fall for en stund. Dette ble avslått, og borgerne ble henvist til Karl Johan, som de kontaktet dagen etter. Hensikten var å be om en våpenhvile så de kunne føre kvinner, barn og eiendeler ut av byen. Omtrent på samme tid kom enda en svensk parlamentær til festningen, men kommandanten nektet å se ham. Han ble da sint og ga kommandanten skriftlige trusler før han returnerte til Karl Johan sammen med byens representanter. Tilbake i leiren ble parlamentæren fengslet for sin uforskammethet mot Ohme. Samtidig krevde Karl Johan at borgerne måtte sverge den svenske kongen troskap. Borgerne svarte da at hvis det var kravet, ville de heller la byen brenne, noe som skal ha gjort Karl Johan sint og truet dem med at i så fall ville de "springe over klingen". Samme dag skal en soldat ha kommet fra Fredrikstad og bidratt til dårlig moral, både i byen og festningen, men den verste mytteristemningen ble slukket av generalmajor Pedersen. Det kom også en ny parlamentær til festningen. Han truet Ohme med at han ville bli hengt om han ikke overga seg, men mens han snakket, begynte en svensk kanonbåt å bevege på seg, og festningen løsnet skudd. Ohme mente det var svar nok, men dette var ikke den siste trusselen han fikk. Enda en parlamentær skal ha truet med henrettelse om festningens kanoner ikke straks stanset ildgivningen. Generalmajoren skal da ha svart følgende: "Jeg er en gammel og utlevet mand og maa allikevel snart dø. Hr. løytnant Tønder, behag at

fortsætte skytningen!” (Ohme 1899: Ohmes journal s. 14-16; Lindbæck-Larsen 1945, s. 336-339; Angell 1995, s. 330, 33-334).

Angell er av den mening at det at festningen holdt såpass god stand, samt at styrkene til Staffeldt, Stabell og Spørck sto nord ved kjølen og truet svenskernes høyre flanke, nå gjorde svenskene forsiktige, noe som igjen ga Kristian Fredrik muligheten til å samle sine styrker ved Rakkestad (Angell 1995, s. 270).

Etter at borgerrepresentantene hadde kommet tilbake til byen ble det bestemt at de skulle avlegge ed til den svenske kongen, men ikke alle var enige i dette. Dines Mamen nektet, og ville sende sitt frivillige jegerkorps opp til festningen, men da det bare var én mann som sa seg villig til dette, ble korpset oppløst, og våpen og ammunisjon ble sendt til festningen isteden. Karl Johan godtok ikke det underskrevne dokumentet. Han ville at borgerne skulle underkaste seg på bakgrunn av Kielfreden, og et nytt dokument ble laget. Borgerne skrev under mot at eden ikke skulle brukes til å legge press på kommandanten, og at ingen svenske tropper skulle legges i byen, samt et løfte om at borgerne skulle få varsel åtte timer i forveien før et bombardement (Ohme 1899: Mamens journal s. 48-50; Lindbæck-Larsen 1945, s. 339-340, 404; Angell 1995, s. 330).

10. august hadde svenskene batterier på Rød, Sauøya og Brattøya klare. Festningen oppdaget batteriet på Sauøya og sendte en parlamentær for å forhøre seg om våpenhvilen som hadde funnet sted de siste dagene var brutt. Svenske major Trolle svarte at han ikke kjente til noen våpenhvile, og dermed løste festningen ild, slik at alt arbeidet ved batteriet måtte opphøre fram til kvelden. De andre batteriene sto stille, da Karl Johan hadde et håp om å få festningen til å overgi seg ved forhandlinger. Denne dagen ble det også holdt krigsråd som tok for seg om man skulle forsvare den dekkede vei. Ved stormangrep om natten ble det bestemt at det beste ville være å møte fienden i den bratte veien ned til byen. Det ble også bestemt at utenverkene skulle beskyttes, selv om dette ville svekke hovedvollen (Ohme 1899: Ohmes journal s. 26; Lindbæck-Larsen, s. 406-407)

12. august kom en parlamentær til festningen og sa at alle batterier svenskene hadde planlagt, var satt opp, og han ba kommandanten om å overgi seg for å spare menneskeliv. Han forsikret at Ohme fortsatt ville bli sett på som en "brav kriger". Dette forsøket, som alle andre, mislyktes (Ohme 1899: Ohmes journal s. 28-29).

13. august ble festningen beskytt fra Sauøya, og festningen besvarte. Ammunisjonshuset på Prins Christian ble truffet og gikk i luften. Dette resulterte i én død og fem sårede. Bombardementet fortsatte neste dag. Også fra Rød ble det skutt, men da svenskene økte ladningen på sine mørsere her, ble de ødelagte. Flere av festningens soldater ble demotiverte av bombardementet, og en mann deserterte, men de fleste ble nok en gang gitt noe av motet tilbake av generalmajor Pedersen (Ohme 1899: Ohmes journal s. 30; Lindbæck-Larsen 1945, s. 455-456).

15. august ble en svensk patrulje oppdaget utenfor festningen, men denne trakk seg fort tilbake da den ble beskytt. På dette var fredsforhandlingene over, og før det hadde Karl Johan allerede oppgitt håpet om å klare å erobre Fredriksten med det første. Lindbæck-Larsen mener at dette kan ha bidratt til at den svenske kronprinsen ga opp kravet om å ha en demarkasjonslinje øst for Kristiania. Bombardementet fra Sauøya fortsatte, men ifølge Ohme ikke like kraftig som før. Festningen fortsatte å besvare bombardementet. Om kvelden kom beskjeden om våpenstillstanden og at Fredriksten skulle åpnes for svenske styrker. Dette ble gjort, til stor misnøye for nordmennene, og beleiringen var dermed over. Ohme selv skal ha nektet å møte opp, under påskudd av å være syk, men ble senere oppsøkt av Karl Johan som skal ha rost hans dyktighet (Ohme 1899: Ohmes journal s. 33-35, 37; Lindbæck-Larsen 1945, s. 456-457, 459-461; Angell 1995, s. 377).

2.1.4. Kongsvinger

Et angrep på Kongsvinger ble av den norske overkommandoen regnet som lite sannsynlig. Festningen ville antakeligvis kunne stå imot et eventuelt fremstøt på

egen hånd, uten forsterkninger. Man burde derfor kunne trekke styrkene herfra lenger sør, hvor det var mer bruk for dem. Oberst Krebs, som skulle lede disse styrkene, fikk dog tillatelse til å overfalle svenskene ved Eda før avreise om han så ønsket. 31. juli kom en melding til festningen om at et svensk innfall mot Kongsvinger var under planlegging, og styrkereduksjonen ble derfor utsatt. Samme kveld rykket svenskene, under oberst Gahn, inn over grensen (Lindbæck-Larsen 1945, s. 285; Rastad 1982; s. 138).

Gahn hadde beregnet Krebs styrke til å være på 4000 mann, mens hans egen var på i noe i overkant av 2000. Gahn selv sier 2200, men Krebs har fortalt at riktig antall var 2400. Krebs styrke skal ha vært omtrent like stor, så Gahn har overvurdert den kraftig. Gahn hadde i tillegg flere og bedre kanoner, samt flere offiserer og underoffiserer, så hans styrke skulle i teorien være overlegen, men ikke veldig (Lindbæck-Larsen 1945, s. 285; Rastad 1982, s. 138-139; Angell 1995, s. 278-279).

Svenskene møtte noen norske forposter på sin vei gjennom nåværende Eidskog, men de trakk seg fort tilbake etter korte skuddvekslinger. Et bakholdsangrep ved Dalsberget ble planlagt på initiativ fra løytnant Bay, men de ble røpet av for tidlig skyting. Nordmennene trakk seg tilbake til Kongetorp, hvor Krebs hadde planlagt sin første stilling. Svenskene fulgte ikke etter, men slo leir ved Matrand. Krebs kom snart til det slutning at stillingen på Kongetorp kunne bli omgått, og bestemte seg for å trekke seg tilbake til Lier. Her aktet han å ta imot de svenske styrkene, eller selv gå til angrep om mulig (Krigsarkivet: Morgenbladet 25.01.1869; Lindbæck-Larsen 1945, s. 285-286; Rastad 1982; s. 139-140).

Om morgenen 2. august fortsatte svenskene framrykkingen. Gahn delte styrken i to. Hovedstyrken skulle følge hovedveien, mens en mindre styrke skulle gå over Pramhus. De få norske soldatene som var igjen ved Kongetorp og Pramhus trakk seg unna, henholdsvis til Lier og Skogby. Samme dag fikk brigaden Hegermann i Høland ordre om å sende tropper nordover for å angripe de svenske styrkenes flanke. Fire jegerkompanier ble sendt til Setskog, og fikk angrepsordre 5. august. Beskjed til Krebs om disse omstendighetene ble sendt

samme dag (Lindbæck-Larsen 1945, s. 287; Rastad 1982, s. 142; Angell 1995, s. 280).

Ved Åbogen møttes de svenske styrkene igjen. Her rastet de, og Gahn sendte en parlamentær til Lier for å forhandle om fanger og underrette Krebs om at han hadde til hensikt å supere på Lier samme kveld. Dermed gjorde han det klart for nordmennene at et angrep var nært forestående. Klokken 3 brøyt han opp og gikk mot Lier. Ved Flyginn delte svenskene seg i tre. Her hadde Krebs en vaktpost som skøyt alarm. To divisjoner skulle gå over Sjøli mellom Vesle Vingersjøen og Tarven for å ta nordmennenes venstre flanke, en divisjon skulle ta hovedveien og en divisjon skulle gå mot Føskersjøen og nordmennenes høyre flanke (Lindbæck-Larsen 1945, s. 287-288; Rastad 1982, s. 142-143; Angell 1995, s. 281).

De to divisjonene øst for Tarven ble stanset av de fire norske kompaniene som oppholdt seg i området, men fikk snart forsterkninger og presset nordmennene tilbake til skillet mellom Vingersjøen og Vesle Vingersjøen. Her skjøt imidlertid de norske kanonene fra Kongeveien så effektivt at svenskene måtte trekke seg tilbake igjen. Nordmennene besatte da Sjøli, og lot seg ikke rikke derfra, selv om svenskene gjorde flere forsøk på å fordrive dem (Lindbæck-Larsen 1945, s. 288; Rastad 1982, s. 143).

Divisjonen ved høyre fløy ble raskt oppdaget av løytnant Kjerulfs menn, som løsnet kanonskudd. Dette i tillegg til myrlendt terreng gjorde at svenskene ikke fikk gjort stort her (Lindbæck-Larsen 1945, s. 289; Rastad 1982, s. 144; Angell 1995, s. 282).

Da den svenske midtstyrken kom ut på den åpne plassen foran forskansningene, åpnet nordmennene ild, og Gahn beordret to kanoner fram for å besvare ildgivningen. Dette førte ikke til noen mindre ildgivning fra nordmennene, tvert imot, og Gahn beordret fire kanoner til fram. Samtidig ble styrken forsterket med to divisjoner. Nå begynte en kamp hvor svenskene gjorde flere forsøk på å innta skansen, men ble drevet tilbake hver gang. Svenskene kom seg på det lengste opp til en skigard langs veien foran skansen. Samtidig beordret Krebs kaptein Dons å gå til motangrep. Han tok med seg to

trønderdivisjoner og deler av Engelharts kompani og traff svenskene i flanken slik at angrepet stoppet opp (Lindbæck-Larsen 1945, s. 288-289; Rastad 1982, s. 143-144; Angell 1995, s. 281-282).

Klokken 21 stilnet kampen, og svenskene trakk seg tilbake. Trenet til Matrand, resten til Malmer. Nordmennene forfulgte med en divisjon under løytnant Borck og løytnant Egeberg. De kom seg til Flaksund, hvor svenskene hadde ødelagt broa og satt opp en kanon. De tok ti fanger, hvorav fire sårede. Svenskene hadde nå 31 døde og mellom 67 og 70 sårede. Nordmennene hadde oppgitt 3 døde og mellom 25 og 27 sårede, men fra lasarettet er det oppgitt 35 navn, så noen må ha tatt feil (Krigsarkivet: Morgenbladet 25.01.1869, Lindbæck-Larsen 1945, s. 289-290; Rastad 1982, s. 144-145).

3. august mottok Gahn en melding om en proklamasjon fra den danske kongen om at de norske grensefestningene skulle overgis svenskene. Denne beskjeden ble sendt videre til kommandant d'Aubert på Kongsvinger festning, som bestemte seg for å ignorere den. Deretter sendte Gahn etter forsterkninger. Så gikk han med sine styrker til Matrand, hvor de stoppet opp. Her skal de ha drevet en del av områdets beboere sammen for å avlegge troskapsed til den svenske kongen, men de fikk også snart nyss om styrken som var på vei fra Høland, og fant ut at det var for risikabelt å bli. Norske bønder underrettet Krebs om svenskenes tilbaketogsplaner. Ifølge Rastad og Angell førte dette til at han besluttet å angripe svenskene om morgenen 5. august før de fikk trukket seg tilbake. Lindbæck-Larsen, derimot, sier at denne avgjørelsen alt var tatt før beskjeden om svenskenes hensikter hadde kommet ham for øre, og henviser til en skrivelse sendt dagen før, men går med på at de nok kan ha bidratt til at han forsto at han hadde hastverk (Krigsarkivet: Morgenbladet 25.01.1869, Lindbæck-Larsen 1945, s. 353, 355, Rastad 1982, s. 146-147; Angell, s. 300-301).

Klokken 22 marsjerte de norske styrkene fra Lier til Åbogen. Her delte de seg opp. En styrke på omkring 1000 mann under kaptein Dons ble sendt om Pramhus for å felle svenskene i ryggen ved Skotterud. Resten av styrken tok Krebs med seg til Malmer, og sendte derfra en gruppering på 250 mann til Matrand over Skinnpungrud for å angripe svenskenes flanke. Klokken 4 overfalt

de norske styrkene feltvakten ved Malmer. De gikk tilbake over Brenna og videre mot Pramhus, hvor den møtte en annen svensk feltvakt. Sammen forsøkte de å holde nordmennene tilbake, og fikk snart forsterkninger fra Matrand. Etter omtrent en time måtte de se seg slått, og nordmennene kunne fortsette. Gahn, som hadde sendt trenet vekk og i dekning, hadde imidlertid fått gruppert sine styrker, og var nå tallmessig overlegen, men ifølge hans egen rapport skal han ikke ha vært klar over dette. Han skriver nemlig at det gikk rykter om at nordmennene hadde fått forsterkninger fra vest, og at de nå var minst 4000 mann (Nielsen 1894: Gahns rapport s. 46; Krigsarkivet: Morgenbladet 25.01.1869, Lindbæck-Larsen 1945, s. 355; Rastad 1982, s. 149; Angell 1995, s. 301).

På grunn av et styrkeforhold som gagnet svenskene, bestemte Krebs seg for å vente på forsterkninger, men da disse ikke dukket opp, avgjorde han at det heller fikk bære eller briste. Svenskene åpnet ild, men nordmennene beveget seg stadig nærmere, og snart ble de svenske styrkene nødt til å trekke seg tilbake. Imens hørte Dons stridsalermen, og ble engstelig for at han ville komme for sent. Styrken gikk derfor nærmere grensen over Illag mot Skotterud. Det lyktes dem så vidt å avskjære trenet, men de fikk ikke bygget vognborg, som planlagt. Da Gahn fikk høre om dette satte han opp farten, men Dons var nå ikke langt unna, og gikk til angrep på den svenske hovedstyrken. Denne ble stanset, og dermed kunne Krebs med sine menn angripe bakfra. Her sto en kraftig ildstrid i en halv time. Svenskene begynte etter hvert å gå tom for ammunisjon og måtte gå over til bajonetter. I tillegg til dette nærmet styrken fra Høland seg, men den var ennå for langt unna til å kunne bidra. Gahn selv kan fortelle at de norske styrkene nå var på 5- til 6000 mann, blant annet forsterket med Andre trondhjemske regiment og en bataljon med bergenusere. Krebs sier ingen ting om dette i sin rapport, og jeg kan heller ikke finne at det blir bekreftet andre steder, så hvor han har dette fra er mystisk. Han kan selvfølgelig ha mottatt feilaktige rapporter, men han var med i slaget, og man skulle tro at en erfaren offiser var i stand til å se forskjell på 2000 og 6000 mann, selv om det gikk hardt for seg. En mulig forklaring kan være at Gahn med vilje overdriver for å redde sin egen ære, men dette kan vanskelig bekreftes (Nielsen 1894: Krebs' rapport s. 43-45, Gahns

rapport s. 46-48; Lindbæck-Larsen 1945, s. 355-356; Rastad 1982, s. 151-152; Angell 1995, s. 301, 303, 305-306).

Gahn fant nå ut at hans eneste sjanse var å bryte gjennom de norske linjene og komme seg vekk. En bataljon av Västerbottens regiment fikk ordre om å prøve seg, og med oberstløytnant von Knorrig i spissen, klarte de å komme seg ut. Kaptein Kuylenstjerna fikk reddet ut og klargjort to kanoner, og ved hjelp av disse kom Gahn og hans menn seg også gjennom Dons styrker. Kuylenstjerna fikk reddet enda en kanon før de norske styrkene lukket seg bak ham. Omkring klokken 11 endte stridighetene. Gahn flyktet tilbake over grensen, kun forfulgt av en tropp ridende jegere under fanejunker Thesen, da de norske styrkene ellers var for slitne til å ta opp jakten. Svenskene hadde nå mistet 337 mann, hvorav 270 var tatt til fange. I tillegg mistet de 100 hester, hvorav 60 ble tatt av nordmennene. Nordmennene fikk også tak i en kanon, men skal selv ha hatt 50 døde og 60 sårede ifølge Krebs. Ifølge navnelister fra lasarettet var det derimot omkring 90 sårede. I tillegg var 17 mann savnet (Krigsarkivet: Morgenbladet 25.01.1869, Lindbæck-Larsen 1945, s. 356-357; Rastad 1982, s. 152-154; Angell 1995, s. 306).

Etter slaget ble en hvit hest med rytter sendt fra Skotterud til Kongsvinger. Før de dro hadde Krebs nemlig sagt at han skulle sende en hvit hest om de seiret og en svart hest om de tapte. Deretter begynte de norske styrkene å vende tilbake til Lier. Krebs sendte to av kompaniene fra Høland tilbake, men beholdt ett i påvente av videre ordre. Han ville vite om ordren om å gå inn i Sverige fortsatt gjaldt. Det gjorde den ikke. Snart fikk han ordre om å gi fra seg flere menn til kampene sørpå. Styrkene til Gahn var nå så knekket at den ikke lenger var noen umiddelbar trussel (Lindbæck-Larsen 1945, s. 358; Rastad 1982, s. 154, 160).

2.1.5. Andre kamper

Mens Staffeldt tok med seg styrker nordover til Kjølen, sto Butenschøn igjen i Ingedal. Disse hadde blitt oppdaget av svenskene kvelden 2. august, og dagen

etter dro en styrke på tre bataljoner ut for å undersøke nærmere hva nordmennene ønsket på. Nordmennene selv hadde kun tre kompanier, noe som ville si at svenskernes styrke var omtrent fem ganger så stor. Det ble til kamp, og etter noen timer trakk nordmennene seg tilbake til Skjeberg kirke, mens svenskene fulgte etter. Butenschøn gikk videre til Ise bruk og møtte på veien Bergenhuisiske skarpskytterbataljon. Ved bruket selv sto Olaf Ryes divisjon. Nå hadde svenskene stoppet forfølgelsen. Neste dag skulle Butenschøn forsøke å vinne tilbake sin stilling, men da han fikk vite at svenskene hadde besatt Fredrikstad, ble han stående ved Isebro (Angell 1995, s. 272-273).

Samme dag dro Kristian Fredrik fra Moss til Askim for å lede troppene. Han hadde gitt beskjed om at hvis han falt skulle sønnen bli konge og Sejersted lede militæret, og dagen etter samlet han som sagt en større styrke ved Rakkestad. Samtidig skulle Arenfeldts brigade stå mellom Moss og Fredrikstad. Som svar tok Karl Johan styrker fra troppene som beskyttet flanken ved Kjølen, og gjorde dem klare til å gå dit det krevdes, men hvor det skulle være, visste han ikke. 5. august kom svenske styrker til Ise bruk, men Butenschøn presset dem tilbake. Samtidig gikk Stabells tropper ved kjølen til Rakkestad, da de svenske styrkene i området var vel store. Alt i alt sto det i dette området nå 6400 nordmenn klare til kamp, og Kristian Fredrik oppildnet dem videre, før han utpå ettermiddagen plutselig ombestemte seg og beordret retrett, til store protester fra offiserene (Angell 1995, s. 286-287, Alnæs 2013, s. 256-358, 388, 392).

Før Kristian Fredrik beordret tilbaketrekning hadde han mottatt en beskjed om at Fredrikstad var falt. Angell mener at dette kan ha bidratt til tilbaketrekningsavgjørelsen, og påpeker at svenskene nå hadde så godt som klar bane mot Kristiania fra Fredrikstad, og at å oppholde de norske styrkene ved Rakkestad i så tilfelle kunne vise seg skjebnesvangert. Han påpeker videre at en avgjørende seier over svenskene ikke kunne komme her, men at nordmennene risikerte å gå på et avgjørende nederlag, som hadde satt Karl Johan i posisjon til å gi egne betingelser for freden uten behov for noen særlig forhandling. Han legger også fram teorien om at det hele kan ha vært en avledningsmanøver fra Kristian Fredrik for å få svenskene til å dele opp styrkene, og at talen han holdt for soldatene hovedsakelig var for svenske spioner. (Angell 1995, s. 287-288).

Lindbæck-Larsen påpeker at kongen allerede hadde sent ut en overgivelsesinstruks til festningen, etter sigende for å redde garnisonen, og at han derfor visste at Fredrikstad ville overgi seg før han fikk beskjed om at den hadde gjort det. En beskjed som kom samtidig, nemlig at garnisonen var krigsfanger, hadde han derimot ikke regnet med, men den var heller ikke stor nok til at tapet av den skulle rettferdiggjøre tilbaketrekning. Som motargument mot dette igjen, sier han at avgjørelsen kunne ha blitt tatt fordi Fredrikstads fall ga anledning til å åpne forhandlinger. I så fall kunne det være lurt å få stridighetene ned på et minimum. Han påpeker også at Kristian Fredrik ikke hadde krigserfaring fra tidligere, og at meldinger om at fienden ikke var langt unna, kan ha påvirket beslutningene før han fikk tenkt seg om. Som en motsetning til Angell, mener han også at de norske styrkene hadde all mulighet til å trekke seg tilbake når de ville under et eventuelt slag fordi nordmennenes stilling og styrker her var sterkere enn de svenske styrkene i området, og at den norske overkommandoen må ha vært klar over dette, selv om de ikke visste nøyaktig hvor mye sterkere (Lindbæck-Larsen 1945, s. 346-350).

Hva som faktisk foregikk i hodet til Kristian Fredrik er ikke godt å si, men jeg skal komme tilbake til dette senere. Det som derimot er sikkert er at Stabell nå fikk i oppgave å dekke tilbaketøget. Ved Bjørnstad, nær Rakkestad kirke, stilte han seg opp bak elven, og ble angrepet av svenske styrker. Svenskene gikk straks mot broen, og nordmennene svarte, men snart ble de overrasket av enda en svensk styrke som hadde benyttet anledningen til å gå over elven lenger borte og angripe nordmennene i flanken. Nå kom Butenschøn med forsterkninger, og sammen klarte de å trekke seg unna langt nok til å omorganisere seg og sette opp en ny stilling. De var klare til ny kamp, men svenskene hadde nå oppnådd det de ville, og holdt seg unna (Alnæs 2013, s. 393-395).

Den 7. august rekognoserte svenskene langs Glomma. De undersøkte overgangsstedet ved Sannesund, men kom til at de norske stillingene på Tunøya på den andre siden av sundet var for sterk, og fant etter hvert ut at det ville være lettere å komme over fra Rolvsøy enn fra fastlandet. 8. august ble det sendt ut en rekognosering av Rolvsøy, som førte til at en norsk styrke presset tilbake den svenske styrken under oberst Hay to ganger, men nordmennene skjønnte at

svenskene ville få forsterkninger fra Fredrikstad, og dro seg ubemerket unna i løpet av kvelden. Nå begynte major Schrøder på Tunøya å merke at hans stilling var altfor svak til å holde svenskene tilbake, og sendte ilbud til Staffeldt etter forsterkninger. Staffeldt var ikke til stede, men hans nestkommanderende, oberstløytnant Synnestvedt, tok en bataljon og et batteri og dro over Sannesund. Da Staffeldt fikk nyss om dette, kalte han dem tilbake, og Schrøder avgjorde at sundet dermed ikke ville kunne forsvares og trakk seg unna til Isebro etter å ha kastet kanonene i elven. 9. august var Tunøya på svenske hender. (Angell 1995, s. 311-312).

Ved Langnes, i nærheten av Onstadsund, hadde nordmennene bygget en pontonbro. Her sto to bataljoner og tre divisjoner under Hegermann i en mindre skanse. I dette området hadde det vært kamper hele natten til den 9. august, og da morgenen kom, rykket Hegermann fram med mesteparten av sin styrke for å drive svenskene vekk. Fortroppen ble dannet av kaptein Blich, og de klarte å drive flere svensker tilbake, men kapteinen var nok litt for rask, for plutselig merket han at han var nærmere de svenske styrkene enn sine egne. Heldigvis for ham var det et kraftig regn som førte til at kruttrøyken la seg langs bakken og skapte dårlig sikt. Dette brukte Blich til sin fordel og ropte ordre som om han hadde en styrke i ryggen, og svenskene flyktet, så nær som én. Blich skøyt, men kruttet hadde blitt vått, og skuddet kom ikke. Svensken løp fram og stakk bajonetten i brystet på kapteinen, men bajonetten traff tegneboken og stoppet der. Blich kunne dermed usåret hugge svensken i ansiktet med sin sabel. Svensken ble såret, men sabelen brakk, og svensken var fortsatt ikke nede for telling. Nå merket de andre svenskene også at det bare var én nordmann de hadde med å gjøre, og snudde for å løpe tilbake. Da kom en ny nordmann og slo svensken i hodet så han mistet geværet. Blich plukket det opp og kjørte bajonetten i brystet på ham. I samme stund kom enda flere nordmenn ilende til, og svenskene gjorde vendereis atter en gang og flyktet inn i skogen. Kampene fortsatte, og Hegermann beordret Blich tre ganger til å returnere, men ingen av ordrene nådde fram. Hegermann hadde nemlig fått greie på at en større svensk styrke nærmet seg, og satte skansen i stand (Angell 1995, s 312-315; Alnæs 2013, s. 399-402).

Svenskene angrep, men ble kastet hardt tilbake av Hegermanns kanoner. De overlevende gjemte seg på Langnes gård, men kanonene skøyt husene i filler, og svenskene flyktet inn i skogen. Nå rykket svenskene mer forsiktig fram, og kampen ble noe jevnere, men heller ikke nå klarte de å ta skansen, og da de trakk seg tilbake hadde de over hundre drepte og sårede mot nordmennenes femten (Angell 1995, s. 315; Alnæs 2013, s. 402).

Mens dette skjedde var Kristian Fredrik på Spydeberg prestegård og hørte skuddene. Han reiste dermed egenhendig til Langnes. Da han ankom skansen skal han ha passert liket etter artilleriløytnant Hauch som ble båret vekk, og har i den sammenheng ytret forskrekkelse og avsky for krigens ødeleggelser. Han beordret deretter at skansen skulle oppgis og broen rives. Dette har blitt sett på som et svakhetstegn, men Angell kan opplyse om at Kristian Fredrik hadde blitt gjort oppmerksom på en høyde hvor svenskene, om de tok seg dit, kunne skyte rett ned i skansen uten at nordmennene kunne besvare, da de hadde for dårlig utstyr. Grunnen til at skansen ble oppgitt var altså ikke at kongen ikke tålte blod, som det ble sagt senere. Dessuten hadde Kristian Fredrik og Karl Johan nå åpnet forhandlinger, og å risikere et tap av en større del av den norske styrken, ville gi Kristian Fredrik dårligere kort (Angell 1995, s. 315-316; Alnæs 2013, s. 402-403).

Nå trakk de norske styrkene seg tilbake på flere fronter, til stor misnøye for både soldater og offiserer. Den 11. august brøt nye kamper ut ved Trøgstad, hvor Stabell sto med ca. 2800 mann. Mot seg hadde han Vegesack og Cederströms samlede styrker på ca. 10000 mann. Mot denne overmakten var det ikke stort Stabell kunne gjøre, og han trakk seg snart tilbake til Fetsund og videre over Glomma. Nå hadde svenskene kontroll over områdene øst for Glomma opp til Øyeren, med unntak av Fredriksten (Angell 1995, s. 317).

Etter dette skjedde det ikke stort mer på slagmarken, med unntak av ved Fredriksten. Det var ved forhandlingsbordet dramatikken utspilte seg heretter, men morgenen 14. august forsøkte en svensk styrke å sette i stand Kjølberg bro. Arenfeldts tropper merket dette og åpnet ild. Svenskene svarte med kanoner, men nordmennene holdt stand ved å søke dekning bak knauser og steiner. Da

gjentok svenskene taktikken med å sende en mindre svensk styrke over elven lenger nede for å angripe nordmennene i deres høyre flanke. Da disse ikke visste hvor store styrker som hadde gått over, trakk de seg tilbake, og svenskene vant stillingen. Senere samme dag ble freden sluttet ved Mossekonvensjonen (Angell 1995, s. 317-318; Alnæs 2013, s. 409, 414).

2.2. Vurdering

Forhandlingene før krigen stanget mot kravet om svensk besettelse av grensefestningene. Kristian Fredrik var klar til å gi seg på det meste, men her gikk grensen, og det samme gjaldt for svenskene. Dette var ikke et punkt de ville gi seg på. Det kan altså se ut til at krangelen om festningene var dråpen som fikk begeret til å renne over, eller krigens utløsende årsak, om man heller vil bruke slike uttrykk.

Det største norske tapet i denne krigen var utvilsomt Fredrikstad, men selv om festningen var et viktig punkt, den var tross alt en fullverdig festning, med alt det innebærer, kan det virke som om den norske overkommando ikke bare mente at den var et akseptabelt tap, det var også forventet. Hvordan dette synet kom fram, når man begynte å tenke i de baner, og om man i så fall tok nye grep basert på disse opplysningene, har jeg tenkt å besvare i kommende kapitler.

Hvis festningen har vært regnet som særdeles inntakelig, burde det gå an å finne grep som ble gjort for å minimere skaden mest mulig. Nå kommer to slike grep allerede klart frem, ved at festningen på forhånd ble tømt for en del utstyr, og at kanonene ble beordret ødelagt i Kristian Fredriks ordre til Hals, men forhåndstømmingen trenger ikke å være på grunn av at festningen ble ansett som svak. Den kunne like gjerne ha forekommet fordi andre steder ble sett på som mer utsatte og trengte tilførsel av for eksempel kanoner. Andre muligheter er at det fantes stillinger som ikke hadde utstyr, eller som kanskje ikke var veldig utsatte, men som likevel trengte en tilførsel av noe, og at Fredrikstad var et naturlig sted å ta slikt fra.

At en overgivelsesordre kom såpass fort, selv om den kom for sent, kan tyde på at en overgivelse allerede var planlagt. Hvis det stemmer, reiser det enda flere spørsmål. Hvorfor var for eksempel Isegran ribbet for kanoner, og Huth nesten det samme, når man visste at festningen var sårbar fra denne kanten? Hvis man ikke hadde vært klar over dette, ville det neppe blitt plassert en styrke på over tusen mann på Kråkerøy. Dessuten må den norske overkommandoen lenge ha vært klar over at svenskene nå var overlegne på sjøen, og at det var lite de kunne gjøre for å hindre dem i å seile til Fredrikstad om de virkelig ville. Det kan rett og slett virke som om overkommandoen har vært klar over Fredrikstads svake stilling, regnet med at den kunne gå tapt, men samtidig ikke fullstendig tatt konsekvensene av dette. Skulle de gjort det, burde de ha forsterket Kråkerøystillingen, ikke svekket den. Et annet alternativ kunne vært å gjøre Hals oppmerksom på de mulige kapitulasjonsplanene før krigen brøyt ut, eller i det minste etter at den svenske flåten hadde begynt å røre på seg.

På den annen side kan det tenkes at angrepet på Fredrikstad ble større enn noen hadde tenkt på forhånd, både nordmenn og svensker. Fordi Karl Johan delte sin styrke i to og sendte den første inn i Enningdalen, dro de norske styrkene ved Svinesund seg unna, noe som igjen førte til at flåtestyrken ved Fredrikstad ikke ble kraftig redusert, som planen egentlig var. Hvis hele orlogsflåten var borte, hadde styrkeforholdet mellom angripende svensker og forsvarende nordmenn plutselig sett helt annerledes ut.

Hadde Puke holdt seg på dekk etter å ha tatt Hvaler, og ikke gått nedenunder for å furte, er det mulig at flåten ikke hadde dratt til Fredrikstad. I så fall kan det hende at nordmennene hadde fått bedre tid til å forstå det mulige omfanget av et angrep her, og fått tid til å gjøre nødvendige tiltak, enten ved å tømme byen, eller ved å sende forsterkninger, men det er vel mulig at det like gjerne kunne ha ført til at nordmennene hadde blitt lurt til å tro at flåten ikke ville brukes mot festningen, eller i hvert fall ikke i samme grad som den ble.

Uansett kan det virke som om Fredrikstad på mange måter ble sett som relativt ubetydelig av den norske ledelsen, men jeg får et inntrykk av at de ikke helt klarte å bestemme om de skulle forsøke seg på et skikkelig forsvar eller rett

og slett anse festningen for tapt før krigen startet, og at de derfor falt ned på en mellomting som først ble forsøkt fikset etter at det var for sent, med kongens ordre om å ødelegge kanonene.

Med til antakelsen om at festningen ble vurdert som mindre viktig, ligger også Arenfeldts beslutning om å ta sine operasjoner et annet sted. Hadde han tatt utgangspunkt i Fredrikstad som et støttepunkt har det allerede blitt sagt at hans brigade ville kunnet hjelpe til med et forsvar av festningen, og kanskje unngått et tap, men det kan tenkes at han ikke ville belemres med en slik oppgave, eller at han håpet å trekke svenskernes oppmerksomhet vekk fra området. Jeg ser ikke bort fra at det kan ha vært en helt annen grunn, men begge disse årsakene tar i hvert fall utgangspunkt i at festningen ble ansett som svak. Hadde festningen blitt ansett som sterk hadde det kanskje vært mer nærliggende å bruke den som støttepunkt.

Sikkert er det i hvert fall at festningens fall fikk innflytelse på de senere krigshandlingene. Her kommer vi tilbake til hendelsene ved Rakkestad, og i dette tilfellet kommer også Fredriksten inn i bildet. Hvis det stemmer at denne festningens stødighet og trusselen fra Staffeldt ved Kjølén gjorde svenskene forsiktige og ga Kristian Fredrik en åpning til å trekke styrkene til Rakkestad, betyr det også at Fredriksten indirekte har bidratt mye til det videre hendelsesforløpet ved å ikke overgi seg, men dette ville for så vidt stemme uansett hva som hadde skjedd videre. Festningene opererte i en større krig, og ikke i et vakuum. Uansett kan vi se at for Fredrikstad sin del har dens overgivelse ført til at Butenschøn sto ved Ise bruk og dermed var klar til å presse tilbake den svenske styrken som ankom stedet, istedenfor å angripe svenske stillinger ved Ingedal og muligens tape, men dette er en detalj. Det som er interessant er på hvilken måte Fredrikstads stilling påvirket hendelsene ved Rakkestad.

Angell har et poeng når han sier at med Fredrikstad hadde svenskene fri bane mot Kristiania hvis ikke norske styrker passet på. I så fall kan avgjørelsen om tilbaketrekning rett og slett hovedsakelig ha blitt gjort så man skulle kunne finne bedre stillinger vest for Glomma før det var for sent. Det rettfærdiggjør også på mange måter beslutningen om å oppgi østsiden av elven, da det nå uansett var

vestsiden som var viktigst. Klarte man å forhindre svenskene i å nå fram her, ville de før eller siden også bli nødt til å trekke seg ut fra sine stillinger øst for Glomma og tilbake til Sverige. En annen mulighet hadde vært å gå nordover på østsiden, men vi skal huske på at svenskene kun kontrollerte området sør for Øyeren. Klarte de ikke å presse seg forbi de norske styrkene på vestsiden av Glomma, ville de også hatt store problemer på østsiden, da de her måtte ta hensyn til Blaker skanse, Kongsvinger festning og styrkene derfra til Elverum. Styrker som for øvrig antakeligvis ville begynt å gå sørover om svenskene trengte for langt vest for Glomma.

Dette poenget kommenterer ikke Lindbæck-Larsen, men som et svar til forestillingene om at nordmennene kunne tape krigen ved Rakkestad, sier han at de norske styrkene var overlegne og at de hadde god mulighet til å trekke seg tilbake om kampen skulle gå dårlig. Likevel sier han også at nordmennene ikke visste hvor mye sterkere enn svenskene de var, og det skal sies at selv om man både har en god mulighet til å vinne et slag og til å trekke seg unna uten for store tap, er det ikke garantert. Tar man med i betraktningen antakelsen om at Kristian Fredrik kan ha følt seg usikker siden han ikke var vant til krig, kan det fort hende at han ikke ville ta unødige sjanser, selv om han fikk vite at sjansene var gode. Samtidig skal det påpekes at det som ligger til grunn for denne vurderingen, om den stemmer, er mulighetene for å forhandlinger med svenskene. I forbindelse med dette må vi se på det Lindbæck-Larsen sier om at Fredrikstads fall nærmest var en forutsetning for forhandlinger. Han sier ikke noe mer om saken, men det kan hende at han sikter til det tidligere kravet om å la svenskene besette grensefestningene, eller det faktum at hvis Fredrikstad *ikke* hadde falt, ville svenskens handlingsrom ha vært mye mindre, og at de muligens ikke ville følt at deres stilling ennå var sterk nok til å kunne forhandle som de ønsket. I denne forbindelse kan man spekulere i om Kristian Fredrik sendte kapitulasjonsordren for å åpne en mulighet til forhandlinger, men på den annen side visste både han og offiserene at Fredrikstad ikke ville kunne holde ut lenge, så hovedgrunnen var nok å ødelegge kanoner og redde garnisonen, som har blitt nevnt.

Hvis mulighetene for forhandlinger på dette tidspunktet hadde sett heller dårlige ut, kan det hende at Kristian Fredrik hadde vært nødt til å vurdere saken annerledes, og derfor gått til angrep, istedenfor å trekke seg tilbake. I denne forbindelse skal det påpekes at Angell mener at det hele kan ha vært et spill for å sinke svenskene og få dem til å spre styrkene sine. I så fall er det usikkert om et angrep i det hele tatt var intensjonen her, men om det aldri var intensjonen å angripe, er det merkelig at flere av offiserene klaget på avgjørelsen.

Jeg har ikke noe sikkert svar, men det virker sannsynlig at Fredrikstads fall har hatt noe å si for hendelsene ved Rakkestad. Situasjonen var tilsynelatende svært annerledes før og etter dette. De norske troppestillingene var i hvert fall det. Det kan i samme slengen påpekes at bildet som blir tegnet av Kristian Fredrik av de to offiserene Angell og Lindbæck-Larsen er av en mann som misliker og har lite erfaring med krig, men som er en god politiker, og derfor gjør bevisste valg for å forvirre fienden så de bruker mer tid. På den måten slipper han for store konfrontasjoner, og beholder hæren mer eller mindre inntakt, slik at mulighetene til forhandlinger økes samtidig som han gjør sin egen rolle i disse forhandlingene så sterk som mulig ved å ikke ha lidd uakseptable nederlag.

Når det gjelder den tapte garnisonen, ble den ikke krigsfanger, som Kristian Fredrik først fikk høre, men for resten av hæren hadde det kanskje vært best om de ble det. Nå ble de isteden sendt hjem i vanære, og kunne reise til og gjennom andre norske stillinger og påvirke soldatene der i negativ retning. Hadde de faktisk blitt krigsfanger, hadde muligheten i det minste vært der til å oppildne de andre norske soldatene til å ta hevn. Slik som utfallet ble, gikk de ikke bare tapt for hæren da de sverget å ikke kjempe, og nektet å gjøre det, men i tillegg skapte dårlig stemning hos andre soldater. Eksempelet fra Fredrikshald er tydelig. Den verste mytteristemningen ble riktignok slukket, men det var flere mindre opprør og deserteringer, og det er ikke umulig at den dårlige moralen fra Fredrikstad har bidratt til dette. Det har i hvert fall ikke hjulpet på, i den situasjonen soldatene og borgerne på Fredriksten og i Fredrikshald var i, å få høre historier om kraftig bombardement av byen og svenskens overmakt. I tillegg må et såpass stort tap ha hatt en psykologisk effekt i seg selv, en følelse av

at ting går en imot på den norske siden og akkurat det motsatte på den svenske. På samme måte må slagne norske soldater fra Fredrikstad på reise gjennom de svenske styrkene på den siden ha hjulpet til med å styrke moralen.

Når det gjelder Fredriksten, som jeg allerede har kommet litt inn på, er det ikke så mange uklarheter, men de finnes. Det som er sikkert er at svenskene brukte mye tid og mange folk på å forsøke å erobre denne festningen, og at hvis de hadde fått det til, hadde det frigjort store ressurser og folk til bruks andre steder, men kunne ikke mange av disse ressursene ha vært frie uansett? Det kan virke litt merkelig at svenskene arbeidet så iherdig for å erobre Fredriksten, når de allerede hadde sikret alt dets omland, og i grunnen egentlig ikke hadde trengt å gjøre stort annet enn å passe på at de ikke prøvde seg på noe, kanskje med et par mindre bombardementer en gang i blant for å vise at de fortsatt var der. Festningen var allerede nøytralisert og avskåret fra de norske styrkene, og garnisonen kan ikke ha vært stor nok til å utgjøre noen større trussel utenfor festningen. Derfor kan ikke Fredriksten ha hatt stor strategisk betydning, i hvert fall ikke utelukkende en strategisk betydning. Jeg mistenker at spørsmålet om Fredriksten helst var et spørsmål om ære. Svenske styrker har forsøkt å erobre Fredrikshald og Fredriksten flere ganger uten å lykkes. Det var også her heltekongen Karl XII falt. Fredriksten var et evig nederlag, men nå hadde de sjansen til å gjøre opp. Hvis de regnet med en kort krig, kunne det være et mål i seg selv å innta Fredriksten før krigen var over. Dette er en hypotese jeg vil ta med videre til senere kapitler. Det samme gjelder hvordan Fredrikstens stilling påvirket forhandlingene.

Blaker ble aldri involvert i krigshandlingene, og ingen ser egentlig ut til å ha brydd seg stort om dette punktet, men hadde krigen dratt ut, kunne skansen fort ha blitt involvert. Dette vil jeg komme tilbake til.

Et punkt som derimot ble involvert, er Kongsvinger. Selve festningsverket Kongsvinger ble riktignok ikke involvert direkte, men det var styrker fra festningen som kjempet i kampene ved Lier og Eidskog på norsk side. I motsetning til mange stillinger lenger sør, sto man her med en visshet om de hadde en sterkere stilling i ryggen om alt skulle gå galt. Dette kan ha hatt en viss

psykologisk effekt, men den var neppe avgjørende. Denne vissheten kan også ha gjort det lettere å ta avgjørelsen om å gå etter svenskene, og å motivere soldatene til en slik manøver, men vi ser for eksempel fra Langnes at de ikke nølte med å forfølge svenskene der, og de hadde ingen festning i ryggen. Selv om festningen nok har hatt en psykologisk innvirkning, var denne virkningen som sagt neppe avgjørende på noen måte. Det er uansett vanskelig å vurdere hva festningen som verk hadde å si for hendelsene her. For å gjøre en god vurdering ut av dette, måtte man også vurdert situasjonen uten festningen, og på dette punktet i historien var festningen Kongsvinger så inkorporert i militæret og området i sin helhet, at en slik vurdering neppe kan bli annet enn vill synsing. Da er det bedre å betrakte festningen som institusjon. Mennene det dreide seg om var soldater og offiserer fra festningen med utstyr og proviant fra festningen, som kunne få påfyll fra festningen, og som virket i festningens umiddelbare omland. Med dette synet kan man si at festningen var med i kampene.

Altså kan man ta utgangspunkt i den norske seieren i dette området og spørre hva den hadde å si for krigen videre. Også her blir svaret dessverre vagt. Den mulige senkingen av moral som skjedde etter tapet av Fredrikstad, ble nok i stor grad reversert da meldingene om den seieren ved Kongsvinger ble kjent, i hvert fall for de norske soldatene. For de svenske soldatene kan det hende at krigen har sett ut til å gå så bra, at det ikke hadde noen videre effekt. For forløpet ellers hadde det nok lite å si, da Kongsvinger ligger et godt stykke unna resten av krigsområdene, men hvis krigen hadde dratt ut, kunne det plutselig fått mer relevans. Fikk den norske seieren noe å si for fredsforhandlingene? Det må jeg i så fall komme tilbake til.

Men hva hvis vi snur på saken? Hva hvis Gahn hadde vunnet. Han hadde neppe klart å innta festningen, til det var styrken for liten, men han hadde kunnet besette Lier og omlandet og oppholde Krebs, som var tenkt, samt muligens trekke flere norske styrker nordover. Soldater og en del offiserer ville nok også i dette tilfellet ha følt at et tap var uunngåelig og nært forestående, noe som kanskje kunne ført til at flere soldater forsøkte å desertere. Et tap for nordmennene her kunne ha fått langt mer å si enn seieren fikk. Nettopp derfor hadde kanskje denne seieren en viss betydning likevel, ved å gi de norske

styrkene lov til å konsentrere seg om ett område, og å vise at alt håp ennå ikke var ute.

Til slutt er det et mysterium også her. Hvorfor presset Gahn så hardt mot Lier når han trodde at de norske styrkene var minst dobbelt så store, og at de i tillegg holdt en skanse? At han hadde så små styrker er også litt merkelig, i hvert fall hvis meningen var at han skulle forsøke å erobre festningen, men det er jo ikke sikkert at han skulle. Han kan jo ha fått ordre om å ødelegge for de mobile norske styrkene her, og angrep Lier siden det var der de sto. Som med de andre spørsmålene, vil også dette bli tatt opp senere.

3. Planene

Krigen det her er snakk om ble erklært i september 1813, mens Norge fortsatt var i union med Danmark, men krigshandlingene lot vente på seg (Rastad 1982, s. 122). Dette ga både nordmennene og svenskene tid til å vurdere hvordan de skulle forberede seg, og i denne forbindelse ble det skrevet to store planer, en svensk angrepsplan og en norsk forsvarsplan.

Min hensikt i dette kapitlet er å gå gjennom planene, for deretter å vurdere planene hver for seg og samlet.

3.1. Den svenske angrepsplanen

3.1.1. Gjennomgang

Den svenske angrepsplanen fant jeg på Krigsarkivet i Stockholm, og det er den jeg skal gå gjennom her.

Den er skrevet 3. april av grev von Essen, og tar for seg tre forskjellige alternativer for erobring av Norge. Den starter med å si at Sveriges tidligere forsøk på å erobre Norge mislyktes på grunn av danskenes overlegenhet på sjøen. Tordenskjolds seier i Dynekilen trekkes spesielt fram. Videre blir det pekt på tre særlig viktige punkter.

Nummer en, at det i Norge var svært lite ressurser, slik at man måtte frakte alle nødvendigheter med seg fra Sverige.

Nummer to, at de norske styrkene i øst ventet forsyninger i form av fisk fra Vestlandet og Trondheim, og at disse forsyningene i liten grad kunne sendes landeveien. Betydningen av sjøen påpekes igjen.

Nummer tre, at de største dalførene på norsk side går mer eller mindre parallelt med grensen, slik at det kunne bli nødvendig å forsere åskjedene mellom disse dalene. Dette, blir det påpekt, kunne i stor grad motvirkes hvis man hadde herredømme på sjøen, og kunne sende mannskap den veien.

Videre ble hele den norske hæren beregnet til å være på 43000 mann. Her blir det beregnet at det i Fredrikstad ville være 1500 mann, Fredriksten 1000 og Kongsvinger 600. Videre blir tallet i Trondheim og Kristiansund regnet til 3000, i Bergen 2000, i Kristiansand 2000, i Fredriksvern og på Brunlanes 4000, i Kristiania 2000. Det blir videre beregnet at omtrent 4000 ville være inaktive på grunn av sykdom, mens omtrent halvparten av den totale hæren ville være inaktive på grunn av manglende ressurser og transportvanskeligheter, men at med frivillige ville den samlede styrken stige til ca. 30000 mann.

Heretter blir terrenget diskutert. Det kommer fram at terrenget nord for Kongsvinger ville være for vanskelig å forsere, og at ved grensen var det området mellom Kongsvinger og Svinesund man måtte benytte seg av. Man kunne også sende styrker over Kristianiafjorden til Drøbak, eller enda lenger, til Vestlandet, som her ser ut til å bety området vest for Oslofjorden, fra Tønsberg og sørover. Deretter begynner utleggingen om det første alternativet. Man antok at den norske hær ville ta følgende posisjon:

Et hovedkorps ved Eidsberg på 11900 mann, en fortropp ved Skjeberg med utposter ved grensen på ca 4000 mann, en tropp til å overvåke kysten fra Fredrikstad til Drøbak på 1000 mann og en mobil tropp ved Kongsvinger på 6000 mann.

Deretter blir de store veiene i nærheten ramset opp og så blir de tre forskjellige alternativene kort lagt fram:

Å erobre landet ved å trenge over grensen. Risikoen her blir antatt å være at krigen kunne gå ut i langdrag, og at de svenske styrkene kunne komme til å miste kommunikasjonen med Sverige.

Å reise sjøveien til Kristiania og innta Akershus festning. Dette ville avskjære Kristian Fredrik fra hans ressurser, og slik fort kunne avslutte krigen, men ilandsettingen ville være risikabel, og eventuelle erobringer kunne være vanskelige å holde.

Ta sjøveien til Vestlandet, ta en befestning og arbeide ut fra den. Dette ville også fjerne en del av Kristian Fredriks ressurser, og "påvirke

nasjonalånden". Faren ved ilandsetting blir regnet som mindre, men man måtte dele hæren i to for å beskytte grensen, og risikerte å tape alle eventuelle erobringer.

Deretter blir det første alternativet grundigere gjennomgått.

3.1.1.1. Første alternativ

Dette alternativet går ut på å føre troppene over grensen, enten ved Magnor, i nærheten av Kongsvinger, eller ved Svinesund, ved Fredrikshald. Å gå mot begge stedene samtidig blir lagt fram som en mulighet, men ikke tilrådelig. For det første fordi noe liknende ble forsøkt i 1808, uten hell, og fordi det ifølge planen strider mot alle krigskunstens regler.

Det blir poengtert at ved operasjoner ut fra grensen ville Fredriksten og Fredrikstad være på venstre flanke og Kongsvinger på høyre. Blaker skanse, som tillot kommunikasjon mellom de to flankene, blir også pekt på.

Videre blir det sagt at man burde sende en liten styrke til Kongsvinger for å oppholde mannskapet der, mens hovedstyrken gikk inn ved Svinesund. Vikene i den nærliggende Singlefjorden kunne dessuten både brukes til å sette i land baktroppen, og til å sjøsette mannskap for så å gå i land nærmere Fredrikstad.

Terrenget rundt festningene blir deretter vurdert dit hen at en beleiring ville egne seg best ved Fredrikstad. En beleiring av Fredriksten ville være svært vanskelig, men en blokkering blir regnet som lettere. Det blir også påpekt at siden bygningene i Fredrikstad i stor grad besto av treverk, burde et bombardement kunne gjøre mye skade. Videre blir det sagt at en beleiring av begge festningene samtidig nok vil være umulig, men at det ville være mulig å beleire Fredrikstad mens man sendte et blokkeringskorps til Fredriksten.

Mens dette pågikk skulle hæren ta stilling i Skjeberg eller Borge kirke for å beskytte beleiringen og blokkeringen, eller for å agere mot de norske styrkene i området. Det blir så regnet med at den norske hæren ville gå til angrep med ca. 16000 mann for å heve beleiringen, men det antas at de svenske styrkene ville

være sterkere og ha fordel av å kunne velge slagplass, slik at dette angrepet ville mislykkes. Deretter ville de svenske styrkene jage de norske en stund, til terrenget ble for vanskelig. Den norske hæren ville nå ha området rundt Femsjøen, men dette blir ikke regnet som noen stor trussel. Noen videre tanker om et slikt angrep, som hvor det ville være best å møte fienden, er ikke nedskrevet her, kun at de norske styrkene flykter og at Fredrikstad overgir seg. Fredrikstad blir for øvrig regnet som et godt hoveddepot for den svenske hæren takket være sin tilknytning til havet.

Nå ville hovedfokus ligge på å innta Kristiania, men det blir påpekt at å komme seg dit ville være en risikabel affære så lenge fienden hadde østsiden av Glomma. En særlig risiko vil være om blokaden av Fredriksten ble oppløst. Dermed ville hele den norske hæren kunne falle svenskene i ryggen. Det blir i en sidekommentar sagt at det kunne være lurt å vente med å gå mot Kristiania, og heller beleire Fredriksten, men dette forslaget blir ikke videre utforsket. Det blir heller sagt at man måtte anta det verste, men at det var sannsynlig at Kristian Fredrik ikke ville prøve seg på noe drastisk, og heller trekke seg tilbake til Blaker og Kongsvinger for å få forsterkninger derfra. Videre blir det sagt at så lenge de svenske styrkene kom seg til Hemnes, ville de få gode veiforbindelser med Sverige, og ville kunne opprette kommunikasjon med Värmland. Men nå ville også Kristian Fredrik kunne klart å samle forsterkninger fra Kongsvinger og Brunlanes, og den svenske hæren ville ikke lenger være tallmessig overlegen. Våpenmessig ville de derimot ha et overtak, og det blir sagt at man i dette terrenget ville kunne drive fienden tilbake og innta Blaker skanse, uten at dette blir videre diskutert. Deretter blir det sagt at Kristian Fredrik nok ville ta med seg styrkene til Mo, hvor veien til Kongsvinger og veien til Trondheim over Hedemarken møtte veien til Kristiania. Nøyaktig hvor Mo er, er ikke godt å si. Det kommer fram at det ligger i nærheten av Vormsund, men i disse traktene er det mange steder som heter Mo. Det viktigste er uansett at det er nært Vormsund, siden det blir antatt at Kristian Fredrik ville søke hit, som jeg snart kommer tilbake til.

Etter Blakers erobring, blir det lagt fram to muligheter: man kunne gå etter Kristian Fredrik, eller man kunne beleire Kongsvinger. Uansett skulle man ta en fast stilling ved Blaker.

Ved en beleiring av Kongsvinger blir det foreslått å få nødvendig utstyr enten fra Göteborg eller fra Eda, som ligger ved grensen i Värmland. Samtidig ville stillingen ved Blaker kunne hindre Kristian Fredrik i å ta seg over Vorma. Da kunne man enten sende en stor styrke til Vormsund for å avskjære de norske styrkene og deretter gå med alt disponibelt mannskap mot Christiania, eller forfølge Kristian Fredrik til Kongsvinger og ta et slag der. Det blir videre påpekt at kommunikasjonen mellom Mo og Kongsvinger ville måtte ta en rekke omveier, på grunn av svenskenes stilling, mens kommunikasjonen mellom Blaker og den svenske beleiringsstyrken ville være mye kortere. Dermed blir det lagt fram som sannsynlig å innta Kongsvinger.

Nå blir det regnet med at Fredriksten ville ha falt. Man kunne dermed trekke til seg den delen av blokkeringskorpset som ikke trengtes for å holde på festningen, sette noen styrker igjen på Kongsvinger, og gå mot Christiania. Her stopper planen, med en siste påpekning om at veien videre ville komme an på årstidene, og at en krig om vinteren fort vil kunne snus til et nederlag.

3.1.1.2. Andre alternativ

Det andre alternativet går ut på å angripe Kristiania direkte, noe som ville kreve en betydelig transportflåte. Så mange fartøyer kunne det være vanskelig å skaffe, men det står at det for eksempel fantes en rekke egnede båter i Bohuslän. Et depot blir foreslått å legges til den gamle skansen på "Agerön", sannsynligvis Akerøya fort på Hvaler. Videre ville det bli nødvendig å sperre Kristianiafjorden og innløpet til Svinesund og Fredrikstad.

Det står også en hel del som ikke har med noen av de aktuelle festningene å gjøre, og handler om farer ved ilandsetting på vestsiden av Kristianiafjorden, samt at om operasjonen skulle bli forsinket, ville de norske styrkene kunne komme til Kristiania samtidig som eller før svenskene, og kanskje til og med

innta ønskede ilandsettingssteder, slik at man måtte finne andre og mer risikable områder å gå i land. Det blir også sagt at en erobring av Akershus festning burde gå relativt lett, dog ikke uten problemer.

Når dette har skjedd, blir det sagt at det ville være nødvendig å uskadeliggjøre en av festningene mellom Kristiania og Sverige, for å sikre kommunikasjonen. Fredrikstad trekkes fram som den beste. Den lå ved sjøen, hadde det nest største arsenalet etter Akershus, og ble ansett som den festningen det ville være både lettest og raskest å erobre. Noe videre står det ikke om dette, antakeligvis fordi en beleiring av Fredrikstad allerede er behandlet i det første alternativet. Videre nevnes det at det kunne være lurt å erobre de andre festningene også, men uansett hva man gjorde skulle man ikke følge etter de norske styrkene inn i uoversiktlige dalfører. Da skulle man heller forsøke å stenge dem inne i en dal, så de ble avskåret og eventuelt måtte ta seg ut over en åsrygg. Om krigen skulle fortsette til det ble vinter blir det også sagt at det ville være vanskelig å beholde stillingen i Kristiania om man ikke allerede hadde besatt grensefestningene og slik sikret kommunikasjonen med Sverige. Det blir til slutt sagt at det kanskje heller ville være lurere å først innta Fredrikstad og Fredriksten, og så foreta en sjøekspedisjon til Kristiania, men hvordan dette var tenkt gjort, blir ikke gjennomgått.

3.1.1.3. Tredje alternativ

Det tredje alternativet tar for seg en erobring av Norge med utgangspunkt i Vestlandet.

I denne delen av planen ville man kunne gjøre grensen sårbar, noe som ville være et problem. Dette blir løst ved å si at man kunne klare en slik manøver som blir beskrevet med ikke stort flere enn 10000 mann. Man ville kanskje ikke komme seg fram til Kristiania, som blir lagt fram som målet, men man ville kunne skape en diversjon samtidig som man avskår forsyningene som sendtes sjøveien fra vest. Det blir deretter sagt at om man valgte et av de andre alternativene, kunne det likevel være fruktbart å skape mindre diversjoner i vest

og forstyrre forsyningene. Kristiansand ville da være et godt utgangspunkt. Fredriksten, Fredrikstad eller Kongsvinger blir ikke nevnt i dette alternative.

3.1.2. Vurdering

I begynnelsen av planen kan vi se at det er kontroll over sjøen som blir lagt mest vekt på. Det er dette som kreves for at det skal være mulig å erobre Norge. Både med tanke på å frakte og blokkere forsyninger og å omgå vanskelig terreng.

Når det gjelder festningene kan vi se at det faktisk er Fredriksten, Fredrikstad og Kongsvinger det blir regnet med at har minst mannskap, med Kongsvinger på en klar sisteplass. Men dette er bare mannskapet på selve festningene. Når man tar med i beregningen at Kongsvingerområdet vil ha en mobil tropp på 6000 mann, stiger plutselig antallet dramatisk. Det blir dermed klart at Essen, og med han den svenske hæren, regnet med at nordmennene anså Kongsvinger som et av sine viktigste forsvarsverker. En slik mobil tropp ville dessuten fort kunne ta seg både til Kristiania og Fredriksten/Fredrikstad om det skulle vise seg nødvendig og Kongsvinger ikke var alvorlig truet.

Fredriksten og Fredrikstad ligger såpass nær hverandre at mannskap fra den ene festningen ville kunne hjelpe mannskapet i den andre under ideelle forhold. Det ville i så fall legge den ene av festningene mer åpen, og er dermed risikabelt. Essen har nok ikke vurdert denne muligheten som noen trussel. Det faktum at han regnet med at nordmennene ville ha en hovedtropp ved Eidsberg på 11900 mann og en fortropp ved Skjeberg med tilhørende grenseposter på 4000 mann, gjør at det lille mannskapet en av festningene i nødsfall trygt kunne avse, nok ikke ville hatt all verden å si.

Skjeberg ligger mellom Fredrikstad og Fredriksten, og de tilhørende grensepostene måtte nødvendigvis ligge i Fredrikstens omland. Eidsberg ligger også i nærheten av disse festningene, og dermed ser vi at Essen regnet med at det er dette området nordmennene ville regne som det viktigste, men Eidsberg ligger også såpass langt nord at en styrke der relativt fort ville kunne ta seg til Kongsvinger om nødvendig.

Ikke uventet så Essen ut til å mene at nordmennene ville vurdere grenseområdet fra Svinesund til Kongsvinger som det mest sentrale området å beskytte, med festningene som viktige holdepunkter. I hvilken grad dette stemmer overens med nordmennes faktiske vurderinger, kommer jeg tilbake til. Nå skal jeg heller ta for meg det første alternativet.

3.1.2.1. Første alternativ

De tre festningene får her sentrale posisjoner, spesielt Fredriksten og Fredrikstad. Som vi ser blir det i første omgang foreslått å fokusere på disse, mens man til Kongsvinger kun skal sende en styrke som er stor nok til å oppholde de styrkene som måtte finnes der. Dette behøver ikke å bety at Essen så på Kongsvinger som mindre viktig å bry seg om enn Fredrikstad og Fredriksten. Det kan snarere bety at en innmarsj ved Kongsvinger ble ansett som mer risikabel enn en innmarsj over Svinesund.

Fredrikstad og Fredriksten skulle henholdsvis beleires og blokkeres ifølge planen. Ikke bare tillot terrenget rundt Fredrikstad en beleiring, men festningen ble også regnet som spesielt sårbar, siden mange av bygningene var av tre. Når man først hadde tatt den, noe Essen ser ut til å mene at skulle gå relativt lett, blir den vurdert til å være et godt holdepunkt for videre operasjoner innover i Norge, som et depot med tilknytning til havet. Å erobre denne festningen ville dermed ha en ekstra strategisk betydning i tillegg til å uskadeliggjøre et stort forsvarsverk som ville kunne true en marsj mot hovedstaden. Den ville gi et fastere punkt å operere ut ifra på fiendens territorium.

Fredriksten ser ikke ut til å ha hatt noen strategisk betydning utover å være et av nordmennes fremste forsvarsverker, men denne betydningen er viktig nok i seg selv, og blir også trukket fram som en trussel. Essen regnet med at blokaden ville holde seg, og festningen etter hvert bli nødt til å gi opp, men han så også en mulighet for at blokaden ble oppløst, noe som i så fall ville føre til at nordmennene ville få frigjort styrker som kunne falle svenskene i ryggen. Ut fra denne planen blir Fredriksten altså regnet som den eneste virkelige trusselen blant de tre festningene. Kongsvinger kunne lett oppholdes, mens Fredrikstad

var sårbar og fort ville kunne erobres. Fredriksten, derimot, skulle under en langvarig blokade som ikke blir gitt like stor sjanse til å lykkes som operasjonene ved de andre festningene, noe som igjen ville kunne føre til vanskeligheter for den svenske hær. Faren for dette blir derimot ikke regnet som spesielt stor, og planen konsentrerer seg om et hendelsesforløp hvor dette ikke skjer.

I dette hendelsesforløpet får Blaker skanse en sentral stilling. Å innta denne skansen blir nesten sett på som en forutsetning for videre operasjoner, og at den blir inntatt er et grunnpremiss for hva som skjer videre i planen. Det samme kan for så vidt sies om punkter som at Kongsvinger oppholdes, at Fredrikstad beleires, de norske styrkene som vil heve beleiringen blir bekjempet og jaget vekk og Fredrikstad faller, og at blokkeringen rundt Fredriksten opprettholdes. Dette er hovedpunkter som måtte gjennomføres for at planen ved hvert punkt skulle kunne følges videre.

Som det kommer fram i gjennomgangen av planen var Blaker skanse viktig fordi den ligger slik til at det var lett å åpne gode kommunikasjonslinjer med Sverige, samtidig som man derfra kunne komme seg til flere viktige steder i Norge relativt fort. Blant annet til Kongsvinger.

Når det gjelder Kongsvinger, som hovedkvarter for en styrke på 6000 mobile soldater pluss et antall stasjonære, ble dens strategiske betydning regnet som en trussel mot operasjonene i sør, da de mobile styrkene ville kunne gå sørover og komme de norske styrkene der til unnsetning. En annen mulighet, som ikke blir nevnt i planen, men som kanskje har blitt tatt med i betraktningen, er muligheten for disse mobile styrkene å gå inn i Värmland med Kongsvinger som naturlig punkt å støtte seg på eller falle tilbake til. Dette ville i så fall sannsynligvis distrahere og skape usikkerhet i den svenske invasionsstyrken. I en slik situasjon ville den svenske hærens ledere, med Karl Johan i spissen, bli nødt til å vurdere om de skulle sende en større styrke for å hjelpe styrkene i Värmland eller om de skulle fortsette innover i Norge med full kraft og håpe at styrkene fra Kongsvinger ikke gjorde for stor skade, blokkerte forsyningslinjer eller annet som kunne hemme operasjonene. I verste fall å rane depoter. Derfor ville det være nødvendig å ta grep for å forhindre disse styrkene i å gå inn i

Sverige eller gå sørover, samtidig som det å gå inn med full styrke på begge flankene blir vurdert som uakseptabelt. I denne sammenheng virker det logisk å sende en mindre styrke for å distrahere styrkene ved Kongsvinger lenge nok til at operasjonene i sør blir vellykkede.

Hvis svenskene gikk inn i nord, ved Kongsvinger, ville styrkene i sør på samme måte enten kunne komme nordover, gå innover i Sverige, for eksempel nedover i Bohuslän, eller la hovedstyrken gå nordover og den mindre grensestyrken herje i Sverige. Når Essen vurderte som han gjorde, kan det bety at han anså det som en større sjanse å sette seg fast eller bli slått tilbake ved Kongsvinger enn mellom Fredriksten og Fredrikstad. De ville da måtte vente å møte en forsvarsstyrke i forsøksningene ved Lier, som i 1808. De svenske styrkene ville nå vært større, men det ville også de norske vært, og om den svenske hæren hadde klart å vinne ved Lier, kunne såpass mye tid ha gått at den norske hovedstyrken fra Eidsberg allerede ville ha kommet seg til Kongsvinger eller være like i nærheten. Dermed kunne de risikere å bli presset inne mellom Glomma og festningens kanoner på den ene siden og den norske hovedstyrken på den andre.

For å komme seg videre ville svenskene uansett etter hvert bli nødt til å storme festningen. For å gjøre dette ville de måtte ta seg over Glomma, og hvis de ikke allerede hadde konfrontert og jagd vekk den norske hovedstyrken, ville den kunne gjøre en manøver som allerede ville være risikabel, takket være festningens kanoner, enda mer risikabel. En mulighet er også at den norske hovedstyrken ankom Kongsvinger på vestsiden av Glomma, slik at svenskene uansett måtte ta seg over for å konfrontere den.

Nå skal ikke jeg påberope meg å ha kunnskaper om militær strategi fra tidlig 1800-tall som kommer i nærheten av det Essen hadde. Han var en erfaren yrkesoffiser, og han ville nok ha klart å finne på mye jeg ikke har tenkt på, men jeg ser heller ikke bort fra at mulighetene jeg nettopp har lagt fram kan ha vært med i hans vurderinger, da de virker ganske åpenbare.

Skulle Essen likevel ha klart å tenke seg en måte å ta Kongsvinger på som ville gått lettere enn det jeg har lagt fram, ville han likevel ha lagt grensen mot

Bohuslän åpen, og det er godt mulig at han har vurdert det dit hen at å oppholde styrkene rundt Kongsvinger med en mindre styrke ville være betraktelig mye lettere enn å oppholde styrkene rundt Fredriksten og Fredrikstad. Han kan altså ha vurdert Kongsvinger til å være den vanskeligste av festningene å hamle opp med, i hvert fall i starten av krigen, men han kan også ha vurdert det slik at Kongsvinger ville være den letteste å distrahere i lengre tid av de store stillingene. Det er selvfølgelig også mulig at begge aspekter har vært med. Med i vurderingen har nok også vært at man i sør kunne sende mindre avdelinger for å blokkere og beleire festningene, mens hovedstyrken tok veier utenom. I Kongsvinger ville man måtte være nødt til å konfrontere festningen før man kunne gå videre, siden den lå midt i hovedveien til Kristiania, og andre muligheter for å komme seg til hovedstaden stort sett innebar å gå gjennom skogen, noe som kunne bli problematisk med en stor hær med store forsyninger og en stor fiendtlig hær rundt seg.

I følge denne planen skulle altså de svenske styrkene ved Kongsvinger ikke gjøre noen erobningsforsøk, men kun oppholde de norske styrkene lenge nok til at de svenske styrkene lenger sør fikk gjort det de trengte. Dette er i så fall svaret på hvorfor Gahns styrke var såpass liten, men det åpner for et nytt spørsmål, nemlig hvorfor Gahn angrep Lier hvis dette var direkte mot hans ordre. Et angrep på Lier kunne riktignok, hvis det var vellykket, svekke de norske styrkene ved Kongsvinger betraktelig, men hvis det ikke var vellykket, kunne det fort føre til at de samme styrkene plutselig fikk fritt leide sørover. En slik operasjon virker dermed for risikabel for det som virker som denne planens intensjon.

For å komme tilbake til det som faktisk står i planen blir det å innta Kongsvinger lagt fram som en mulighet etter at de andre to festningene er uskadeliggjort og Blaker sikret som holdepunkt for den svenske hæren. En nødvendighet blir det derimot ikke regnet som, da det også ifølge planen ville være mulig å slå den norske hæren og deretter innta Kristiania, men å innta Kongsvinger først blir ansett som bedre. Det skal likevel sies at det her blir tegnet opp to forskjellige handlingsmønstre, noe som ikke har forekommet i planen tidligere, til tross for at det har blitt påpekt at det kunne være nødvendig

å gjøre ting annerledes. Dette kan bety at nødvendigheten av å innta Kongsvinger ikke blir sett på som like stor som for eksempel at Fredrikstad ble erobret. At det kunne være lurt å først innta Kongsvinger blir begrunnet med at de svenske styrkene ville kunne komme fram dit mye raskere enn norske forsterkninger. Det blir ikke regnet med at krigen ville være over selv om man inntok Kristiania, og med Kongsvinger fri, ville de gjenværende norske styrkene på Østlandet ha et godt beskyttet støttepunkt. Videre ned i planen kan vi se at å være i besittelse av alle grensefestningene var en forutsetning for å opprettholde en god nok kommunikasjon med Sverige om krigen skulle fortsette utover vinteren. Dermed kunne det være bedre å forsøke seg på Kongsvinger når den store styrken på 6000 var trukket vekk og isolert fra festningen og det bare ville være 600 forsvarere igjen. I dette tilfellet, i motsetning til et angrep på Kongsvinger i starten av krigen, ville det også være mulig å gå over Glomma på et sikkert sted og dermed angripe festningen fra vest eller nord. Siden Kongsvinger festning først og fremst er bygget for å forsvare seg mot en fiende på den andre siden av Glomma, i øst og sør, ville dette antakeligvis blitt betraktelig lettere. Noe slikt blir ikke nevnt, men jeg ser ikke bort ifra at det er tenkt. At man skulle kunne blokkere de raskeste veiene på vestsiden slik at de norske styrkene måtte tatt omveier, kan i hvert fall tyde på at å ta seg over Glomma ville være mulig.

Videre kan man se at hva som skulle skje etter at Kongsvinger har falt ikke er utredet, da videre operasjoner etter sigende vil måtte bli vurdert ut fra hvordan vinteren vil fortone seg.

Denne måten å gripe situasjonen an på fokuserer i stor grad på festningene og Blaker skanse. Store ressurser blir brukt på å uskadeliggjøre disse før man kan gå videre, og som det nettopp er sagt blir det vurdert slik at man kunne komme til å bruke så lang tid på operasjonene at det ble vinter, noe som igjen ville føre til en usikker situasjon, da man ikke kunne vite hvordan vinteren ville fortone seg. Siden det ikke er noe annet som blir vurdert som store hindringer, er det altså disse tre festningene som etter denne vurderingen vil være ansvarlige for å oppholde den svenske hæren så lenge at krigen i verste fall kunne tapes, selv om alle slag fram til vinteren ble vunnet.

3.1.2.2. Andre alternativ

I det andre alternativet har ikke de tre festningene like sentrale posisjoner. Her er det den andre siden av fjorden som ligger i fokus. Blokkering av innløpene til Svinesund og Fredrikstad blir nevnt sammen med blokkering av selve Kristianiafjorden, men det er vel helst for å hindre nordmennene i å ta sjøveien til den andre siden og i å få forsterkninger og forsyninger sjøveien fra vest.

Noen sikring av grensen blir ikke nevnt her, men det ser ut til at Essen vurderte det dit hen at nordmennene ville sette alt inn for å beskytte hovedstaden.

Det er først med sikring av kommunikasjonen etter at Akershus har falt at en av de tre festningene blir nevnt, nemlig Fredrikstad. Det er flere strategiske grunner til dette. Fredrikstads stilling som en av den norske hærens hoveddepoter og har god kommunikasjon med havet er en. I det første alternativet ble det foreslått å bruke Fredrikstad som et depot for den svenske hæren, og det er nok en tanke her også. Det blir i hvert fall ikke foreslått å føre det meste av forsyninger opp til Akershus, noe som ikke burde være et stort problem hvis svenskene mestret havet. Dette kan antyde at Fredrikstad skulle ha en depotfunksjon, men det kan også bety at det bare ikke har blitt vurdert som viktig å skrive om.

En annen grunn til å velge Fredrikstad er at den ble ansett for den letteste å erobre. Essen har dermed tillagt Fredrikstad en forholdsvis stor strategisk betydning i form av å være et punkt det både vil være mer eller mindre avgjørende og forholdsvis lite krevende å ta kontroll over. Fredrikstad er altså et slags nøkkelpunkt. Det står riktignok ikke at det ville være umulig å vinne krigen uten å ta Fredrikstad først, men sjansene for suksess minker betraktelig.

På samme tid vurderte Essen det slik at nordmennene så på Fredrikstad som viktig nok til å oppbevare store forsyninger samtidig som de ikke hadde vurdert viktigheten av å gjøre festningen mer uinntakelig som spesielt stor. Dette er selvfølgelig et lite paradoks, men det er i så fall ikke Essens problem.

Etter erobringen av Fredrikstad er foreslått, blir det sagt at det kunne være nødvendig å ta de andre grensefestningene også, altså Fredriksten og Kongsvinger. Dette fordi man visstnok kunne bli tvunget til å forlate Kristiania hvis man ikke hadde kontroll over disse festningene når vinteren kom, av den grunn at disse festningene under norsk kontroll kunne hindre kommunikasjonen med Sverige. Dermed ville ikke de svenske styrkene få de forsyningene de trengte for å fortsette krigen. Fredriksten blir nevnt spesielt. Det kunne ifølge Essen være lurt å innta denne festningen før man gikk videre mot Kristiania. Antakeligvis blir denne festningen nevnt framfor Kongsvinger fordi den ligger i nærheten av Fredrikstad og fordi det burde holde å ha én hovedvei over grensen åpen for å sikre kommunikasjonen. I forslaget om å også gå mot Fredriksten, ligger muligheten for å deretter gjennomføre en sjøekspedisjon mot Kristiania. Dette er umulig å gjøre fra Kongsvinger, da denne festningen ligger i innlandet, og skal man komme seg dit fra Fredrikstad vil man på en eller annen måte måtte komme seg forbi Kristiania uansett. I en mulig operasjon mot Fredriksten etter å ha tatt Fredrikstad ville man dessuten kunne bruke sistnevnte som en base for operasjoner. Det er altså naturlig at det er Fredriksten som blir trukket fram, og ikke Kongsvinger, til tross for at en beleiring av Kongsvinger muligens kunne tatt kortere tid når svenskene befant seg den samme siden av Glomma som festningen.

Det blir til slutt sagt at en sammenblanding av den første og det andre alternativet kunne være en mulighet. I så fall er en mulig erobring av Kongsvinger allerede gjennomgått.

3.1.2.3. Tredje alternativ

Det tredje alternativet foregår så langt unna de tre grensefestningene at de ikke er med i denne vurderingen, men det blir sagt at man var nødt til å sikre grensen. I et eventuelt norsk angrep mot Sverige ville grensefestningene selvfølgelig vært naturlige punkter å operere ut ifra. Dette blir ikke nevnt i planen, antakelig fordi den fokuserer på angrep og ikke forsvar. Det blir derimot sagt at dette

alternativet kanskje heller burde fungere som en sideoperasjon til et av de andre alternativene, og der er grensefestningene behandlet.

3.1.3. Oppsummering

I alle alternativene har festningene en forholdsvis sentral posisjon, enten som forsvarsanlegg som kan true framgang eller, i det siste alternativet, som punkter nordmennene kunne komme til å operere ut fra innover i Sverige. Av de tre festningene er det nok Fredrikstad som er nevnt flest ganger, med Fredriksten på andre plass. Kongsvinger kommer på en klar sisteplass, men som jeg har vist må nødvendigvis også denne festningen ha blitt tatt med i vurderingene på en større måte enn det som kommer fram i den endelige planen.

Fredrikstad blir flere steder regnet som den svakeste av de tre festningene. At en erobring av denne festningen ikke skulle lykkes blir knapt nok sett på som en mulighet i denne planen. Den blir også regnet som et viktig punkt både for nordmennene og for svenskene. For nordmennene fordi de etter sigende brukte den som et av de større depotene. For svenskene av samme grunn, siden å erobre Fredrikstad dermed ville gi dem flere forsyninger og nordmennene færre, men også fordi festningen ligger slik til at kommunikasjonen over vannet ble betraktelig lettere å opprettholde.

Hvilken festning som regnes som den sterkeste av Fredriksten eller Kongsvinger er ikke godt å si. Dette blir aldri sagt direkte. Av disse to blir det på et punkt foreslått å angripe Kongsvinger, men å foreta en direkte operasjon mot Fredriksten blir aldri nevnt. Metoden som blir foreslått her er å blokkere festningen lenge nok til at de blir nødt til å overgi seg, av mangel på mat eller andre grunner. Som jeg allerede har sagt ville en invasjon av Kongsvinger sør- og østfra være risikabelt, men ikke fullt så risikabel fra vest og nord. Ved videre vurderinger av festningene er Fredriksten som sagt den eneste av festningene som eksplisitt blir sagt å utgjøre en trussel for videre framgang da et fritt Fredriksten ville gi nordmennene anledning til å falle svenskene i ryggen, men siden det også blir foreslått å oppholde styrkene ved Kongsvinger mens

kampene i sør foregår, er det klart at også Kongsvinger må ha blitt regnet som en mulig trussel.

Noe som i hvert fall kommer fram i planen er at alle disse festningene ved operasjoner rundt Kristianiafjorden på en eller annen måte måtte uskadeliggjøres for at planen skulle lykkes. I det første alternativet blir både en erobring av Fredrikstad og en vellykket blokkering av Fredriksten lagt til grunn som punkter som er nødvendige for videre progresjon i planen. Samtidig er det ideen om en mindre distraksjonsstyrke ved Kongsvinger som åpner for muligheten for å gå inn med full styrke over Svinesund.

I det andre alternativet er erobringen av Fredrikstad avgjørende for å sikre kommunikasjonen med Sverige. Fredriksten og Kongsvinger er ikke her like avgjørende, men det kommer fra at i hvert fall en erobring av Fredriksten, og kanskje Kongsvinger, uten at den blir nevnt ved navn, vil være nødvendig for å virkelig sikre kommunikasjonslinjene gjennom vinteren, om krigen skulle gå så langt.

Det tredje alternativet blir vurdert til å være dårligere enn de to andre. Derfor har nok Essen regnet med at en konfrontasjon av grensefestningene var svært sannsynlig.

Ut fra dette vil jeg si at den festningen som blir vurdert til å ha størst strategisk betydning er Fredrikstad, med Fredriksten like etter. Kongsvinger er vanskeligere. I det første alternativet er tre festningene omtrent like viktige, men i det andre alternativet ser det ut til å i hvert fall bli implisert at man kunne vinne krigen uten å gjøre noe videre med Kongsvinger, selv om en erobring kunne være lurt. På samme måte blir det å erobre Fredrikstad i det andre alternativet gjort til et nødvendig punkt, mens å erobre Fredriksten "bare" er veldig anbefalt.

Når det gjelder hvilken festning som blir regnet som vanskeligst å innta, står det mellom Fredriksten og Kongsvinger. Siden deres forsvarsevner ikke blir videre behandlet, kan jeg ikke gi et godt svar på dette spørsmålet.

3.2. Den norske forsvarsplanen

3.2.1. Gjennomgang

Følgende forsvarsplan har jeg funnet trykt i "Historisk Beretning om afg. Generallieutnant Bernhard Ditlef v. Staffeldt's forhold under det norske felttog imod Sverrig, under Overcommando af Norges daværende Konge, Hans Kongl. Høihed Prinds Christian Frederik af Danmark." (1827) fra side 113 til 143, og er skrevet av generalløytnant Sejersted 2. august 1813 på oppdrag fra Kristian Fredrik. Dette er den offisielle norske forsvarsplanen for krigen 1814.

3.2.1.1. Innledning

Planen begynner med å fortelle hvorfor et angrep på Sverige ville være en dårlig idé. Den påpeker at i en situasjon hvor et av de to landene har angrepet det andre, har den angripende part alltid mislyktes. En av grunnene er et terreng hvor det var lett for den forsvarende part å stenge angriperen inne i en dal og/eller bryte kommunikasjonslinjene til hjemlandet. Norge var heller ikke vant til å drive angrepskrig, og det ville derfor kunne bli vanskelig å få nordmennene med på noe slikt uten store vanskeligheter. Det blir deretter sagt at det ville være bedre å føre et aktivt forsvar.

Så blir det sagt at økonomien heller ikke tillot noe angrep, da forsyningene i både Norge og Sverige var små, og svenskene antakeligvis ville tømme mindre lagre og flytte dem andre steder slik at nordmennene ikke fikk tak i dem, og dermed måtte bli nødt til å trekke seg tilbake med en hær som var i enda dårligere forfatning enn før.

Etter dette blir et aktivt forsvar igjen trukket fram som det ønskelige. For å få til dette måtte man først besette og forsyne grensefestningene Fredrikstad, Fredriksten og Kongsvinger med det som skulle være nødvendig for å holde ut en beleiring. Det samme gjaldt Blaker skanse og skansene ved Elverum. Roflotiljen ville måtte holde seg ved Hvaler så lenge grensen ikke hadde blitt

passert, med et lite detasjement til Sponvika for å kunne underrette om når svenskene gikk over grensen.

3.2.1.2. Posisjoner

Så blir det sagt at hæren måtte deles i tre avdelinger. Den første av disse, Høyre fløybrigade, skulle være i Østfold, med hovedstilling fra Skiptvet kirke om Spydeberg til sørenden av Øyeren og mindre poster nærmere grensen. Til Svinesund skulle det være et bevegelig batteri som skulle stå bak en forskansning.

Andre avdeling, Sentrumsbrigaden, skulle stå fra Fetsund nordover langs Glomma til den møter Vormå, og deretter langs Vormå til Vormsund. Her også med poster nærmere grensen. Ved Vormsund og Blakersundet skulle dessuten settes et bevegelig batteri.

Tredje avdeling, Venstre fløybrigade, skulle befinne seg fra Flisa elvs utløp i Glomma til Elverum. Her skulle også poster settes opp nærmere grensen, og jegerbataljonen skulle sendes til Kongsvinger, hovedsakelig mellom Lier og Magnor og slutte seg til et jegerkompani stasjonert ved Stangnes i Eidskog tilhørende Andre avdeling.

Til slutt, før en vurdering av svenskernes posisjoner tar til, blir det sagt at de norske posisjonene måtte holdes fram til det ble klarere hva fienden hadde tenkt å gjøre.

Kristiania med Akershus festning og de kornrike områdene i Hedmark og Oppland blir lagt fram som svenskernes sannsynlige mål. For å komme dit blir det sagt at de antakeligvis ville velge de korteste veiene med færrest hindringer.

Til Kristiania blir en rekke veier ramset opp, men alle har til felles at de først går til Blaker. For å komme til det andre målet, blir det lagt fram som sannsynlig at svenskene ville gå mot Elverum via Flisa for der å ta seg over Glomma.

Det er i området ved Blaker hovedangrepet regnes med å bli satt inn. Det blir kommentert at det virker urimelig at svenskene skulle velge en vei hvor de møtte på hindringer som festninger og strie elver, noe som innbefatter veiene over Magnor, Svinesund eller langs Bullaren til Fredrikshald.

Det blir deretter sett på som en mulighet at de kunne komme til å velge veien fra Solum i Sverige mellom Femsjøen og Aspern til Rakkestad og Onstadsundet, men veien mellom Aspern og Femsjøen blir lagt fram som svært enkel å forsvare. Denne veien blir derfor også regnet som et lite sannsynlig valg.

En av veiene som blir ramset opp kan riktignok ifølge planen også gå til Onstadsundet, men det blir regnet for lettere å gå mot Blaker.

Så begynner den mer detaljerte delen av planen, altså hva som ble regnet med at fienden mer konkret ville gjøre, og hva man skulle gjøre for å motvirke deres suksess. I likhet med den svenske planen er det flere alternativer som gjennomgås.

3.2.1.3. Alternativ 1

Det første alternativet som blir lagt fram er også den som blir ansett som mest sannsynlig, nemlig at svenskene ville gå over grensen ved Töcksfors og Rødenessjøen og videre mot Blaker. I dette tilfellet skulle det være mindre grupperinger av norske styrker rundt omkring i terrenget. Den delen av disse styrkene som ville være nærmest grensen skulle da avskjære den svenske hærens kommunikasjonslinje. De andre gruppene skulle, om det ikke ble til en større trefning på veien, gå til Blaker og falle svenskene i ryggen og i deres høyre flanke. Når svenskene hadde snudd seg for å kjempe mot angriperne, skulle så den norske hovedstyrken gå over Glomma og falle fienden i det som nå ville være deres rygg. Dermed ville svenskene måtte trekke seg tilbake. Skulle svenskene mot formodning ikke bli trent tilbake her, er planen at de norske styrkene måtte trekke seg tilbake til Leirsund, og muligens enda videre, tilbake til Gjelleråsen, mens man ødela broer etter seg.

Det blir også sett på som mulig at de gikk mot Onstadsund ved Askim. I så fall blir det lagt fram flere muligheter for å stoppe dem langs veien, men skulle de komme fram til sundet, skulle de norske styrkene trekke seg unna og ta ut de svenske kommunikasjonslinjene. Samtidig skulle sentrumsbrigaden fra Blaker gå om Trøgstad for å angripe svenskene, slik at man kunne bruke en strategi lik den ved Blaker, ved at den delen høyre fløybrigade som står i nærheten av Onstadsund faller svenskene i ryggen. Skulle svenskene lykkes, måtte de norske styrkene trekke seg tilbake til en ny stilling, også her med planer for videre tilbaketrekning helt tilbake til Gjelleråsen. En mulighet her var å la sentrumsbrigaden gå mot svenskene på deres ferd nordover mens høyre fløybrigade gikk langs østsiden av Glomma over sundet ved Blaker og falt svenskene i ryggen. Gikk alt dette feil, kunne man trekke seg videre tilbake til Ringerike eller Drammen og sette igjen en stor styrke ved Akershus festning.

3.2.1.4. Alternativ 2

Neste alternativ er at svenskene gikk inn i Norge i nærheten av Flisa, nordover gjennom Solør for å gå over Glomma ved Elverum og deretter til de nevnte kornrike områdene ved Mjøsa, hvor de videre ville kunne ta seg til Kristiania. Her er ingen av festningene jeg vil ta for meg involvert, og jeg vil derfor ikke si stort mer enn at det også her blir fokusert på å bryte kommunikasjonslinjer.

3.2.1.5. Alternativ 3

Deretter blir det lagt fram som et alternativ at svenskene mot formodning kunne ta seg over grensen ved Magnor med sin hovedstyrke for å krysse Glomma ved Kongsvinger.

I dette tilfellet ville sentrumsbrigaden blir nødt til å gå over Vormsund og til Kongsvinger, hvilket ville ta to dager for den delen av brigaden som lå lengst unna. De grupperingene som hadde posisjoner nærmere grensen ville måtte samle seg og gå nordover for å falle svenskene i ryggen eller venstre flanke. Samtidig ville jegerbataljonen mellom Lier og Magnor måtte trekke seg tilbake til

passene ved Kongetorp og Åbogen og forsvare seg der, for så, når de ikke holdt ut lenger, å trekke seg tilbake til Lier og ta stilling der. Her skulle også Venstre fløybrigade gå over Glomma ved Kongsvinger til Skansegården ved forskansningene på Lier, og angripe fiendens høyre flanke. Samtidig ville styrkene stasjonert i Solør måtte gå sørover og angripe fiendens høyre flanke og rygg og, om mulig, gå tilbake mot grensen for å avskjære kommunikasjonen med Sverige.

Skulle svenskene nå klare å komme seg gjennom, skulle de norske styrkene ikke trekke seg tilbake til festningen, men trekke oppover Solør mot Elverum, og når svenskene fulgte etter, skulle andre avdeling, som nå ville være stasjonert på den andre siden av Glomma, gå over elven og angripe svenskene i ryggen.

Valgte de svenske styrkene derimot å gå over Glomma, ville styrkene som hadde trukket seg nordover i Solør gå sørover og angripe fienden i den høyre flanken og så trekke seg tilbake for så å bli forfulgt, slik at de norske styrkene deretter kunne gå over Glomma og felle svenskene i ryggen. Det blir fastslått at slike manøvre må gjøres for å holde svenskene på riktig side av Glomma, slik at de til slutt blir tvunget til å trekke seg tilbake.

Skulle svenskene likevel klare å ta seg over Glomma og nordmennene bli nødt til å forlate festningen, noe planen mener er svært usannsynlig, ville de norske styrkene bli nødt til å trekke seg nedover til fastsatte forsvarsposisjoner mellom Kongsvinger og Kjølstad ved Vormsund. Venstre fløybrigade skulle så ødelegge alt av fiendtlige kommunikasjonslinjer på østsiden av Glomma, og så forsøke å ta seg over ved Kongsvinger for å felle den fiendtlige styrken i ryggen. Skulle ikke det gå, blir det forslått som alternativ å ta seg over ved Elverum og derfra gå til Vormsund. Om det lot seg gjøre, skulle også Høyre fløybrigade ta seg dit.

Skulle svenskene også klare å komme seg over Vorma, blir flere steder man kunne ta seg til nevnt, med det hovedmål å holde fienden unna Kristiania.

3.2.1.6. Alternativ 4

Så blir det lagt fram den muligheten at svenskene rykket inn over Svinesund. I så fall blir det regnet med at en styrke ville bli sendt opp langs Bullaren og gjennom Enningdalen for å angripe forsvarerne av Svinesund i ryggen. Da ville man måtte forsterke forsvaret ved Svinesund samtidig som flere av grupperingene i området måtte gå sammen for å tvinge svenskene tilbake fra Enningdalen, eller i det minste oppholde dem så langt det lot seg gjøre.

Skulle de svenske styrkene klare å bryte gjennom forsvaret i Enningdalen, ville de norske styrkene ved Onstadsund ha valget mellom å enten angripe den svenske styrken, eller, hvis de ikke anså dette som mulig på grunn av styrkeforholdet, gå nordover til Høland for der å møte Sentrumsbrigaden. Og så enten angripe den mindre styrken om tiden tillot det, eller forsøke å angripe den forente svenske styrken, men det blir lagt fram som usikkert om den norske styrken er stor nok.

En mulighet som blir lagt fram som bedre er at de to brigadene forenes i Eidsberg, for da kunne en større styrke settes til å forsvare Onstadsund, mens hovedstyrken trakk seg tilbake til Høland og kanskje tilbake til Blaker og få svenskene til å forfølge seg, for deretter å la styrken ved Onstadsund falle dem i ryggen. Skulle de derimot prøve seg på Onstadsund, ville den norske hovedstyrken måtte snu og dermed måtte de falle svenskene i ryggen.

Deretter blir det sagt at styrken som skulle holde svenskene tilbake ved Enningdalen ikke måtte trekke seg tilbake til Fredriksten, men til Aremark, for så å kunne gå tilbake og ødelegge fiendens kommunikasjonslinjer. Deretter måtte de samle seg med alle de andre mindre grupperingene i området og angripe svenskene i deres vei mot Blaker, hele tiden med muligheten å trekke seg tilbake til Kongsvinger.

Styrkene ved Svinesund skulle trekke seg tilbake til Fredrikstad og videre til Sannesund for å forsvare overgangen der, eventuelt kunne de rykke fram til Rakkestad og falle fienden i ryggen om de forsøkte å komme seg over ved Sannesund, hele tiden med mulighet til å trekke seg tilbake til Fredrikstad.

Så blir et mulig angrep på Fredrikstad, eller et hovedangrep mot Sannesund, lagt fram. I så fall ville de norske styrkene måtte sende en styrke til Sannesund, mens resten av Høyre fløybrigade og Sentrumsbrigaden gikk til Eidsberg og derfra falt svenskene i rygg og høyre flanke. Samtidig skulle roflotiljen hente mannskap vestfra slik at disse også kunne angripe svenskene, som dermed ville bli nødt til å oppgi beleiringen. Deretter ville man enten få et hovedoppgjør, eller så ville de norske styrkene trekke seg tilbake og foreta mindre angrep i terrenget oppover mot Kristiania.

Det blir lagt fram som et slags tilleggsforslag at man kunne trekke styrkene fra Trøndelag sørover hvis alt virket stille der.

3.2.1.7. Alternativ 5

Til slutt blir den muligheten at svenskene kunne angripe flere steder samtidig lagt fram. De tre stedene som da står som sannsynlige er Svinesund, Høland og Kongsvinger.

Styrken ved Svinesund ville antakeligvis gå forbi Fredriksten og Fredrikstad, med Sannesund, og heller forsøke å forsere Onstadsund. Styrken ved Høland kom til å gå mot Blaker, eller over Fetsund hvis Blaker skanse ble ansett som for sterk. Ved Kongsvinger ville de antakeligvis gå mot byen, for deretter å unngå festningen og gå over Glomma et annet sted og deretter mot Vormsund. I så fall skulle hoveddelen av de norske styrkene vente og se til en mulighet for et offensiv viste seg. De mindre troppene ved grensen skulle rykke fram og angripe svenskene i ryggen og flankene.

Med i dette er det forutsatt at styrker fra Trøndelag ha tatt seg til Solør og styrkene i Solør trukket sørover til Sentrumsbrigaden, slik at det her ble to brigader. Den ene av disse måtte da gå til Kongsvinger for å forsvare Lier, mens styrken i Solør måtte gå videre sørover og angripe svenskene i ryggen ved Lier. Her ville svenskene antakeligvis nå bli presset tilbake over grensen, og dermed kunne man sende en avdeling til Høland for å angripe de svenske styrkene som skulle angripe Blaker eller Fetsund, mens resten av styrkene ved Kongsvinger

kunne slå seg sammen med hoveddelen av Sentrumsbrigaden. Alle styrker skulle nå settes inn på å presse svenskene tilbake herfra, og deretter gå til Onstadsund for å slå svenskene tilbake der.

Til slutt blir det påpekt at det er vanskelig å kunne lage en god plan over alt som kan skje i en krig.

3.2.2. Vurdering

3.2.2.1. Innledning

Utsagnet om at den angripende part i feider mellom Norge og Sverige alltid har tapt, kan diskuteres. Norske styrker har tidligere hatt flere vellykkete inntog i Sverige, selv om de har måttet oppgi eventuelle erobringer etterpå, med mindre man regner med gjenerobringen av Trøndelag, som strengt tatt var svensk en periode, noe som også betyr at svenskene har hatt en vellykket operasjon mot Norge. Selv om de måtte gi området tilbake igjen. Bohuslän, Jemtland og Härjedalen, derimot, måtte de ikke tilbakelevere. Dette har ikke noe med de aktuelle festningene å gjøre, men jeg synes likevel det burde nevnes. Norge har også foretatt mindre operasjoner inn i Bohuslän og Värmland med en viss grad av suksess, og et eventuelt angrep på Sverige i 1813/14 måtte nødvendigvis ha vært en mindre operasjon som hadde som mål å ødelegge mest mulig for den svenske hæren, ikke en operasjon som hadde som mål å erobre land (Kavli 1987, s. 123-125, Rastad 1992, s. 40).

Resten av begrunnelsene mot et angrep virker mer gjennomtenkte. Grunnen til at Sejersted i det hele tatt bruker tid på dette, er sannsynligvis fordi kong Fredrik VI ønsket å angripe Sverige mens Sverige ennå var svekket og deltok i krigen mot Napoleon på kontinentet for å minimere sannsynligheten for at de ville angripe Norge. Fra kong Fredrik VIs side er det tydelig at han ikke ville ha noen stor invasjon. I en brevveksling fra våren 1813 med daværende stattholder prins Fredrik av Hessen ble det diskutert å bemektige seg magasinene i Karlstad, Vänersborg og Gøteborg og ta dem med til Norge. Det kommer likevel fram at for at dette skulle kunne bli vellykket, måtte man erobre og befeste flere

stillinger østover mot Vänern for å sikre tilbaketoget. Det er dessuten flere innvendinger mot et slikt angrep enn det som kommer fram i planen, men det er ikke relevant her (Lindbäck-Larsen 1945, s. 184-185, 187-189).

3.2.2.2. Posisjoner

Det blir fort klart at Sejersted så godt det lot seg gjøre ville kopiere suksessoppskriften fra 1808. Det kan være lurt å fortsette som før hvis en metode har vist seg å fungere, men i denne situasjonen ville det bety at svenskene kom til å benytte en metode som hadde vist seg ikke å fungere. Det er et påfallende fravær av tanker om at den svenske hær kanskje hadde lært av forrige felttog. Det blir riktignok sagt at man skulle vente og se, og forskjellige alternative angrepsmetoder fra svenskene blir gjennomgått, men konklusjonen ser ut til å bli at de kommer til å gjøre omtrent som før, med visse modifikasjoner.

Et tidlig tegn på dette er at Blaker svært tidlig får en sentral stilling i denne planen, da dette er et slags knutepunkt for veiene øst for Glomma i den sørlige delen av det skisserte området, og det blir regnet for sannsynlig at svenskene vil sette inn sin hovedstyrke her, da både terreng og forsvarsstillinger er lettere å forsere enn ved veiene i Østfold eller over Magnor. Dette kan tyde på at Sejersted ikke har så stort fokus på disse festningene. Ja, han omtaler dem og trekker fram viktigheten av at de er i stand til å forsvare seg over lengre tid, men samtidig kan vi her se at han regner med at festningene med deres vanskelig forserbare omland ville virke avskrekkende på svenskene, slik at sjansen for at de kom i direkte kamper blir mindre. Dette betyr i så fall at han hadde stor tro på festningene, samtidig som det utgjør en fare for forsømmelse, hvis troen skulle vise seg så stor at man ubevisst tok dem for gitt.

Elverum ble også sett på som et sannsynlig sted for svenskene å forsere Glomma, men dette ligger utenfor området jeg fokuserer på.

3.2.2.3. Alternativ 1

Blaker er et hovedpunkt i det første alternativet for svensk angrep som blir utforsket. Skansen er her et viktig strategisk punkt som det stedet vendepunktet i krigen kunne komme. Det var en liknende rolle dette stedet spilte i 1808, og strategien er ikke helt ulik den som ble brukt den gangen. At det er her svenskene forventes å sette inn støtet skulle bety at Blaker ble regnet som det punktet det tilsynelatende ville være lettest å ta seg over Glomma, men erfaringene sier også at dette området ikke nødvendigvis ville være altfor vanskelig å forsvare. Svenskene hadde tross alt allerede forsøkt seg på noe liknende, og dermed fått erfare at sundet ved Blaker skanse ikke var like lett å komme seg over som det kanskje så ut som. Jeg finner det derfor litt rart at Sejersted antar at de vil gjøre det samme igjen, som om de fortsatt ikke hadde førstehåndskjennskap til området. Det inngår riktignok i dette alternativet at svenskene ville sette hele sin styrke inn ved Blaker, i motsetning til i 1808, da de sendte mindre, men likevel betydelige, styrker til Kongsvinger og Flisa, men jeg kan ikke se at det ville utgjøre store forskjellen. I motsetning til i 1808 ville svenskene riktignok hatt hele hæren sin til disposisjon ved Blaker, men i så fall ville også de norske styrkene blitt frigjort til det samme, og da var man omtrent like langt.

Onstadsund blir sett på som et mulig alternativ til Blaker. Hvorfor dette er et mindre sannsynlig overgangssted for svenskene enn Blaker står det ikke noe om. Det kunne være fordi svenskene hadde funnet en ny strategi ved Blaker, men ut fra Sejersteds plan ser det ikke ut til at han regner med det. Det kan hende det er fordi de svenske styrkene da ville bli nødt til å bruke lenger tid i skogen, mens de norske styrkene ville ha mulighet til flere mindre angrep, men på den annen side hadde Blaker en skanse, noe det ikke var ved Onstadsund. Sejersted kan ha gjort den vurderingen at skansen for en angripende part var å foretrekke fremfor mulige bakholdsangrep i skogen, noe som igjen kan bety at Sejersted ikke har vurdert skansens forsvarsegenskaper i seg selv som overveldende gode, eller i hvert fall som mindre gode enn de norske styrkenes evne til å jage svenskene på flukt ved hjelp av bakholdsangrep og provisoriske forskansninger på egnede plasser.

I dette alternativet får Blaker en mulig rolle til, nemlig overgangspunkt for de norske styrkene hvis svenskene skulle ha klart å komme seg over Glomma ved Onstadsund. På denne måten ville nordmennene i sør kunne gå nordover i et raskt tempo uten å bekymre seg for at svenskene skulle oppdage dem, og ville derfor kunne komme forholdsvis overraskende på. Dette betyr at Blaker kunne bli et viktig overgangssted uansett utfall, og kan være en grunn til at Sejersted vurderte Blaker som sannsynlig angrepunkt for svenskene. Det ville gjøre det vanskeligere for nordmennene å forfølge dem ubemerket mot Kristiania etter at Glomma var forsert. Gikk man over lenger sør, ville nordmennene i Blaker fortsatt ha et godt støttepunkt lenger nord.

Det skal likevel nevnes at selve skansen ikke blir trukket fram her. Det ser litt ut til at denne planen er laget uavhengig av at det finnes en skanse der, spesielt siden omtrent den samme strategien ifølge planen kan brukes ved Onstadsund. Men nå er det vel slik at Blaker skanse står der den står fordi Blaker i seg selv var et viktig strategisk punkt, ikke omvendt. Det kan også hende at bruken av skansen i en slik situasjon syntes så åpenbar at det ikke var verdt å nevne. Stemmer ikke dette kan det fort bety at skansen ble ansett som såpass svak i seg selv at man nærmest ikke kunne regne med den, men skansen blir nevnt senere i forbindelse med at svenskene kunne anse den som for sterk, så dette virker lite sannsynlig.

3.2.2.4. Alternativ 2 og 3

Etter å ha gått gjennom en plan for et mulig angrep ved Flisa og Elverum, er det invasjon ved Magnor tas opp. Her kommer Kongsvinger inn i bildet.

Også her blir krigsforløpet i 1808 i stor grad gjentatt. Forskjellen her er at mens tumultene ved Blaker ble en seier for nordmennene, ble slaget ved Lier et nederlag. Likevel var Lier en etablert skanse langs hovedveien til Kongsvinger, og derfor et naturlig forsvarspunkt før selve festningen, et punkt hvor festningen var en naturlig og sterk støtte. Den svenske seieren var dessuten ikke av den overveldende typen, og kom først etter at en norsk underoffiser brøyt sine ordre.

En norsk seier med omtrent den samme strategien skulle derfor ikke være helt umulig.

At det blir ansett som usannsynlig at svenskene skulle velge den veien, kan ikke bety annet enn at Sejersted anså Kongsvinger, med Lier og andre poster langs veien, for å være et særdeles sterkt punkt. Med festningen på en høyde bak den naturlige vollgraven Glomma, og ingen steder å enkelt ta seg over elven på i nærheten, er ikke dette så rart. Sejersted har ikke nevnt disse fordelene, men siden denne planen var til Kristian Fredrik og det norske militæret, må man nesten regne med at dette var kunnskap alle hadde fra før, og derfor unødvendig å skrive om. At festningen ble vurdert som sterk kommer likevel fram, spesielt der en eventuell svensk erobring av festningen og overgang ved Glomma regnes som lite sannsynlig, eller som planen sier: "imod al Formodning".

Likevel kan den militære katt-og-mus-leken som blir skissert tyde på at Sejersted ikke nødvendigvis hadde troen på at Kongsvinger festning kunne klare seg alene, siden man trengte norske styrker til å holde svenskene unna Glomma, men denne planen kan like gjerne være laget for å gjøre festningen enda lettere å forsvare. Kongsvinger festning er dessuten ikke spesielt stor, og å ha en rekke soldater gående rundt i festningen uten mulighet til å gjøre noe før svenskene klarte å komme seg over Glomma, ville være mindre hensiktsmessig enn å la de samme soldatene inngå i en plan hvor de forsøker å slite ut svenskene og hindre dem i å komme over elven.

Det eneste som ikke passer inn med synet på Kongsvinger festning som et veldig sikkert punkt, er den lettvinde måten en eventuell gjenerobring blir behandlet på. Det kan virke som om Sejersted regner med at svenskene vil sette igjen et minimum av mannskap for å forsvare festningen, men selv et slikt minimum ville være i stand til å bite fra seg ved hjelp av festningens kanoner. Det er nok en av grunnene til at å gå til Elverum og over Glomma der, blir ansett som et gyldig alternativ. Å komme seg over en elv mens man bli beskyttet med kanoner fra et punkt som gjør det vanskelig å besvare kanonilden, er nemlig ikke helt enkelt.

3.2.2.5. Alternativ 4

Så er det muligheten for et inntog over Svinesund og gjennom Enningdalen. I dette tilfellet ville Fredriksten og Fredrikstad være særlig utsatt, men Fredriksten blir knapt nok nevnt.

At Fredriksten ikke går aktivt inn i forsvarsplanen, og kun blir nevnt i sammenheng med at styrkene ikke skulle trekke seg tilbake dit, kan bety at den har blitt ansett som en så trygg festning at svenskene nok heller ville forsøke å gå forbi enn å ha noe med den å gjøre, men en slik antakelse er heller ikke beskrevet. At det eksplisitt blir sagt at styrkene ikke skal trekke seg tilbake til Fredriksten, derimot, trenger ikke å bety annet enn at dette var det naturlige støttepunktet, slik at det måtte påpekes at et annet punkt skulle benyttes. For å trekke en linje til den forrige antakelsen, kan denne vurderingen fort ha blitt tatt i hvert fall delvis fordi Fredriksten ble ansett som så trygg at den kunne klare seg uten forsterkninger, slik at de mobile styrkene kunne brukes til andre ting. I dette tilfellet å ødelegge kommunikasjonslinjer.

Blaker og Kongsvinger er også med i denne delen av planen. Blaker som et av tre mulige overgangssteder. En mulighet er å lure de svenskene styrkene ditover, slik at man kunne iverksette et bakholdsangrep, i en manøver som likner på den som blir beskrevet i alternativ 1. Kongsvinger blir i denne sammenhengen trukket fram som et støttepunkt man skulle kunne trekke seg tilbake til, noe som antakeligvis ville kunne gi de norske styrkene større sikkerhet i sine operasjoner.

Når det gjelder Fredrikstad, blir dette trukket fram som både et sted som måtte forsvares, og som et støttepunkt man kunne trekke seg tilbake til. At det i forbindelse med denne festningen, i motsetning til de to andre, blir påpekt at styrker skulle trekke seg tilbake dit for å få i gang et skikkelig forsvar, kan bety at Fredrikstad ble ansett som mindre sikker enn både Fredriksten og Kongsvinger. På den annen side blir det lagt fram hva man skulle gjøre om Kongsvinger falt. En mulig svensk erobring av Fredrikstad blir ikke vurdert, men det kan hende grunnen er at et slikt tap, ut fra denne planen, ville bety at svenskene hadde slått nesten hele den norske hæren, både høyre fløybrigade og sentrumsbrigaden,

samt styrker fra vest, noe som ville ha redusert den norske motstanden kraftig, og som fort kunne ha ført til at svenskene vant hele krigen. Dette er likevel ikke sikkert. De norske styrkene kunne tape og trekke seg unna og fortsatt være i god nok stand til å fortsette forsvaret, så at det ikke er noen plan for hva man skulle gjøre om Fredrikstad falt, kan i stor grad bety at dette ble ansett som ekstremt lite sannsynlig. Det er riktignok litt paradoksalt at Sejersted kan ha tenkt at svenskene må ha vurdert Fredrikstad som den svakeste festningen, og kanskje gjort samme vurdering selv, en antakelse som styrkes av måten kanoner ble fjernet herfra, samtidig som han var så sikker på de norske styrkenes evne til å forsvare den at han ikke engang åpnet for den muligheten at festningen kunne falle. Men selv om det er paradoksalt, trenger det ikke å være umulig, og det kan like gjerne bety at selv om festningen ble sett på som relativt svak, ble ikke den norske hæren det, eller for å si det på en annen måte: det ville være vanskelig for svenskene å vinne et slag hvor de ble angrepet av en fiende som ikke bare var omtrent like stor og som hadde støtte i festningsverker, men som også hadde mulighet til å angripe fra så godt som alle kanter. At svenskene hadde en flåte, og at Fredrikstad ligger forholdsvis utsatt til mot kysten, ser heller ikke ut til å vært med i beregningene.

3.2.2.6. Alternativ 5

Til slutt kommer et alternativ som nærmest er en kopi av hendelsene i 1808, i hvert fall når det gjelder strategien fra svensk side. Her involveres alle de fire forsvarsverkene på en eller annen måte, hovedsakelig som steder svenskene måtte holde seg unna. Det eneste stedet som blir vurdert som usikkert nok til at svenskene kanskje ville forsøke seg på et direkte angrep er Blaker skanse, men også her er det forbehold. Blaker er tross alt en skanse, mens de andre er festninger, og derfor var det naturlig å anse denne som lettere å utføre et vellykket angrep mot enn de andre.

Om ikke annet gjorde denne antakelsen om at festningene ville omgå det lettere å forutse hvilken rute fienden ville ta. Siden de to punktene å gå over Glomma etter å ha passert Svinesund var Sannesund og Onstadsund, og siden

Sannesund ligger forholdsvis nært Fredrikstad festning, ble Onstadsund det naturlige valget.

Når det gjelder Kongsvinger kan man spørre seg hvordan det skulle være mulig å omgå festningen og gå over Glomma lenger sør/vest med en stor hærstyrke uten å bruke uforholdsmessig lang tid, og i så fall hvorfor det samme ikke var tenkt i planen hvor hovedstyrken gikk over Magnor, eller også hvorfor svenskene ikke gjorde det i 1808, men heller gjorde et halvhjertet forsøk på å beleire festningen før de brøyt opp og trakk seg tilbake. Man kan også lure på hvorfor det ikke inngikk i planen etter en mulig erobring av Kongsvinger at de norske styrkene unngikk festningen og tok seg over Glomma lenger sør. Noe godt svar har ikke jeg, men Sejersted hadde ikke fått den stillingen han hadde uten grunn, så man får anta at det en gyldig vurdering av den fiktive situasjonen.

I forbindelse med Blaker, blir Fetsund sett på som et alternativ for å komme seg over Glomma om skansen skulle bli for sterk. Det betyr ikke nødvendigvis at Sejersted mente at svenskene ville anse den som for sterk, men heller at muligheten var der. Hvorfor Fetsund ikke ville være et mulig alternativ i det første alternativet, er derimot ikke godt å si. Det er kortere fra Blaker til Fetsund enn til Onstadsund. Igjen kan det være kunnskap som var så åpenbare at man ikke trengte å skrive dem ned, men siden det ikke er skrevet ned, er det vanskelig å vurdere.

3.2.3. Oppsummering

Bortsett fra i alternativ 2, er minst ett av de fire aktuelle forsvarsverkene aktivt med i vurderingene. Det er tilsynelatende flere motsetninger og vurderinger som virker merkelige, men dette kan fort komme av en type allmennkunnskap om geografiske og militære forhold på 1800-tallet som i disse dager ikke lenger er innlysende. At noen av vurderingene kan være dårlige skal selvfølgelig ikke utelukkes, men det er ikke egentlig min oppgave å si noe om hvor gode vurderingene var.

Av disse fire forsvarsverkene er det kun overgivelsen av to av dem som blir vurdert; Blaker og Kongsvinger, men det blir gjort klart i teksten at en eventuell svensk erobring av Kongsvinger er svært lite sannsynlig. Blakers eventuelle fall har ingen slike forbehold, men det er klart at Sejersted har tro på nordmennenes evne til forsvar også her. Dette er naturlig, da han har laget en forsvarsplan, og nesten må ha vært nødt til å ha tiltro til den. Uansett er det ikke vanskelig å se at Blaker regnes som den svakeste av de fire forsvarsverkene, men det skulle bare mangle. Som jeg har trukket fram tidligere er Blaker skanse ikke laget for å være like robust som de tre festningene. Denne skansens strategiske beliggenhet ser derimot ut til å ha blitt vurdert som viktigere enn festningenes, kanskje med unntak av Kongsvinger, men dette ser også til en viss grad ut til henge sammen med festningenes styrke. Det som derimot ikke har noe med festningenes styrke å gjøre, er at Blaker kunne være et godt støtte-
overgangspunkt over Glomma for norske styrker om svenskene hadde klart å ta seg til vestsiden lenger sør.

Når det gjelder de tre festningene er det Kongsvinger som får mest plass, både som en viktig buffer mot svenskene bak Glomma, og til dels som et sterkt støttepunkt for norske styrker lenger sør. Kongsvinger er som sagt den eneste festningen hvis fall blir vurdert, men det behøver ikke å bety at festningen i seg selv ble vurdert som svakere enn de andre. Uansett utfall her, er det Kongsvinger som har klarest eksplisitt strategisk betydning av de tre festningene. Fredriksten blir knapt nok nevnt, men kan som sagt implisitt ha blitt gitt den betydningen at den var et støttepunkt til norske styrker som skulle kutte svenske kommunikasjonslinjer. Noe angrep eller liknende på denne festningen blir ikke vurdert, og siden et svensk inntog i festningens nærområde blir vurdert, er det nærliggende å tro at mangelen på en slik vurdering av et angrep er fordi festningen ble regnet som så sterk at et angrep nærmest var utenkelig.

Et angrep på Fredrikstad er derimot ikke like utenkelig. Det blir nesten trukket fram som en plausibel mulighet, og måten det er gjort på får denne festningen til å virke mindre sikker enn de to andre. Samtidig er ikke en svensk seier her vurdert på noen som helst måte, men ifølge planen vil det også være en større norsk styrke som skulle beskytte Fredrikstad enn som skulle beskytte

Kongsvinger. Det går selvfølgelig ikke an å si sikkert ut fra dette om Fredrikstad eller Kongsvinger ble regnet som den minst sikre av festningene, men hvis vi ser på hva slags vurderinger som ble gjort utenfor planen, ser Fredrikstad ut til å komme dårligst ut. Det kan dessuten sies at Kongsvingers plassering ser ut til å ha hatt større strategisk viktighet enn Fredrikstad. Mens Kongsvinger blir trukket fram som både støttepunkt og en hindring som man må ta stilling til om man er i området, ser Fredrikstad mer ut til å være et forsvarsverk som man ikke trenger å bry seg om med mindre man bestemmer seg for å gå rett på.

Fredriksten blir som sagt knapt nevnt, og av årsaker jeg allerede har nevnt, er det nærliggende å tro at denne festningen ble ansett som den sikreste av dem alle. Noen særlig strategisk betydning utover dette, blir den derimot ikke gitt.

3.3. Sammenlikning av planene

Den første likheten man ser til mellom de to planene er at begge legger historien til grunn, men den svenske historiske analysen er bedre enn den norske.

Begge planene forholder seg også på forskjellige måter til kampene i 1808. Det er lettest å se i den norske planen, som regner med at svenskene ville forsøke seg på en variant av det de gjorde den gangen, og som vil stille opp tropper ut fra hvor angrepene skjedde da. Men lærdommen fra 1808 er ikke borte i den svenske planen heller. Man lærte nemlig å ikke gå inn over en bredere front, og dermed er det helt andre planer som blir gjennomgått. De to siste svenske alternativene blir ikke engang nevnt i den norske. I angrepsplanen står det derimot hvorfor scenarioer som minner om flere av alternativene i forsvarsplanen fort ville kunne få et uheldig utfall for svenskene.

Det er altså tydelig at Sejersted og Essen hadde to forskjellige strategiske tilnærminger, men på et punkt treffes de, hvis man ikke kan si et og et halvt. Både i den norske og den svenske planen blir et angrep fra Svinesund diskutert, og opp til et visst punkt er de forholdsvis like. Begge planene ville ha svenske styrker over både Svinesund og gjennom Enningdalen. Begge planer regnet med

en beleiring av Fredrikstad, men der Sejersted regnet med at de svenske styrkene ville forsøke å unngå Fredriksten, ville Essen ha festningen uskadeliggjort. Essen ville også ha en styrke inn over Magnor, og en slik hendelse blir vurdert i den norske planen, men på en helt annen måte enn i den svenske. Mens Essen ville ha en mindre svensk styrke dit som en avledningsmanøver, regnet Sejersted med en fullgod invasjonsstyrke.

At Blaker var viktig var også begge to enige om, og de har til dels like grunner. Essen påpeker at Blaker var hovedpunkt for kommunikasjonslinjene mellom Kongsvinger og Fredrikstad/Fredriksten. Dette kommer ikke like klart fram hos Sejersted, men det er ting som tyder på at det i hvert fall ikke var helt feil. Begge er også enige om at så lenge nordmennene holdt Blaker, og dermed mesteparten av Glommas østside, ville de kunne være en stor trussel for svenske styrker på vei nordover. Dette er grunnene til at Blaker i den svenske planen ser ut til å være et nøkkelpunkt for videre operasjoner mot Kristiania. Når det gjelder skansen i seg selv, virker det som at begge er enige i at den ville kunne være forholdsvis lett å erobre under de rette omstendighetene.

Det er selvfølgelig ulikheter også. Sejersted legger mye vekt på å lure de svenske styrkene til Blaker og der angripe deres flanker. Dette har ikke Essen med i vurderingene, så selv om ting skulle komme til å gå slik den svenske planen forutså, kunne Blaker likevel ha blitt et vendepunkt, siden nordmennes manøvre her kunne ha kommet fullstendig overraskende på svenskene.

Blaker blir altså vurdert til å ha en viktig strategisk betydning i begge planene. Ut fra hvilket av alternativene man ser på, kan det faktisk sies at stedet kunne bli det viktigste strategiske punktet i krigen, men skansens forsvarsmessige evner blir ikke vurdert som spesielt gode. I hvert fall ikke så lenge den ikke hadde en stor hær til å forsvare seg.

Når det gjelder Kongsvinger er Essen og Sejersted enige, opp til et visst punkt. Sejersted diskuterer et fullverdig angrep her, men han ser det ikke som sannsynlig, og mindre sannsynlig at det faktisk skulle lykkes. Selv om Essen ikke skriver det eksplisitt, virker det som om han også mener at et angrep på

Kongsvinger hadde mindre sjanse til å lykkes enn et angrep ved sørgrensen. Hvorfor skulle han heller anbefale sistnevnte?

Ellers kan det se ut til at Sejersteds vurdering av Kongsvingers viktighet for den norske hæren, er større enn for den svenske. Det åpnes for en mulighet til å erobre landet uten å ta denne festningen, men det blir ikke anbefalt. Begge mener altså at Kongsvinger var en sterk festning, og ut fra det de skriver, kan vi se at den er strategisk viktig på den måten at den tvang svenskene sørover, muligens til å gå inn for fullt på ett punkt. Dermed mister Kongsvinger en del av betydningen for svenskene, da kampene i hovedsak ville stå andre steder. I hvert fall en god stund. På norsk side er den derimot svært sentral som et fast punkt man kunne arbeide ut fra og virke som støtte til hardt pressede soldater.

Fredriksten har jeg allerede nevnt. Essen ser Fredriksten som et mulig og potensielt viktig forstyringsmoment som i verste fall kunne felle hele innsatsen. Han ser festningen som et punkt det ikke er lett å beleire, men takket være geografien burde det gå an å blokkere kommunikasjon med verden utenfor. Sejersted, på sin side, sier nesten ingen ting. Dette gir inntrykk av at Fredriksten var så sterk at svenskene ikke engang ville prøve seg. Noen strategisk betydning ser han ikke ut til å gi den. Den bare er der. En relativt stor forskjell her, altså.

For Fredrikstad sin del er det også et stort gap. Essen ser på Fredrikstad som en av nøklene til suksess og lett å erobre. Sejersted ser ikke ut til å bry seg stort om Fredrikstads strategiske plassering, og avfeier et mulig angrep uten å egentlig diskutere det. Mens Essen her så på Fredrikstad som viktig, men lett inntakelig, kan det nesten virke som om Sejersted mente akkurat det motsatte. Ironisk nok blir det knapt sett på som en mulighet i den svenske planen at Fredrikstad ikke skulle falle, mens det i den norske planen ikke blir sett som en mulighet at forsvaret av den skulle mislykkes.

Et svensk sjøangrep har ikke Sejersted vurdert. Dette kan komme av at Danmark-Norge fortsatt var samlet da planen ble skrevet.

4. Senere planer og justeringer

Begge planene som var gjenstand for granskning i forrige kapittel ble skrevet en stund før krigen begynte, og det ville vært svært unaturlig om de ble stående i sin opprinnelige form uten innvendinger, diskusjoner og større eller mindre endringer. Dette gjelder spesielt den norske planen, da den ble skrevet nesten et år før krigen brøt ut. Derfor vil jeg her gå gjennom hva slags endringer i disse vurderingene som kom i tiden etter planene ble skrevet og fram mot svenskenes inntog i Norge. Jeg vil også vurdere hva disse planene hadde å si for festningene og Blaker skanse.

4.1. Norsk angrep på Sverige

4.1.1. Gjennomgang

Selv om Seiersted hadde kommet med argumenter for hvorfor dette var en dårlig idé, fortsatte tankene om et angrep på Sverige. Kristian Fredrik fikk flere ordre fra Fredrik VI. om å angripe, men klarte hver gang å vri seg unna, og det var stor uenighet innad i Norge om et slikt angrep ville være av det gode. Likevel foregikk det store forberedelser i starten av januar 1814. I forbindelse med disse forberedelsene ble det foreslått at Kongsvinger, Fredrikstad og Fredriksten skulle forsyne hver sin brigade for tre måneder. Seiersted skrev en plan, selv om han påpekte at han var motstander av et angrep, hvor han tok utgangspunkt i at hovedstyrken måtte gå inn i Värmland. Sannsynligvis fra Kongsvinger. Dette ble senere endret på, slik at Fredrikstad fikk ansvaret for hoveddelen av mannskapet, 10000 mann, Kongsvinger for 5000 og Rødenes eller Blaker for 3000. Fredriksten, Blaker og Kongsvinger skulle også ha et reserveforråd for 2000 mann, i tillegg skulle Fredriksten ha sitt eget forråd for tre måneder for sin garnison. Etter dette ble det endringer igjen, slik at Rødenes/Blaker ble forminskert, mens Fredrikstad og Kongsvinger økte. Til tross for disse forberedelsene, har Kristian Fredrik vært svært skeptisk til hele operasjonen, og mente at det både kunne tømme magasinene og gi Karl Johan et påskudd til å

angripe. Så ble Kielfreden gjort kjent, og situasjonen endret seg drastisk (Lindbæck-Larsen 1945, s. 189-191, 195-201).

Nå trengte man ikke lenger å ta med Danmark i beregningen, men angrepstankene ble likevel ikke helt oppgitt. Å slippe å tenke på Danmark gjorde saken nemlig noe annerledes. Før dette kunne de norske styrkene ha vært nødt til å operere på en måte som tok hensyn til et mulig dansk angrep i sør. Nå trengte man ikke dette, og kunne fatte avgjørelser ut fra hva som var hensiktsmessig for Norge alene. Det ut til at Kongsvinger etter hvert igjen ble den eneste av festningene en styrke skulle gå ut fra. Det ble også nå mer og mer klart at forsyninger ville være et problem, og 8. mars ble store deler av hæren permittert. Under disse forholdene var et angrep selvfølgelig utelukket (Lindbæck-Larsen 1945, s. 201-204).

4.1.2. Vurdering

Det er spesielt to ting som er interessant her. Det ene punktet er at Fredriksten ikke skulle være et depot for en eventuell angrepsstyrke, men derimot Rødenes eller Blaker. Det andre er at Fredrikstad skulle være det største depotet. Det første punktet kan komme av at man vurderte det slik at det kun trengtes ett depot for styrken i Bohuslän, samt en mulighet til å tredele invasjonsstyrken. Siden Fredrikstad allerede fungerte som et hoveddepot i området, blir dette et naturlig valg. Tradisjonelt sett har dessuten norske inntog i Bohuslän gått relativt bra, mens man i Värmland stort sett har trukket seg fort tilbake eller blitt stanset ved Eda skanse (Kavli 1987, s. 123-125; Rastad 1992, s. 31, 40-41). Muligens har tanken vært å la to styrker gå mot nevnte skanse fra hver sin side, men siden jeg ikke har de faktiske vurderingene, kan jeg ikke si noe sikkert. For det andre punktet kan det sies at Fredrikstad fra 1764 var ment å være et hoveddepot i området, og hadde antakeligvis større kapasitet (Kavli 1987, s. 138). Muligheten for å gå sørover og møte de danske styrkene kan også ha vært med i beregningen. Det kan som nevnt også være at meningen var at de to minste styrkene skulle møtes. At den første planen var å gå inn i Värmland med full styrke er ikke like interessant, da jeg vil tro dette har mer med svenske enn med

norske forhold å gjøre. Det samme kan sies om avgjørelsen om å la Kongsvinger være eneste hovedkvarter for en invasjon etter at Kieltraktaten var et faktum. Antakeligvis mente man at et angrep her hadde større sjanse til å lykkes, og var mindre risikabelt enn et angrep lenger sør.

4.2. Avvik fra forsvarsplanen

4.2.1. Gjennomgang

Kort tid etter at den norske forsvarsplanen var approbert, kom en armeanbefaling for uventet angrep som tok for seg utplassering av tropper. Denne anbefalingen avviker på flere punkter fra forsvarsplanen. Som Lindbæck-Larsen påpeker, er det naturlig, siden dette var en ordning for alarmberedskap, og ikke selve forsvaret, men det er likevel noen avvik som er iøynefallende store. Blant annet var Svinesund tenkt langt bedre besatt enn i forsvarsplanen. Det ble også satt av tre bataljoner mellom Tønsberg og Larvik (Lindbæck-Larsen 1945, s. 215-216).

I januar, etter at Kieltraktaten ble kjent, var man redd for en nærliggende svensk invasjon. Staffeldt, som fikk kommandoen sønnafjells mens Kristian Fredrik var i Trondheim, fikk nå ansvaret for en eventuell krigføring. Han ba om å få Sejersted til å hjelpe seg med planleggingene, da den aktuelle forsvarsplanen ikke var laget for vinterforhold, hvilket ble innvilget (Lindbæck-Larsen 1945, s. 219).

Det ble nå foretatt flere avvik fra den opprinnelige planen. Blant annet ble en reservebrigade under Arenfeldt lagt til Kristiania og Drammen. Venstre fløybrigade ble dessuten delt i to selvstendige grupper, og avdelingen ved Kongsvinger ble styrket på bekostning av styrkene lenger nord (Lindbæck-Larsen 1945, s. 221).

Omtrent på samme tid ble det sendt ut direktiver til brigadesjefer fra Kristian Fredrik. Her blir det blant annet sagt at Krebs med sin styrke stasjonert i og rundt Kongsvinger skulle holde seg der. Samtidig skulle oberstløytnant Rode

ved Elverum enten forsvare seg mot angripende svensker, hjelpe Krebs eller samarbeide med Sentrumsbrigaden (Lindbæck-Larsen 1945, s. 221).

I februar ble hæren samlet, og et forsyningsystem ble klart. For de aktuelle festningene sin del skulle Fredrikstad og Fredriksten holde Staffeldts brigade mellom Øyeren og Fredrikstad med brød, samtidig som Fredriksten også forsynte Spørck, og Kongsvinger skulle delvis forsyne Hegermanns brigade ved Blaker og fullstendig sine egne styrker. Hegermanns brigade skulle for det meste få forsyninger fra Akershus. Da hæren ble permittert i mars, ble det ikke nødvendig med et så omfattende system. Da ble det også tatt menn fra brigadene for å besette festningene (Lindbæck-Larsen 1945, s. 220, 222-223).

Etter hvert begynte man å få opplysninger om en mulig plan om et svensk angrep på vestsiden av Kristianiafjorden. Staffeldt anså dette som mindre sannsynlig, da svenskene opprettet magasiner og plukket ut beitemark til hester i Bohuslän. Om resten av den norske overkommandoen hadde samme syn vites ikke, men man tok grep for å ruste opp flåten og samle mesteparten av den i Kristianiafjorden (Lindbæck-Larsen 1945, s. 225).

2. juni ble det satt opp et nytt system for forsyninger. Fredriksten skulle ha forsyninger for sin garnison i tre måneder. De andre festningene skulle ha for én måned, men samtidig også forsyne tropper i omegnen, sammen med andre magasiner. 5. og 11. juni ble det bedt om å endre disse planene, blant annet skulle Kongsvinger få et reserveforråd, samtidig som reserveforrådet på Moss skulle bli det desidert største forrådet i Smålenene, med en beholdning som tilsvarte Bøyerud, Fredrikstad og Fredriksten til sammen, noe som motstrider svenskernes antakelse om at Fredrikstad var et hoveddepot nest etter Akershus (Lindbæck-Larsen 1945, s. 230-231).

Det ble nå mer og mer klart for de fleste at svenskene sannsynligvis ville gå inn med sin hovedstyrke i sør og samtidig bruke sin overmakt på sjøen, men akkurat hvordan var mer uklart. Det som derimot er klart er at Kristian Fredrik tok initiativ til å sikre vestsiden av fjorden. Det kan også se ut til at man har vurdert et aktivt forsvar av de sørlige delene av Østfold som for risikable, og derfor sendt ut direktiver til styrker i området om at de ikke skulle forsøke å

stanse svenskene, kun oppholde dem. Langnes ble trukket fram som et viktig forsvarspunkt, men som vi vet ble også denne stillingen oppgitt rimelig fort etter at krigen hadde startet (Lindbæck-Larsen 1945, s. 235-236).

I denne forbindelse er det et annet problem som dukker opp, som også Lindbæck-Larsen peker på, enn at festningene kunne gå tapt, hvilket nå må ha blitt ansett for akseptabelt, nemlig hvordan Kristian Fredrik kunne rettferdiggjøre en krig på bakgrunn av å nekte svenskene å besette Fredriksten og Fredrikstad, samt deres nærområder, når han uansett var forberedt på å gi opp disse festningene under en krig. Jeg har ikke noe svar, men når man vet at det allerede var planlagt å oppgi disse områdene, setter det den tilsynelatende svake norske krigsinnsatsen i et nytt lys. Da krigen var over hadde svenskene strengt tatt ikke vunnet mer enn nordmennene hadde godtatt å tape, selv om de noen steder så ut til å være i stand til å presse seg videre om det skulle bli nødvendig. På den annen side må disse forhandlingene ha gjort festningene viktigere igjen, men det har neppe vært tid til å lage noen planer med dette i tankene før svenskene angrep (Lindbæck-Larsen 1945, s. 237)

Sejersted ser ikke ut til å ha blitt gjort oppmerksom på denne nye og sannsynligvis noe kontroversielle planen. Da operasjonene startet skal han i hvert fall ha forsøkt å få styrkene tilbake i en posisjon som var mer etter hans plan, mens offiserene i felten hadde fått helt andre instruksjoner. Dette tatt i betraktning skulle man nesten trodd at det var større forvirring blant de norske styrkene (Lindbæck-Larsen 1945, s. 237).

4.2.2. Vurdering

Som vi ser ble Svinesundsfronten oppgradert under planene for uventet angrep. Dette var ikke et veldig stort avvik, da et av alternativene tok for seg et angrep her, men det ser ut til å bety at mens forsvarsplanen antok en invasjon hovedsakelig mot Blaker, fant anbefalingen et storangrep ved Svinesund mest nærliggende. Dette er muligens et tegn på at ikke alle satte fullt så stor lit til festningenes avskrekkende virkning som Sejersted. Det som skjedde videre

forsterker og bekrefter dette inntrykket. Styrker ble fordelt annerledes, og steder som før ikke hadde blitt sett på som viktige, ble nå nettopp det.

Nå er det selvfølgelig mulig at disse endringene i stor grad ble gjort for å tilpasse planen vinterforhold, som jo var meningen. For eksempel kan man ha sett på terrenget nord for Kongsvinger såpass vanskelig om vinteren at et innfall der ville være svært usannsynlig. Men det kan også, enten i tillegg til dette eller istedenfor, være en revurdering. Med tanke på forflytningen av styrker fra nord til sør, kan det tenkes at Kongsvinger ikke ble ansett som så sterk som den ble et halvt år tidligere. Dette er kanskje ikke det mest sannsynlige alternativet, da den norske overkommandoen skal ha hatt stor tillit til denne festningen (Lindbæck-Larsen 1945, s. 252). Det kan isteden være at man anså stillingen lenger sør for viktigere, og at man ville ha flere styrker i slik posisjon at de fort kunne komme seg dit krigen sto. Å gå sør fra Kongsvinger ville ta kortere tid enn fra Flisa eller Elverum, og om svenskene mot formodning skulle finne på å angripe her, ville ikke styrkene i Kongsvinger være langt unna her heller. Kongsvinger ble dermed et slags mellompunkt mellom Blaker, og Hedmarken, mens Blaker var et mellompunkt mellom Kongsvinger og Østfold. På denne måten får Kongsvinger mer preg av å ha vært, sammen med Blaker, et punkt for kommunikasjon mellom den antatte sørfronten og den antatte nordfronten.

Likevel kommer direktiver fra Kristian Fredrik som tilsier at et angrep mot Kongsvinger ble ansett som mer sannsynlig, og at et angrep lenger nord heller ikke var en umulighet, men som vi kan se endret dette seg, samtidig som styrkene som ble dratt fra elverumstraktene til Kongsvinger ikke ble sendt nordover igjen, så vurderingen av Kongsvinger som et kommunikasjonspunkt holder fortsatt vann. Staffeldt/Sejersted og Kristian Fredrik var dessuten langt unna hverandre på dette tidspunktet, og kan ha hatt forskjellige tanker om hva som var sannsynlig.

Ser vi på endringene i forsyningsplanen fra februar til juni, ser vi at Fredriksten gikk fra å skulle forsyne andre tropper, til å kun skulle bry seg om seg selv. Ved de to andre festningene ser ikke endringene ut til å være så store til å begynne med, bortsett fra at de skulle ha mindre forsyninger til seg selv, men

dette ble snart forandret på. I hvert fall for Kongsvinger sin del, som skulle få et reserveforråd. Samtidig fikk Fredrikstad mye mindre å si som depot, da et hoveddepot ble opprettet et helt annet sted.

De videre vurderingene som ble gjort får det til å se ut til at Fredrikstad og Fredriksten var klare til å ofres, og spesielt Fredrikstad. Fredriksten skulle tross alt ha et forråd på tre måneder, mens Fredrikstad skulle ha for én, og man har sannsynligvis dermed regnet med at førstnevnte festning ville holde en god del lenger enn sistnevnte. Skulle disse festningene nå ha hatt en strategisk betydning for Norge sin del, må det ha vært som punkter som kunne oppholde svenske styrker en god stund. I dette tilfellet kan vi nok se bort fra Fredrikstad, da det var kjent at denne ikke ville kunne holde ut under en lengre beleiring. Fredriksten var det nok noe større tiltro til. Likevel har man nok regnet med at også denne festningen til slutt ville falle, da de sørlige delene av Østfold ser ut til å ha blitt oppgitt allerede før krigen startet. Dette gjør også at Blaker får en uklar stilling. Når fronten ved Fredrikstad og Fredriksten var oppgitt, trengtes ikke lenger et sterkt punkt for kommunikasjon mellom disse og Kongsvinger. De norske styrkene ville nå i stor grad dessuten bli nødt til å holde seg vest for Glomma, og muligens trekke seg tilbake til Drammen og videre om krigen virkelig dro ut og det ble nødvendig. Samtidig kunne Blaker være et punkt styrker fra Kongsvinger kunne gå til for å hjelpe de norske styrkene på vestsiden med å enten stoppe svenskene eller forhindre at de ble overrumplet. Noe større angrep mot Blaker ser i hvert fall ikke ut til å ha blitt ansett som altfor sannsynlig nå.

4.3. Svenske vurderinger

4.3.1. Gjennomgang

På svensk side ser det ut til at den eneste endringen av interesse var hvor man skulle angripe. Et hovedangrep på vestsiden av Kristianiafjorden var nemlig lenge aktuelt. Karl Johan hadde vært tilhenger av denne ideen også før angrepsplanen ble skrevet, noe som vel tyder på at den aktuelle plan ikke alene

er Essens verk. Hvor stort et slikt angrep skulle bli, vites ikke, men Lindbæck-Larsen mistenker at meningen var at den svenske hærstyrken i Tyskland skulle ta seg av dette, siden den uansett snart skulle fraktes nordover. Han påpeker også at det den 28. mai var for sent for en slik manøvre, men det var ikke før 21. juni at et hovedangrep på vestsiden ble oppgitt. Altså ikke stort mer enn en måned før krigen brøt ut. Likevel fortsatte det å planlegges i de baner, men da var det vel heller snakk om et mindre angrep. I begynnelsen av juli var Sverige i forhandlinger med England om skip som kunne føre Bennigsens russiske korps fra Danmark til Norge, muligens for å kjempe på vestsiden, og ikke sammen med de svenske troppene, men forhandlingene falt snart fra hverandre. Helt fram til Pukes styrke la ut mot Hvaler, ble det snakket om en slik manøvre i svenske kretser. Det har blitt sagt at dette kunne være for å lure nordmennene, men det var flere det hadde vært naturlig å informere om planene som i så fall ble holdt utenfor. Dette gjør det til en mulighet at å få i stand noe på vestsiden av Kristianiafjorden var hensikten helt til krigen startet, eller kanskje til og med helt til operasjonene ved Hvaler ikke fikk det utfallet svenskene hadde ønsket, men det kan like gjerne ha vært et forsøk på å forvirre norsk etterretning (Lindbæck-Larsen 1945, s. 182-183).

I følge Alnæs fikk svenskene tak i den norske forsvarsplanen. Lindbæck-Larsen, derimot, mener på grunn av flere detaljer som ikke stemmer overens, blant annet at Essen antok at nordmennene ville stille opp styrkene på en helt annen måte enn Sejersted skrev i planen, at de ikke kjente til den norske planen før den svenske angrepsplanen var skrevet (Lindbæck-Larsen 1945, s. 182; Alnæs 2013, s. 313). Om de faktisk fikk tak i den på et eller annet tidspunkt, var det neppe noe problem for nordmennene uansett. Som vi har sett benyttet seg tross alt av helt andre planer da krigen først brøyt ut

4.3.2. Vurdering

Vi ser nå at svenskene først ville unngå festningene, for deretter å gå mot dem når fotfestet i Norge var bedre. Dette kan gi Sejersted noe rett da han antok at svenskene ikke først og fremst ønsket å gå inn i et område med to festninger og

flere elver som stengte framgangen. Planen om å gå i land i vest kan for så vidt også være fordi man regnet med at de fleste styrkene ville stå i øst.

En slik revurdering som foregikk kan bety at svenskene godtok det angrepsplanen sa om at festningene sannsynligvis ikke ville bli et stort problem om man gikk inn i sørøst, men det kan også ha vært helt andre ting som førte til at man ombestemte seg. Stemmer det at det var meningen å gå inn i vest helt til Puke kom til Hvaler, er det hendelsene her som er avgjørende, og ikke hvordan svenskene vurderte Fredrikstad og Fredriksten.

Om Lindbæck-Larsen tar feil, og svenskene hadde den norske forsvarsplanen før de skrev sin angrepsplan, endrer det uansett ikke hvordan svenskene vurderte festningene. De gir bare en grunn for hvorfor de i så fall vurderte dem slik de gjorde.

4.4. Oppsummering

Alt i alt er det som kommer fram her hovedsakelig at Fredrikstad nå ble ansett som et svært svakt punkt av både svensker og nordmenn, og fra norsk side ser det ut til at den ikke lenger har noen strategisk betydning. Samtidig ser det ut til at Kongsvinger av begge ble regnet som for sterk til å bli angrepet i starten av krigen, men nordmennene var naturligvis ikke helt sikre, da de ikke fullt ut kjente svenskernes planer. Kongsvinger ser også ut til å ha blitt gitt en mulig rolle som kommunikasjonsledd.

Fredriksten, som svenskene skulle blokkere, ser fortsatt ut til å ha blitt regnet som sterk av nordmennene. Sterk nok til at man ville overlate den til seg selv med et forråd for tre måneder. Svenskernes vurdering av Fredriksten ser ikke ut til å ha endret seg.

Blaker har som sagt en uklar stilling på den norske siden. Svenskene har nok fortsatt ment at skansen var et sentralt kommunikasjonspunkt det var viktig å tilegne seg.

5. Opprustning

Krigen kom ikke som noen overraskelse på noen i den norske overkommandoen. De visste at svenskene var troende til å angripe før eller siden, og hadde derfor tatt grep med tanke på dette. Tidligere har jeg gått gjennom planer som ble laget, både på norsk og svensk side. Her vil jeg se på hva som ble gjort på norsk side for å sette festningene i stand til den krigen man visste ville komme. Dette vil jeg gjøre med tanke på hvordan man så på festningenes rolle og betydning i en krig, og vil derfor gå tilbake til 1764, da en overordnet plan med akkurat dette i tankene ble laget (Widerberg 1934, s. 169). Deretter vil jeg se hvordan denne planen ble fulgt, hvilke andre planer som dukket opp og hvilke arbeider som ble gjort, samt hvordan overkommandoen og administrasjonen stilte seg til både arbeidene og festningenes forsvarsevne.

5.1. Gjennomgang

5.1.1. Fredrikstad

I 1764 ble festningene i Norge delt inn i fem klasser etter betydning. Dette ble gjort blant annet fordi man mente at hæren ikke var stor nok til å kunne besette mer enn tre festninger med garnison, samt at flere av forsvarsverkene kun var nødvendige om sommeren. Terrenget selv ble ansett som en bedre hindring enn noen festning, og det ble avgjort at man heller skulle ha depotfestninger som skulle virke som støttepunkt for hæren, og ikke først og fremst som en sperre mot fienden. I første klasse var Fredrikstad, Kongsvinger og Trondheim. Fredrikstads plass på denne listen ble begrunnet på flere måter. I krigstid var festningen det viktigste kommunikasjonspunktet mellom Norge og Danmark, samtidig som festningen var nødvendig for å beholde herredømme over Glomma. Derfor ville svenskene være nødt til å ta seg av Fredrikstad om de ville erobre Norge. Videre ble det sagt at festningen hadde en gunstig beliggenhet, men selve festningsverkene var heller dårlige, og var nødt til å forbedres. Dette var noe som hadde blitt forsøkt gjort oppover første delen av 1700-tallet uten hell, og det skulle ikke noe lettere i resten av århundret. Det ble laget flere planer, men ingen

av dem ble virkelighet. Det var ikke før etter 1800, da man forsto at Norge faktisk var i fare igjen, at man begynte å gjøre forbedringer (Widerberg 1934, s. 169-171, 186).

I 1689 ble det pekt på at et angrep fra Kråkerøysiden ville kunne være ødeleggende for Fredrikstad, og et fort ble foreslått på Isegran for å holde fiendtlige styrker unna. Dette fortet sto ferdig i 1741. Likevel skulle det gå en stund for man i stor grad begynte å innse at Fredrikstad kunne angripes fra andre kanter enn fra øst. Ved nord-øst-fronten, som ble regnet som mest utsatt, lå Kongsten fort, men i 1787 gjorde general Huth det klart at det ville være lettere å ta festningen ved å gå opp Vesterelva, avskjære kommunikasjonen med Kristiania og angripe fra nord. På bakgrunn av dette ble fortet Huth lagt på en Holme for å sperre elva. Det ble også foreslått å befeste Rolvsøy, men dette skjedde ikke (Lindbæck-Larsen 1945, s. 242-243; Kavli 1987, s. 142).

Festningsingeniør i Fredrikstad H. C. Gedde fikk i 1801 en ordre om at Fredriksten og Fredriksten måtte settes i stand. Han gikk straks i gang, men meldte til ingeniørkorpset at Fredrikstad måtte få en full overhaling for å kunne utholde et langvarig angrep og la fram en mer detaljert plan av hva som måtte gjøres. Han konkluderte med at det hele ville koste 65200 riksdaler, men justerte det senere opp til 79500 riksdaler. Det ble avsatt en viss sum årlig, og arbeidene ble satt i gang. I 1814 skal arbeidene ha vært så godt som ferdige. Det var fortsatt mangler, blant annet manglet festningen bombesikre hus, og brystvernet var flere steder for lavt. Dette kom av at jorden festningen lå på gjorde det vanskelig å ha et permanent høyt brystvern. Det ble isteden anbefalt å gjøre klart utstyr for å midlertidig forhøye brystvernet når det ble nødvendig. Sommeren 1813 ble det foreslått å få i stand flere tusen faskiner i denne forbindelse, men planen ble ikke approbert (Widerberg 1934, s. 174, 182-184, 189-190).

Isegran fort ble også satt i stand. Fra 1807 til 1814 ble fortet satt opp til moderne standard, og et bestrykningsbatteri for fem kanoner ble anlagt. Her ble det satt ti attenpundskanoner, men disse ble fjernet for å bli fraktet til Moss 20. juli 1814 (Lindbæck-Larsen 1945, s. 243).

I januar 1814 påpekte daværende kommandant Mechlenburg faren for et angrep over Kråkerøy. I denne forbindelse reiste Sejersted til Fredrikstad for å ta festningen i nærmere øyesyn. Han ble ikke oppmuntret av det han fant. Han klagde blant annet på at brystvernet var for lavt, og foreslo til daværende festningsingeniør Purgan at han burde forhøye brystvernet med tømmer hvis de hadde nok økser. Han hadde tydeligvis ikke satt seg inn i de senere tiders arbeider på Fredrikstad festning og avgjørelser i forbindelse med disse. At utenverkene Isegran og Cicignon, sistnevnte ble ikke involvert i kampene, ble forlatt hadde han ingen innvendinger mot, da det ikke fantes god kommunikasjon over Glomma. En bro hadde riktignok blitt forslått, men ble sett som på unødvendig. I tillegg var festningsgravene dekket av snø og is, noe som kan ha gitt inntrykk av at festningen var i dårligere stand enn den egentlig var. Han satte også i gang med å frakte vekk alle forsyninger som ikke ville være strengt nødvendige for en beleiring, en avgjørelse som allerede var tatt. I tillegg mente han at besetningen var for svak, men han ville ikke styrke den, da han ikke ville sette flere soldater på spill i en såpass svak festning. Det er trolig at dette besøket ikke har hjulpet til med å styrke moralen til festningens besetning, snarere motsatt. Spesielt for Hals, som nettopp hadde tatt over som kommandant (Widerberg 1934, s. 189-191; Haffner 1914, s. 50-52; Lindbæck-Larsen 1945, s. 243-244).

Etter Sejersteds besøk nedsatte Purgan og Hals en defensjonskommisjon for å finne ut og utføre de utbedringene som er nødvendige og mulige. De kom til: 1. at hovedvollenes palisadering måtte forsterkes, 2. at brystvernene måtte forhøyes og banketter anlegges, begge ved hjelp av faskiner, 3. at ravelinene måtte forsterkes med spanske ryttere, 4. at artillerifelttøyhuset måtte blenders, eller bombesikres, og Kongstens kasematter og forhugninger måtte utbedres. De to første punktene ble regnet som viktigst. Mye av dette ble gjort, men tiden ser ikke ut til å ha bli brukt så effektivt som den burde, og blenderingen av felttøyhuset ble det ikke noe av. Dermed hadde festningen fremdeles ingen bombesikre hus. Likevel skal festningen i det krigen brøyt ut ha vært i relativt god stand (Widerberg 1934, s. 191-192).

Til tross for at Mechlenburg hadde pekt på Kråkerøy som et svakt punkt, var det ikke mye som ble gjort her. Ingen nye forsvarsverker ble satt opp, men terrenget skal fremdeles ha vært til fordel for en forsvarsstyrke, i hvert fall så lenge Isegran var besatt. Nå hadde det seg som nevnt slik at alt skytset fra Isegran ble fjernet noen dager før krigen brøyt ut, og fortet ble dermed ikke besatt. Dette gjorde forsvaret av Kråkerøy flere hakk vanskeligere, men det burde ikke ha vært umulig. Planen skal ha vært å forsvare øya med nok mannskap, og Sejersted har i februar 1814 villet ha tre bataljoner stående der. Til slutt var det kun én bataljon som ble stående på øya. For øvrig det antallet Hals selv hadde bedt om (Lindbæck-Larsen 1945, s.32-333)

5.1.2. Fredriksten

Fredriksten festning har siden den var under bygging virket som et slags skjold mot svenske styrker. Flere svenske invasjoner har stoppet og blitt slått tilbake ved Fredrikshald og Fredriksten. En viss berømmelse fikk den også da Karl XII døde her i 1718 (Kavli 1987, s. 111, 122).

Dette tatt i betraktning er det sannsynlig at Fredriksten hadde en spesiell stilling både hos nordmenn og svensker, og Lindbæck-Larsen skriver også at selv om festningen hadde mindre strategisk betydning enn før ut fra måten det norske forsvaret var tenkt, var den psykologiske betydningen stor på begge sider. (Lindbæck-Larsen 1945, s. 245).

I 1764 ble Fredriksten likevel ikke ansett som en av de viktigste festningene. Den kom i andre kategori, sammen med Akershus. For Fredrikstens del ble dette begrunnet med at festningens innflytelse på et forsvar av landet ikke ville bli stor under en invasjon, og den skulle derfor holdes ved like, men ikke forbedres. Noe skikkelig kommandantskap skulle den heller ikke ha, men en kapteinvaktmester og en vollsjef, samt et regiment hvis sjef skulle fungere som kommandant. Da denne nye planen for inndeling av festninger ble approbert, var det med ett forbehold, nemlig at Fredriksten skulle holdes i god stand. Kommandantskapet ble heller ikke fjernet. Kommandant von der Osten ble

riktignok avskjediget, men det gikk ikke lang tid før han ble gjeninnsatt. Det ser altså at denne kategoriplanen ble oversett, i hvert fall når det gjaldt Fredriksten (Widerberg 1934, s. 186-188).

Flere større forbedringer av festningen ble etter hvert foreslått, men disse kom gjerne i forbindelse med mulige trusler, og ble oppgitt når faren så ut til å være over. En del mindre arbeider ble derimot gjort (Widerberg 1934, 209-210).

I 1808 ble utenverket Overberget forsynt med et minelager så det kunne sprenges i nødsfall, da dette verket ville kunne gi fienden en sterk stilling i nærheten av hovedfestningen hvis de klarte å innta den (Widerberg 1934, s. 223).

I 1812 fikk ingeniørbrigaden i oppdrag å redegjøre for hva alle festningene i den norske armés 1. divisjons distrikt trengte for å settes i tilfredsstillende stand. Arbeidene som ble lagt fram som nødvendige på Fredriksten var heller beskjedne. Året etter fikk festningens kommandantskap enda en forespørsel om redegjørelser. Ohme skal ha skrevet at det viktigste å få i stand var følgende:

1. Nye palisader på festningens dobbelte glacier og våpenplass.
2. Sистерne og tilhørende til Stortårnet fort.
3. Bedre ankomst til batteriet ved Donjon.
4. Rensing og istandsetting av brønnene.

Kommanderende general ga kommandantskapet 2000 riksdaler til å utføre disse arbeidene (Widerberg 1934, s. 213-216).

Ingeniørøffiser Schnitler sendte i slutten av mai 1814 et krav om 40000 riksdaler til ingeniørbrigaden for ekstra arbeider ved Fredriksten. Brigaden krevde på sin side et mer detaljert overslag og ordnet godkjenning fra kommandanten. Nå hadde det seg slik at Schnitler og Ohme ikke var perlevenner, og de ble ikke enige i denne saken. Isteden gikk Ohme bak ryggen til både Schnitler og ingeniørbrigaden og henvendte seg til kongen direkte. Her ba han ikke om 40000 riksdaler, som han mente var en aldri så liten overdrivelse, men nøyde seg med 25000. Kongen bevilget dette 7. juni, og bestemte at kommandantskapet skulle motta beløpet etter hvert som det ble nødvendig. 16

juni fikk kommandantskapet 6000 av de 25000 riksdalerne (Widerberg 1934, s. 216-217; Lindbæck-Larsen 1945, s. 245).

5.1.3. Kongsvinger

Kongsvinger var, som nevnt, også en av festningene som havnet i første klasse i 1764. Noen begrunnelse har jeg ikke funnet, men de er nok ikke helt forskjellige fra begrunnelsene til Fredrikstads klassifisering. Den største forskjellen er vel i denne sammenhengen at Kongsvinger også kunne virke som en sperrefestning, ikke bare et depot og støttepunkt, men at den har kunnet være begge deler har nok ikke telt negativt.

Vedlikeholdsarbeider ble utført jevnlig, noe som var nødvendig for at murene på festningen ikke skulle skli ut, men bevilgningene som ble gitt til dette arbeidet holdt seg stort sett langt under det som var nødvendig. Dermed ble det aldri gjort nok, og skader som i utgangspunktet ikke var så alvorlige, fikk tid til å bli det. I 1773 ble det lagt fram to forskjellige planer for en kraftig forbedring av Kongsvinger festning. Ingen av planene ble godtatt (Rastad 1982, s. 12; Rastad 1992, s. 99, 113).

29. mars 1808 overtok oberst Carl Wilhelm Gottlob von Blücher kommandoen på Kongsvinger. Han satte snart i gang med en større forbedring av festningen. Mye av disse arbeidene foregikk mens det ennå var godt med snø. Denne måtte selvfølgelig fjernes, ikke bare fra områdene det skulle arbeides, men selv i soldatenes underjordiske oppholdsrom. Spesielt hyggelig var det nok ikke alltid å være soldat ved Kongsvinger festning. Mye av arbeidene ble utført under og etter slaget på Lier, mens farene for et angrep fra svenskene var overhengende. En stor del av fokuset var på trehogst, slik at man fikk klar sikt. Mot slutten av mai skal festningen ha vært i "en fortræffelig Forsvarsstand". Festningen ble kanskje ikke angrepet, men nå var den i hvert fall mer forberedt på en krig enn den hadde vært (Rastad 1982, s. 23-24).

I 1807 ble det foreslått å sette opp tre nye skanser på festningens nordvestside, mot Vardåsen. En av disse skansene, som ble kalt prins Kristian

August, fikk Blücher klarsignal til å bygge i 1808. I 1810 sto den ferdig, og hadde kostet ca. 7345 riksdaler. I sammenheng med dette begynte man også å bygge de to andre skansene, disse lenger nord. De sto klare litt før prins Kristian August og har fått navnene prins Fredriks batteri og Batteri nr. 2. I 1811 ble enda en skanse forslått og begynt på. Denne fikk navnet Se til høyre, da den skulle beskytte mot fiender som kom fra høyre, og kostet til sammen omtrent 6084 riksdaler. Disse skansene ble satt opp ved festningens svake punkter, slik at den skulle kunne forsvare seg selv om fiendtlige styrker klarte å ta seg over Glomma (Rastad 1982, 96-102).

Også flere byggearbeider ble utført i denne perioden, både utbedringer og nybygg. Disse arbeidene var ferdige i 1814, og hadde da kostet over 18000 riksdaler, sannsynligvis også over 20000. Dette betyr ikke at det ikke var mer som kunne forbedres i 1814. I mars skrev Kristian Fredrik til kommandant d'Aubert at festningens bygninger burde blenders, men ikke før man fikk vite om det var strengt nødvendig. Det tok dermed litt tid før arbeidet satte i gang, men i gang ble det satt, og da det var ferdig var både tak, dører og vinduer på flere bygninger bombesikre. En sterk kontrast til Fredrikstad, hvor de ikke hadde klart å blendere en eneste bygning. I tillegg ble bekvemmeligheter som gulv og ovner i flere rom skaffet, og blokkhus ble satt opp i flere av skansene. Dessuten ble det satt opp flere palisader og lagt ut spanske ryttere, i tillegg til en kraftig forhugning rundt festningen. Arbeidene i 1813 og 1814 kostet til sammen 35936 riksdaler og 19 skilling, og hadde satt festningen i svært god stand før stridighetene begynte (Rastad 1982, s. 103-113, 133-135).

5.1.4. Blaker

I 1764 havnet Blaker skanse i femte og siste klasse, og ble altså ikke ansett som spesielt viktig. Året etter ble den nedlagt, og anlegget skulle selges, men dette ble det ikke noe av, og i 1789 fikk en garnison på nytt tilhold her. Dette varte til 1801, da festningen skulle tømmes for folk og utstyr og anses som demolert. Likevel var det folk der i 1808, selv om det ikke var mange. Nå fant man ut at denne skansen kanskje hadde noe for seg likevel, og da krigen tok til 1814, sto

det her 600 mann (Brochman 1950, s. 69; Rastad 1982, s. 86; Kavli 1987, s. 162-163).

Noen nøyaktig oversikt over arbeider gjort på denne skansen har jeg ikke. At den ble nedlagt i både 1765 og 1801 skulle tilsi at den ikke har blitt ansett som viktig nok til at storstilte arbeider skulle foregå her, men den har tydeligvis ikke vært helt falleferdig da den måtte i ilden i 1808, så det er sannsynlig at noe vedlikeholdsarbeid har blitt gjort. I 1811 skal den ha blitt satt i god stand, og vurderingene av skansens strategiske betydning skulle tilsi at denne gode standen nok har blitt holdt ved like, i hvert fall til kampene i 1814 var over. For øvrig skal det ha stått 13 seks- og åttepunds kanoner og to trettisekspunds haubitsere her (Lindbæck-Larsen 1945, s. 251; Brochman 1950, s. 73).

5.2. Vurdering

Hvis klassifiseringen av 1764 gir en pekepinn på hvordan festningene ble sett på i denne perioden, varte den perioden i så fall ikke spesielt lenge. Dette ser vi blant annet ved at Fredrikstad og Kongsvinger, som begge skulle rustes opp, til en viss grad ble stående og forfalle, mens Fredriksten, som skulle miste kommandanten og bli mindre prioritert i bygningsarbeider enn de to forestående festningene, verken mistet kommandanten eller ble nedprioritert. Faktisk ser den ut til å ha blitt prioritert mer enn de andre festningene, da forfallet blant disse før krigen i 1814 var minst på Fredriksten. Jeg vil tro Fredriksten kan takke den nevnte symbolverdien for dette. Blaker har også blitt ansett som noe viktigere enn hva som i utgangspunktet ble avgjort, men det skulle heller ikke så mye til. Det ser ikke ut til å være før etter at den ble beleiret i 1808 at man faktisk forsto at den kunne være et relativt viktig punkt.

Når det gjelder pengebruk er det kun for Kongsvinger det er klart hvor mye som ble brukt, men vi vet hva som ble godkjent for Fredriksten og Fredrikstad, sistnevnte dog over en lengre periode enn for de to andre. Tar vi ikke dette med i betraktning var det Fredrikstad som fikk mest, men både Kongsvinger og Fredriksten kan ha fått mer enn det er oppgitt her i årene før

1813, så det er vanskelig å sammenlikne situasjonen før dette året. Vi må også huske på at Kristian Fredrik tok over styringen i 1813, og med ham kan det ha skjedd endringer i vurderingene. I hvert fall ser det etter at han kom på banen ut til at Kongsvinger og Fredriksten ble behandlet noen lunde likt, mens Fredrikstad ble neglisjert, men vi må huske på at Kristian Fredrik ikke fikk opplysninger om Fredrikstads tilstand før i januar 1814, og da var allerede de planlagte arbeidene fullført.

Det er egentlig Kongsvinger og Fredrikstad det er mest interessant å sammenlikne. Fredriksten ser ut til å ha vært i omtrent så god stand man kunne ønske i årene rett før 1814, men både Kongsvinger og Fredrikstad hadde skrikende mangler i sine forsvarslinjer. Nemlig Kråkerøy for Fredrikstad og Vardåsen for Kongsvinger. Kongsvinger og Fredrikstad var dessuten begge vurdert som festninger av første klasse i 1764. Det var ikke Fredriksten.

Som vi kan se ble det tatt grep for en opprustning av Fredrikstad før det samme skjedde med Kongsvinger. Dette kan bety at man så Fredrikstad som mer betydningsfull, men jeg tror heller det kan ha vært fordi man rett og slett anså Fredrikstad for å være i dårligere stand enn Kongsvinger. Kongsvinger hadde tross alt hatt en jevn strøm av vedlikeholdsarbeid, noe ikke Fredrikstad ser ut til å ha hatt.

Arbeidene kom etter hvert i stand på Kongsvinger også. I første rekke skjedde det ikke annet enn utbedringer av begge festningene, men i 1807 skulle deres svak punkter komme på banen. Ved Fredrikstad ble Isegran bygget ut, mens Kongsvinger fikk flere skanser, både vekk fra og mot Glomma. Da disse arbeidene på Kongsvinger var ferdige var det ikke flere store hull i forsvaret for denne festningen. Ved Fredrikstad, derimot, hadde ingen ting skjedd på Kråkerøy, til tross for at faren var kjent. Utbyggerne i 1807 kan ikke klandres for dette, for det var ikke før i 1814 at man faktisk igjen begynte å forstå at et angrep fra Kråkerøy faktisk var en trussel. I 1807 kan det kanskje ha sett ut som om man var i ferd med å tette hullene til begge festningene like godt.

Derfor må vi ta med arbeidene gjort etter Kristian Fredrik trådte på banen i betraktningen. Noe som virkelig peker seg ut er at mens mange av

bygningene i forbindelse med Kongsvinger festning, etter initiativ fra Kristian Fredrik, ble blenderte, klarte man ikke å gjøre det samme med en eneste bygning i Fredrikstad. De andre nødvendige arbeidene innad i festningen ser likevel ut til å ha blitt utført, men det er ingen tvil i at mangelen på bombesikre bygninger virkelig var et problem for Fredrikstad.

Når det gjelder arbeider på selve festningene, ble det som trengtes gjort begge steder, og der det ikke ble gjort kan man kanskje heller legge skylden på kommandantskapet enn overkommandoen, men på den annen side hadde kanskje ikke noen arbeider blitt gjort i det hele tatt etter Sejersteds besøk hvis det ikke var for kommandantskapet.

Hovedforskjellen er altså de svake punktene. De fleste andre arbeider var alt gjort da Kristian Fredrik kom på banen, så en sammenlikning kan kanskje ikke bli perfekt. Det kan likevel se ut som om overkommandoen hadde et mer avslappet forhold til Fredrikstads svakheter enn Kongsvinger, til tross for at faren for angrep var mindre i Kongsvinger enn i Fredrikstad. I Kongsvinger ble det til og med utført arbeider ut over det som var strengt nødvendig, så langt utover at man til og med satte inn nytt gulv, noe som neppe hadde noe å si for festningens forsvarsevne. Alt i alt kan det altså synes som om Kongsvinger har blitt mer prioritert enn Fredrikstad, men de stiller likevel forholdsvis likt, og den virkelig store forskjellen er mangelen på forsterkning av Kråkerøy, eller Fredrikstads svake punkt. Likevel kan det se ut som om Kongsvinger da krigen brøyt ut var den av festningene som var i best forsvarsmessig stand, mens Fredrikstad var den verste. At kanoner faktisk ble fjernet fra Kråkerøystillingen gjør ikke saken noe bedre.

Blaker stiller i en helt annen kategori enn festningene. Den blir oppvurdert og oppgradert fram mot 1814, men rett før krigen skjer det ting som gjør at skansens stilling er uklar. Man kan spørre seg om skansen i det hele tatt hadde blitt oppgradert om man hadde visst det man visste i juli, men erfaringer fra 1808 viste uansett at skansen kunne ha en funksjon, så besatt ville den nok blitt uansett, om ikke annet for å være en torn i øyet for svenskene. En liknende stilling Fredriksten muligens ble gitt til slutt, men på mye mindre skala.

6. Etterretning

Spionasje var og er en naturlig del av forberedelsene til en mulig krig, og må nødvendigvis også ha forekommet her. Jeg har før nevnt at svenskene skal ha fått tak i den norske forsvarsplanen, men at det ikke sier noe om hvordan de vurderte situasjonen, bare muligens hvorfor. Mye mer informasjon om svensk etterretning har jeg ikke, men på norsk side stiller det seg annerledes, og det er godt mulig at resultatene av denne etterretningen kan klare opp i uklarerheter.

6.1. Gjennomgang

Før Kristian Fredrik kom, fantes det ingen sentral etterretningsledelse. Likevel var det en viss aktivitet på dette feltet, med utgangspunkt i en mer spredt ledelse. Den besto av admiral Lütken, som tok seg av sjøen, generalmajor Ohme, som arbeidet ut fra det sørlige Østfold, oberstløytnant Krebs, som hadde resten av grensen sønnafjells, og general Krogh i Trøndelag. Av disse er Ohme og Krebs mest interessante i denne sammenhengen (Lindbæck-Larsen 1945, s. 158-158).

Ohme var ingen god etterretningsleder. Faktisk skjedde det ikke stort på denne fronten under ham. Den eneste som virkelig hadde en viss stilling i dette henseende var kaptein Spørck, men hans egentlige oppgave var å lede grensevakten, og dermed var det den svenske grensevakten han brydde seg mest om, ikke hva som skjedde lenger inn i landet. Kristian Fredrik forsøkte å bøte på dette ved å kontakte kanselliråd Dahl og kjøpmann Tank, begge fra Fredrikshald. Disse skal ha levert resultater, blant annet hadde Dahl en agent i Essens stab, men om de var helt til å stole på er ikke sikkert. Begge ser ut til å hatt visse sympatier for en union med Sverige. Tank hadde til og med jobbet aktivt for en norsk løsrivelse fra Danmark, mye med hjelp fra Sverige. Det var dessuten i dette området den svenske propagandaen slapp lettest til (Lindbæck-Larsen 1945, s.159-160, 172)

Krebs sitt område var atskillig større i utstrekning, men det var ikke alle punkter som var like nødvendige å holde under oppsyn. Hans viktigste

etterretningsoffiserer var løytnantene Gran og Bay. Selv om begge var dyktige, er det spesielt Bay som stikker seg ut. Han klarte å innsnigre seg hos svenskene, og fikk god oversikt over det de foretok seg. Det skal ha gått så langt at han, i samarbeid med Krebs, fikk svenskene med på at de burde angripe Kongsvinger ut fra en plan han selv hadde lagt fram. Han fikk til og med vite av svenskene selv når de hadde tenkt å gå over grensen (Krigsarkivet: Morgenbladet 25.01.1869; Lindbæck-Larsen 1945, s. 160-161; Rastad 1982, s. 132).

Ellers kan det fort nevnes at Staffeldt etter hvert fikk en sentral stilling i etterretningen langs den sørlige delen av grensen, men det fungerte ikke videre godt. De fleste rapporter ble blant annet sendt direkte til generalkommandoen, og ikke til Staffeldt (Lindbæck-Larsen 1945, s. 162).

På Krebs sitt område ble en brigade opprettet nord for Kongsvinger under oberstløytnant Rode. Dermed ble området delt i to. Krebs og Rode skal ha samarbeidet godt, men kvaliteten på etterretningen skal likevel ha sunket etter dette (Lindbæck-Larsen 1945, s. 162-163).

Offiserene ved Kongsvinger skal også ha fått ordre fra høyeste hold om å sosialisere med offiserene på den andre siden av grensen, i et forsøk på å skaffe informasjon. Ikke bare om hva som skjedde i Sverige, men også om hva som skjedde ellers i Europa, da nyheter fra utlandet var noe som sjelden nådde Norge takket være blokaden. De svenske offiserene hadde ikke noe imot en slik sosialisering, selv om de to landene offisielt var i krig siden september 1813, og den norske ingeniørkaptein Ræder har innrømmet at det nok var svenskene som fikk mest ut av disse arrangementene, rent etterretningsmessig. Offiserene på begge sider kunne dessuten til tider være i overkant harde på flaska, og i slike tilfeller spør det vel hvor mye de egentlig fikk ut av disse treffene, annet enn vennskap over grensen (Rastad 1982, s. 128).

6.2. Vurdering

Etter opplysningene om Bays strabaser i Sverige, har vi svaret på hvorfor Gahn valgte å forsøke et angrep på Lier. Hvis han var overbevist om at han hadde en

sikker kilde i det norske forsvaret som hadde gitt ham nøkkelen til en seier, er det ikke rart at han grep sjansen. Det som likevel er rart er at både Gahn og Krebs skal ha trodd at motstanderens styrke har vært større enn den var. For Krebs sin del kan det rett og slett bety at Bay ikke hadde klart å få oversikt over styrkene Gahn disponerte. Når det gjelder Gahn er det ikke rart om Bay har kommet med en og annen uriktig opplysning, men det er klart at kaptein Bay må ha vært en svært overbevisende mann hvis han klarte å lure svenskene til å angripe det de trodde var en dobbelt så stor styrke som deres egen. Likevel, hvis vi husker Gahns brev hvor han freidig erklærte at han ville supere på Lier, er det relativt klart at han har hatt troen på planen Bay skal ha lagt fram for ham. Jeg har dessverre ikke den aktuelle planen, men jeg ville ikke blitt overrasket hvis den avdekket falske svakheter i Lier skanse, og muligens også i festningens forsvar. Blant annet husker vi at manøvrene til svenskens høyre fløyavdeling ved Lier fort stoppet opp. I denne forbindelse kan det hende at feilene i Gahns rapport skriver seg fra opplysninger fra Bay. Hadde jeg hatt tilgang til Bays rapporter til svenskene, samt planen, hadde jeg kunne svart klarere på dette, men dette er dokumenter jeg dessverre ikke har klart å oppdrive.

Noen videre vurdering med tanke på festningene er vanskelig her. Kongsvinger og Fredriksten var naturlige punkter å organisere etterretning ut fra fordi de var større militære punkter nær grensen, men som vi har sett var det personlig egnethet som gjorde utslag her. Festningene bare var der. Etterretningen kunne like gjerne bli gjort ut fra en hytte i skogen. I Bays tilfelle var det også det som skjedde. Han brukte sin fars hjem på Magnor som hovedkvarter (Rastad 1982, s. 132).

7. Karl Johan under krigsforløpet

Vi har alt sett hva som skjedde på slagmarken, men mens krigen pågikk var det også andre ting som skjedde som det kan være interessant å ta en titt på. På Krigsarkivet i Stockholm har jeg funnet en rekke brev til og av Karl Johan skrevet mens krigen pågikk, i form av ordre, rapporter og annet. De er mine kilder der jeg ikke har referert til annet. De aller fleste av disse brevene tar ikke for seg de aktuelle festningene, eller Blaker i det hele tatt, men noen gjør det. Av disse igjen er det mange som ikke er spesielt interessante av den grunn at de kun beskriver hendelsesforløpet, enten i forkant, i form av ordre, eller i etterkant. Likevel er det noen av disse brevene som er interessante og som kan kaste et lys på saker og ting.

7.1. Gjennomgang

De første brevene fra krigens dager som omhandler festningene tar for seg Fredrikstad, men disse er i stor grad av den mindre interessante kategorien, da de ikke forteller noe annet enn vi allerede vet. Vi vet blant annet at svenskene regnet med å erobre denne festningen raskt, og at de lyktes med det. Det som derimot ikke har kommet fram, er at svenskene, eller i hvert fall Karl Johan, ser ut til å ha regnet med at Fredriksten ville falle raskt også. Det skriver han i hvert fall ved flere anledninger 4. august etter at Fredrikstad har falt. I et av brevene, sendt til Karl 13., skriver Karl Johan følgende (oversatt fra fransk):

"Jeg tar med 12 mørsere til Fredriksten og antar at hun vil falle innen åtte eller ti dager. Så om to uker vil du kunne ta æren for det dine forgjengere ikke har klart på 400 år."

400 år er kanskje litt i meste laget, da Fredriksten på den tiden ikke var mer enn drøye 150 år.

Dagen etter, 5. august, skrev Karl Johan et nytt brev hvor han sa at han hadde sent en parlamentær til Fredriksten, men han hadde tydeligvis ikke mye tro på dette, da han i samme brev skriver at det svenske flagget nok ikke ville

vaie på Fredriksten innen 24 timer. Nå ser det nesten ut til at forventningene hadde gått ned fra åtte til én dag, for så å stige igjen, og det kun fra en dag til den neste.

7. august kom det et nytt brev til kongen med økt optimisme. Byen Fredrikshald hadde overgitt seg. Nå ville det nok ikke vare lenge før festningen gjorde det samme.

8. august skrev Karl Johan et brev om viktigheten av å ta Tunø, og at dette i beste fall kunne føre til at Gahn klarte å ta Kongsvinger. Nå hadde Gahn allerede tapt, men det ser ikke Karl Johan ut til å ha fått greie på, for neste dag skrev Mörner et brev til kronprinsen om at Gahn har tapt og at den svenske stillingen i Fredrikshald var sikker. Dette brevet ble sendt fra Fredrikshald til Fredrikstad, og kom antakeligvis derfor fram samme dag som det ble sendt.

Etter at beskjeden om Gahns nederlag hadde nådd Karl Johan, var hans humør ikke helt på topp, og han sendte menn nordover i et forsøk på å bøte på skaden. Blant annet tok han menn fra blokaden av Fredriksten og satte store deler av Sverige i bevegelse. I tillegg lanserte han "den store plan", som gikk ut på at Gahn skulle lede en styrke på 5000 mann mot Blaker, mens 8000 mann skulle gå mot Fet over Trøgstad og videre mot Kristiania. Et flygende korps med tungt artilleri skulle operere ved Onstadsund og Grønsund, og 25000 mann skulle gå over Glomma i sør. I tillegg skulle flåten hjelpe til på østsiden av fjorden (Lindbæck-Larsen 1945, s. 409-410).

Denne planen har blitt sett på som mer av et forsøk på å lure Kristian Fredrik enn en faktisk angrepsplan, da i hvert fall operasjonene mot Blaker vanskelig ville la seg gjøre (Lindbæck-Larsen 1945, s. 410).

Det siste brevet fra krigshandlingene som later til å si noe om Karl Johans tanker rundt festningene, og da igjen Fredriksten, er datert 13. august til general Suremain, hvor han ser ut til å si at han vil ha Fredriksten invadert før forhandlingene er over, da å vinne denne festningen ville ha stor effekt blant opinionen i Europa og blant nordmennene spesielt. Likevel ser det ut til at håpet om å erobre festningen ikke var stort, og i følge Lindbæck-Larsen var det nå Karl

Johan bestemte seg for å oppgi demarkasjonslinjen (Lindbæck-Larsen 1945, s. 456-457).

21. august, etter at krigshandlingene var over, skrev Karl Johan et brev til sin kone Désirée hvor han opplyser henne om at krigen er over, og at Norge og Sverige skal forenes. Han nevner også spesielt at Fredriksten hadde overgitt seg, forteller at festningen ble kalt Nordens Gibraltar, og at det var her Karl XII falt (Wig 1998, s. 84).

Å si at Fredriksten overga seg er kanskje å dreie synspunktet litt vel mye i eget favør, men det er forståelig. Det kommer vel av at han ville sette seg selv i et så godt lys som mulig, eller også at han fortsatt var i en slags seiersrus.

7.2. Vurdering

Det er flere ting her som tyder på at å ta Fredriksten var en æressak, både for Karl Johan personlig og for Sverige som helhet. Det første brevet, sammen med de svenske planene, tyder i hvert fall på at det var på æren snarere enn taktiske årsaker som bestemte at man skulle erobre festningen. Det i seg selv skulle ikke være overraskende, da svenskene opptil flere ganger hadde måttet se sine erobningsforsøk knust ved Fredrikshald og mot Fredrikstens murer. Siste tilfelle før 1814 var 1718, da Karl XII falt. Det er ikke umulig at Fredriksten kan ha stått for svenskene som et symbol på nederlag, og at de ønsket å gjøre noe med dette. Dessuten var Fredriksten en av festningene svenskene hadde krevd å besette under forhandlingene før krigen.

Fredriksten ser også ut til å være den festningen Karl Johan er mest opptatt av i brevene, men det kan også være fordi han visste at svenskene, eller i hvert fall kongen, som han skrev til, ønsket å erobre denne festningen. Vi ser likevel også en annen grunn i et av brevene, nemlig at det ville påvirke stemningen både i Norge og Europa. Her er det mulig at han har tenkt at å miste Fredriksten ville være så demotiverende at nordmennene skjønnte at det ikke var noen vits i å fortsette motstanden. Hvordan det skulle påvirke Europa har jeg

ingen forutsetninger til å si noe om, men det kan i hvert fall tyde på at Fredriksten hadde symbolverdi også utenfor Norden.

Ser vi på det siste brevet, ser det ut til at det ikke bare var for svenskernes skyld og stemningen i Norge og Europa at han ville erobre Fredriksten. Han hadde neppe trukket frem denne festningen spesielt hvis han ikke brydde seg om den. Eller hadde han? Det ville i hvert fall være naturlig å nevne den, da Karl XII, som vi ser, ikke var et ukjent navn i Europa. Likevel går Karl Johan litt langt når han sier at festningen overga seg, og det kan nesten virke som om han prøver å si at han seiret der Karl XII feilet. Som sagt er dette en liten fordreining av virkeligheten. Festningen overga seg ikke, den ble heller overgitt, men en slik leking med ord kan vel tilgis. Det viser i hvert fall at Karl Johan selv kan ha sett noe ærefult i å erobre denne festningen.

Disse to årsakene, æren og muligheten til å påvirke stemningen i Norge og Europa, ser ut til å være svaret på hvorfor svenskene brukte så mye tid og krefter på å få Fredriksten til å overgi seg, når de strengt tatt bare kunne blokkere den og vente.

Men det er ikke bare Fredriksten som blir behandlet her. Tapet ved Kongsvinger ser ut til å ha plaget Karl Johan nok til at han satte i gang en omfattende aksjon for å styrke denne stillingen igjen, noe som er litt merkelig, da de svenske planene opprinnelig ikke ville ha noe erobningsforsøk her, og planen om å oppholde styrkene hadde uansett slått feil.

Dette, og det faktum at han skrev at å ta Tunø i siste instans kunne hjelpe Gahn med å ta Kongsvinger, kan gi en indikasjon på at Karl Johan hadde et håp om at Gahn ikke bare skulle oppholde styrkene ved Kongsvinger, men også være i stand til å slå dem. At han faktisk skulle klart dette er noe usannsynlig, da Gahn hadde en altfor beskjeden styrke til å klare noe slikt, og selv om svenskene klarte å sikre seg hele østsiden av Glomma opp til Kongsvinger, var denne festningen fortsatt ikke sperret inne, slik at den fortsatt kunne få forsyninger og opprettholde kommunikasjonen. Det var også styrker nord for Kongsvinger, som svenskene nok har visst om. Den beste forklaringen på Karl Johans håp om svensk seier ved Kongsvinger er at han visste om og hadde tiltro til Bays plan.

Bay hevder i hvert fall at Karl Johan selv hadde godkjent den (Krigsarkiv: Morgenbladet 25.01.1869).

Forsterkningen av Gahn kan ha blitt gjort for å forstyrre de norske styrkene her igjen, og kanskje ta Kongsvinger, men de norske mobile styrkene her ville nå allerede fått tid til å gå sørover før Gahn igjen var sterk nok. Forsterkningen kan også ha vært for å gjennomføre den såkalte "store planen". I så fall ville han ha handlet omtrent som Sejersted forutså, men som sagt var nok denne planen for det meste en avledningsmanøver. Stemmer dette kan det virke som om Karl Johans forflytninger innad i Sverige var litt irrasjonelle og kanskje overilte, men jeg vet ikke nok om hans faktiske motiver til å kunne si dette sikkert, og krigen varte uansett ikke lenge nok til at det ga noe utslag.

8. Oppsummering og konklusjon

Hvordan ble de nevnte forsvarsverkene vurdert militært før og under krigen i 1814, og hva slags betydning fikk de?

Naturlig nok endret synet seg over tid og etter hvem vi har med å gjøre. Som vi har sett endret nordmennene totalt strategi etter hvert som krigen nærmet seg, noe som også fikk konsekvenser for vurderingene.

På norsk side var det i 1764 var Fredrikstad og Kongsvinger som det skulle satset mest på, men det varte ikke lenge, og da 1800-tallet opprant, var det Fredriksten som var i best stand. Nå begynte krigen å true, og man skjønnte at man igjen kunne få bruk for festningene. Opprustningsarbeider på alle verkene ble iverksatt, og da særlig på Fredrikstad og Kongsvinger, som hadde det verste etterslepet. Blaker ble også rustet opp, men ikke i like stor grad som festningene.

I 1813 kom Kristian Fredrik, og det er nå vi virkelig begynner å se hvordan man vurderte festningene. I Sejersteds plan, som var den offisielle norske forsvarsplanen, ser Fredriksten ut til å bli vurdert som den sterkeste av festningene, og Kongsvinger med størst strategisk viktighet. Av festningene er det Fredrikstad som kommer dårligst ut forsvarsmessig, men det er marginalt. Blaker blir ansett som mye svakere enn festningene, naturlig nok, men strategisk blir den vurdert som potensielt svært viktig. Under de rette forhold til og med viktigere enn Kongsvinger.

Og så begynner endringene. Fredrikstad kommer snart mye dårligere ut enn de to andre festningene. Under et besøk av Sejersted ble festningens forsvarsevne dømt nord og ned, og festningen tømt for utstyr. Den var riktignok i omtrent så god stand som den kunne være, men det har enten gått Sejersted hus forbi, eller så fant han ut at festningen var svak uansett. Det ble i hvert fall bestemt at dens forsvarsevne var så dårlig at den skulle svekkes ytterligere, for å spare utstyr og mannskap. Isegran, den eneste befestede forsvarslinjen ved festningens svake punkt, ble dessuten lagt ned. Etter hvert som krigen nærmet seg og endringer i planene blir utført, ser det ut til at Fredrikstad rett og slett ble avskrevet. Kristian Fredrik ordre til kommandant Hals om å oppgi festningen og

ødelegge kanonene, som ble skrevet omtrent samtidig som svenskene hadde begynt å beleire den, skulle tyde på at man ikke hadde noen tro på at den ville holde seg overhodet. Likevel ble det satt av et rimelig stort mannskap til å beskytte den, og Hals fikk ikke vite på forhånd at han burde trekke seg tilbake om festningen ble angrepet fra Kråkerøy, så innstillingen til Fredrikstad var likevel noe ambivalent. På den ene siden virker det klart at man har gitt opp at festningen ville holde ut en beleiring. På den andre siden virker det som om man ikke helt har villet innse dette, og derfor ikke handlet for å minimere skadene ytterligere før det var for sent. Fredrikstad ble altså til syvende og sist vurdert som svært svak, og den strategiske betydningen var omtrent ikkeeksisterende, samtidig som man ubevisst ga den mer strategisk betydning ved å ikke fullt ut ta konsekvensene av festningens svake tilstand.

Fredriksten har et annet utgangspunkt enn Fredrikstad. Etter hvert som endringene i planene gjorde seg gjeldende, havnet Fredriksten i en liknende situasjon som Fredrikstad, ved at et forsvar av den ikke skulle prioriteres av andre enn festningens mannskap, men troen på denne festningens evner var likevel mye større. Der Fredrikstad fikk én måneds forråd, fikk Fredriksten et forråd for å klare seg i tre måneder. Der Fredrikstad ble beordret forlatt straks svenskene viste seg, ble ingen slike signaler gitt til Fredriksten. Det er tydelig at den planen som var gjeldende da krigen startet åpnet for å dra krigen innover i landet, og glemme det sørlige Østfold, men Fredriksten ble som sagt ikke oppgitt. Den norske overkommandoen må ha hatt stor tiltro til denne festningens evne til å forsvare seg selv. Fredriksten blir aldri nedvurdert i forsvarsevne, men viktigheten av festningen sank da krigen nærmet seg. Både Fredriksten og Fredrikstad ble politiske symboler, da kravet om avgivelse av disse ser ut til å ha vært krigens utløsende årsak, men nordmennene overlot dem likevel til seg selv, og selv om de ikke ville tillate svenskene å besette dem før krigen, tillot de de samme svenskene å erobre festningene uten at hoveddelen av den norske hæren skulle stoppe det. Dette er et aldri så lite paradoks, hvor militærstrategiske hensyn ble stilt opp mot politiske hensyn. I dette tilfellet vant militæret. I resten av krigen ser det ut til å være omvendt, men som vi har sett kan det like gjerne

ha vært en politisk vurdering å trekke seg tilbake, slik at man hadde bedre kort på hånden for en eventuell forhandling.

Kongsvingers stilling ble ikke endret stort i planene. Den ble vurdert som svært sterk og et viktig kommunikasjons- og støttepunkt. Det som derimot skjedde var at den ble rustet opp så kraftig at den ikke lenger hadde noen åpenbare svake punkter. Kanskje overkommandoen trøstet seg med dette da de oppga området til Fredriksten og Fredrikstad før krigen, til tross for den politiske striden. Kongsvinger var tross alt også en av festningene som ble krevd besatt av svenskene, og her ga ikke nordmennene opp med det første. De var også trygge på at svenskene ikke var i stand til å få gjort stort her, i hvert fall ikke i starten av krigen. Så trygge at de faktisk lurte svenskene til å gjøre et angrepsforsøk. Kongsvinger fikk kanskje ikke så mye å si direkte i krigen, selv om det kan diskuteres at det ville vært en liten katastrofe for Norge om de ikke hadde vunnet her, men da krigen tok til kan det virke som om det var her den norske overkommando hadde sitt håp.

Blaker fikk et stort hopp og et stort fall i viktighet. Sejersted vurderte skansen og stedet til det punktet hvor krigen skulle snus og svenskene kastes ut, eller i det minste til et viktig støttepunkt om svenskene valgte en annen innfallsmetode enn han forutså. Deretter ser det ut til Blaker ble mer og mer glemmt, og den så heller ingen krigshandlinger.

På svensk var vurderingene av forsvarsverkene mer eller mindre stabile, med ett stort unntak. Man mente lenge at det lureste ville være å angripe vestsiden av Kristianiafjorden, hvor ingen av festningene umiddelbart fikk stort å si, bortsett fra som mulige punkter å true Sverige fra. De ville likevel snart bli med i valsen de og. I hvert fall Fredrikstad, som var essensiell å erobre. Den ble også vurdert som svært svak og lett inntakelig. Fredriksten ble også lagt fram som en festning man burde tilegne seg for å ikke bli avskåret ved grensen, men det ble ikke sett på som like viktig eller like lett. Fredriksten ble utvilsomt ilagt større forsvarsevne enn Fredrikstad.

Kongsvinger og Blaker ville også etter hvert kunne bli involvert, hvis man skulle være helt sikre på å klare å holde på det man hadde vunnet. Kongsvinger

ser ut til å ha blitt vurdert som lettere å erobre fra vestsiden av Glomma enn fra østsiden, noe som er forståelig.

Men disse planene ble etter hvert forkastet, og festningene fikk en annen stilling, selv om mye var likt. Ved et angrep på østsiden av Kristianiafjorden vurderte svenskene Kongsvinger som sterkeste festningen, og å ta denne fra øst var ikke et reelt alternativ. Fredrikstad ville fortsatt være både lett og viktig å ta, og Fredriksten hadde omtrent samme posisjon, men Blaker ble mye viktigere. Nå som Glomma så ut til å bli en viktig linje, var Blaker et sentralt støttepunkt, og hovedpunktet for kommunikasjon mellom Østfold og Kongsvinger. Å ta Blaker ville være viktig for å forhindre norsk kommunikasjon mellom nord og sør, samt øst og vest for Glomma.

Under krigen ser vi likevel at ting har endret seg igjen også for svenskene. Hovedsakelig når det gjelder Kongsvinger og Fredriksten. I Kongsvinger skulle Gahn oppholde de norske styrkene, men gikk isteden mot festningen. Det var på grunn av feilaktig informasjon fra den norske spionen Bay. Denne informasjonen kan ha fått svenskene til å tro at Kongsvinger var svakere enn den var, men uten å vite nøyaktig hva Bays informasjon var, går ikke dette an å si noe om. Det som er sikkert er at de i hvert fall ble lurt til å ta feilvurderinger.

Ved Fredriksten ble det brukt mye mer energi på å forsøke å få festningen til å overgi seg enn planene forutså. I følge Karl Johan var det viktig å ta Fredriksten, da dette ville påvirke stemningen både i Norge og i resten av Europa, men man skal nok ikke se bort fra at den svenske ære også var en faktor.

Ved krigens utbrudd vurderte både svensker og nordmenn festningenes forsvarsevne ganske likt, men mens svenskene så på Fredrikstad som et svært viktig strategisk punkt, oppga nordmennene denne festningen før krigen startet, samtidig som de ved sin ubesluttsomhet gjorde den viktigere enn de nok helst ønsket. Fredriksten, som svenskene også anså som viktig for å sikre kommunikasjon med Sverige, ble også oppgitt, men her ser nordmennene ut til å ha regnet med at festningen ville kunne klare seg selv og oppholde svenskene en stund. Slik ble den vurdert som både strategisk viktigere og forsvarsmessig sterkere enn Fredrikstad. Svenskene regnet også med at Fredriksten ville være

sterk, men hvor sterk ser det ut til at de ikke klarte å bli enige om. I hvert fall hvis vi skal dømme ut fra Karl Johans brev.

Vurderingene av Kongsvingers forsvarsevner var ganske like på begge sider, helt til Bay feilinformerte svenskene. Den var en sterk festning, og en erobring fra øst var lite sannsynlig. Strategisk var den nok viktigere for nordmennene enn svenskene. Blaker, derimot, ser nesten ut til å være glemt av nordmennene, samtidig som svenskene anså den som potensielt svært viktig. Men forsvarsevnen ble vurdert som lav.

Når det gjelder deres betydning under krigen, ga Fredrikstens motstandskraft Kristian Fredrik mulighet til å utføre diverse avledningsmanøvre, mens Fredrikstads fall både bidro til lav moral hos norske soldater, høy hos svenske, og til å sette i gang forhandlinger. Kongsvinger hadde ikke stor innvirkning direkte, men som jeg har nevnt kunne et tap i denne regionen gitt den norske moralen en fatalt knekk. Dessuten ser det ut til at det svenske tapet her forstyrret Karl Johan nok til å ta tilsynelatende irrasjonelle avgjørelser. Hadde krigen fortsatt, kunne den norske seieren her kanskje fått mer å si.

Litteratur

af Morgenstjerne, Bredo Henrik von Munthe (1827). *Historisk Beretning om afg. Generallieutnant Bernhard Ditlef v. Staffeldt's forhold under det norske felttog imod Sverrig, under Overcommando af Norges daværende Konge, Hans Kongl. Høihed Prinds Christian Frederik af Danmark*. København

Angell, H. (1995, opprinnelig 1914). *Syv-aars-krigen for 17. Mai 1807-1814*. Oslo. Bjørn Ringstrøms antikvariat

Ersland, Geir Atle & Holm, Terje H. (2000). *Norsk forsvarshistorie bind 1 – Krigsmakt og kongemakt: 900-1814*. Bergen. Eide forlag

Kavli, Guthorm (1987). *Norges festninger*. Oslo. Universitetsforlaget

Lindbäck-Larsen, Odd (1945). *Den norske hær og 1814*. Oslo. Forsvarsdepartementet.

Nielsen, Yngvar (1894) *Aktstykker vedkommende Konventionen i Moss 14de August 1814*. Christiania. I Kommission hos Jacob Dybwad

Ohme, Johan Andreas Cornelius (1899) *General Ohmes Journal over Fredriksstens fæstnings beleiring fra 30te juli til 16de august 1814 med tillæg*. Bergen. Joh.s Anderssens forlag

Rastad, Per Erik (1982). *Kongsvinger festnings historie – Krigsårene 1807-1814*. Hovedkomitéen for Kongsvinger festnings 300-års jubileum

Rastad, Per Erik (1992). *Kongsvinger festnings historie – Vakten ved Vinger – Kongsvinger festning 1682-1807*. Hovedkomitéen for Kongsvinger festnings 300-års jubileum

Widerberg, Clare Sewell (1913). *Festningen*. Red: Fett, Harry. *Norske minnesmerker: Halden festningen og byen*. Oslo. I Kommisjon hos Grøndahl & søn

Widerberg, Clare Sewell (1963). *Fredriksten festning*. Red: Hauglid, Roar. *Norske minnesmerker: Halden festningen og byen*. Oslo. H. Aschehoug & co

Wig, Kjell Arnljot (1998). *Karl Johan Konge og eventyrer*. Oslo. Schibsted.

Kilder:

Krigsarkivet i Stockholm: Krigen i Norge 1813, 1814

- Norska källor: Morgenbladet N: 25. Mandag den 25de Januar 1869
- Högqvarteret: Reflexioner öfver Offensiva Operationer emot Norge
- Afskrift ur H.M. Konungens arkiv: Div. brev 4.-13. august 1814

Vedlegg 1 - Kart over Kongsvinger og omegn

Vedlegg 2 - Kart fra Enningdalen til Blake

